LASICII ROMÂNI COMENTA

UB INGRIJIREA D^LUI N. CARTOJAN PROF. UNI

DITURA
CRISUL
OMÂNESC
RAIOVA

MIHAIL SADOVEANU

CULEGERE DE POVESTIRI

MIHAIL SADOVEANU

12 OCT. 19..
Biblioteca Universitară Iași
ale 23.166

CULEGERE DE POVESTIRI

CU NOTE BIOGRAFICE DE
PROFIRA SADOVEANU
ŞI STUDII DE
G. BOGDAN-DUICA
ŞI
OCTAV BOTEZ

EDIŢIA I-a

EDITURA SCRISUL ROMÂNESC, S. A. – CRAIOVA
1939

0 000008 16460 BCU IAŞI

2288

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliotecă Universitară Iași

M. Sadoveanu în 1926.

BCU IASI / C... LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

VIAŢA, OPERA ŞI PERSONALITATEA LUI MIHAIL SADOVEANU

Mihail Sadoveanu s'a născut în ziua de 5 Noembrie 1880, într'o casă bătrânească din orăşelul Paşcani. Zodiacul a dat chezăşie că băiatul sosit pe lume ţine putere şi mânie dela Săgetător; iar dela soare — sub ale cărui auspicii s'a născut — e dăruit cu noroc şi lumină bogată.

Tatăl său, Alexandru Sadoveanu, de origină oltenească (Sadóva e o localitate în Oltenia), profesa avocatura. Om falnic, c'o barbă blondă respectabilă, cuconu Alecu — cum îi spuneau toţi — era o fire veselă şi bonomă, plăcându-i petrecerile cu mâncare îmbielşugată, vin şi lăutari. In scrierile de mai târziu ale fiului său, acest „cuconu Alecu" a apărut de multe ori, ca tip de boernaş din provincie.

Mama sa, Profira, născută Ursachi, era fiică de răzeşi dela Verşeni şi strănepoată de baciu dela stânile din nordul Moldovei. Femee fără cultură, însă de o rară pătrundere şi sensibilitate sufletească, i-a trecut lui Mihai cel dintâi copil al ei, tot ce avea mai bun moştenit dela străbuni.

Pe mama lui, dela care a păstrat şi chipul, scriitorul a divinizat-o. Intre „cele mai vechi amintiri", strânse anul acesta în volum, sunt câteva bucăţi cari au fixat duioşia primilor ani petrecuţi lângă fustele mamei: *„Otrava"*, *„Părul din grădina bunicilor"*, *„Băieţel"*, *„Cuţitaşul"*.

A crescut în voe, necontrolat de tatăl său, care era

foarte ocupat cu ale sale, în târgușorul locuit de Evrei, meșteri străini și lucrători români. Multe din întâmplările și figurile caracteristice ale orășelului au apărut apoi în nuvele sau romane: „Orbul", „Ion Ursu", „Floare ofilită"; iar Siretul la care se închina zilnic — ca la un zeu — e unul din personagiile cele mai impresionante în operele scriitorului: „Venea o moară pe Siret", „Apariție", „Școala".

După cele patru clase primare făcute cu învățătorul Busoioc — pe care l-a descris mai târziu sub numele de d. Trandafir — Mihai e silit să părăsească casa părintească și să plece în gazdă la Folticeni, ca să continue învățătura la gimnaziul „Alecu Donici". Aici își găsește îndată prietini, cu care cutreeră împrejurimile Folticeniului, organizând jocuri cu haiduci și poterași, în care el e totdeauna Codreanu, Jianu ori alt erou de baladă. Elev bun, dar adesea nedisciplinat, i se întâmplă câteodată să aibă conflicte cu direcția, din care însă d. Apostol, profesorul de română, care i-a cunoscut primele bucăți, îl scoate cu obraz curat: căci el descoperă în Sadoveanu inteligența, dreptatea și puterea, și-și explică așa cum trebue escapadele copilărești la Rădășeni, ori prin huciurile Oprișenilor.

In epoca aceasta, scriitorul primește o lovitură crâncenă: îi moare mama. Se afla în oraș, când i s'a adus vestea: a pornit ca un nebun, pe jos, cu capul gol, alergând să-și mai vadă odată mama înainte de plecare. A ajuns după înmormântare. In „Șoimii", Alexandru Potcoavă aleargă la fel, la groapa Ilincăi.

Apoi în Iași, la „Liceul Național", începe un alt episod al vieții. La Folticeni scria povești cu haiduci, pe care le ilustra singur, făcând concurență librarului Iancu Reis; acum începe a alcătui poezii și nuvele, pe care le cetește prietenilor. Elev eminent, distingându-se cu deosebire la istorie și limbi, e apreciat de d. Burlă, directorul liceului. Caracterul scriitorului e

aproape complet format: serios și demn, netemându-se să spună, când crede, adevărul, el are dese conflicte cu camarazii și cu profesorii, dar ese întotdeauna cu dreptatea de partea lui.

In perioada aceasta a scris „Tragediile Galatei", poem în câteva mii de versuri care n'a văzut lumina tiparului, și prima nuvelă „O domnișoară bine crescută" — publicată în „Lumea Nouă" la 1897, — nuvelă care apare mai târziu refăcută, cu titlul „Luna".

In 1899, începe să colaboreze la „Pagini literare", sub pseudonimul M. S. Cobuz.

Se afla un suflet, la Folticeni, care știa să-l asculte și să-l prieapă mai bine decât oricine, Ecaterina Bâlu, fiică de modest funcționar, care-i devine cel mai bun prietin. Din această legătură se încheagă o căsătorie în 1901, binecuvântată, în anii următori, cu mulți copii sănătoși, băeți și fete.

După un scurt popas la Folticeni, Sadoveanu se stabilește la București. Funcționar la Ministerul Instrucțiunii, dela 1904 la 1906, el scrie mult, așa cum îl îndeamnă temperamentul și greutățile vieții. Tot acum colaborează la „Semănătorul". Inclinările talentului său se potriveau de minune cu lozinca acestei reviste, condusă de N. Iorga.

Acum apar primele lui volume de nuvele și romane: „Povestiri" (1904), „Șoimii" (1904), „Dureri înăbușite" (1904), „Povestiri din războiu" (1905), „Crâșma lui Moș-Precu" (1905), „Floare ofilită" (1905), „Povestiri de sărbători" (1906), „Amintirile căprarului Gheorghiță" (1906), „Mormântul unui copil" (1906).

Dar viața de birocrat și neliniștea Capitalei îl alungă din București. Se întoarce la Folticeni, în 1906, și aici va rămânea până după războiul mondial, în 1918.

După răscoala din 1907, Spiru Haret îl numește Inspector al Cercurilor Culturale. In această calitate,

cutreeră țara în lung și'n lat, adunând impresii și material.

Acum apar: „Vremuri de bejenie" (1907), „La noi în Viișoara" (1907), „Insemnările lui Neculai Manea" (1907), „O istorie de demult" (1908), „Duduia Margareta" (1908), „Oameni și locuri" (1908), „Cântecul amintirii" (1909), „Povestiri de sară" (1910), „Apa morților" (1911), „Un instigator" (1911), „Bordeenii" (1912), „Neamul Șoimărețtilor" (1915).

Intre timp, Sadoveanu își clădește o casă gospodărească într'o livadă dela marginea orașului, și aici își zămislește scrierile, în răstimpurile de liniște; căci greutățile familiare îl silesc să primească direcția Teatrului Național din Iași, în 1910.

Ia parte la campania contra Bulgarilor, în 1913. Din această aventură ies volumele: „44 de zile în Bulgaria" (1916) și mai târziu „Războiul Balcanic".

Din 1906 a intrat în cenaclul „Vieții Românești", dela Iași, unde a rămas colaborator credincios ani dearândul.

In timpul războiului mondial, Sadoveanu e trimis pe front. E rechemat însă, îndată, ca să ia conducerea ziarului „România". File sângerate (1917), Strada Lăpușneanu (1921) și „Trenul Fantomă" (1931) ilustrează cele văzute în timpurile acelea de crâncenă cumpănă.

In 1918, copiii având nevoe să urmeze la liceu și universitate, Sadoveanu revine la Iași, unde își cumpără o casă în dealul Copoului. E vechea reședință a lui Mihail Kogălniceanu. Aici se stabilește, alcătuindu-și o viață patriarhală, lângă cei nouă copii și lângă credincioasa lui tovarășă, cucoana Catincuța. După cum spune, aici va rămânea până la sfârșitul vieții, legat de Iașul care i-a devenit al dolea târg natal și adevăratul cuib sufletesc.

Operele de maturitate le scrie acum: „Frunze'n furtună" (1920), „In amintirea lui Creangă" (1920),

„Umbre" (1920), „Orhei şi Soroca" (1921), „Lacrimile Ieromonahului Veniamin" (1921, „Cocostârcul albastru" (1921), „Ţi-aduci aminte" (1923), „Oameni din lună" (1924), „Venea o moară pe Siret" (1926), „Dumbrava minunată" (1926), „Ţara de dincolo de Negură" (1926), „Demonul tinereţii" (1928), „Impărăţia apelor" (1927), „Sfintele Amintiri" (1926), „Spre Emaus" (1927), „Pildele lui cuconu Vichentie", „Olanda" (1928), „Hanu Ancuţei" (1928), „Depărtări", „Zodia cancerului" (1928), „O întâmplare ciudată", „Baltagul" (1930), „Măria-Sa Puiul pădurii" (1931), „Nunta Domniţei Ruxanda" (1932), „Uvar" (1932), „Locul unde nu s'a întâmplat nimic" (1933), „Creanga de aur" (1933), „Viaţa lui Ştefan cel Mare" (1934), „Aventurile Şahului" (1934), „Nopţi de Sânzâene" (1934), „Cele mai vechi amintiri" (1935), „Fraţii Jderi" (1935), „Părăul Alb" şi „Paştele Blajinilor":

Impreună cu confraţii lui ieşeni, Sadoveanu scoate „Insemnări literare" şi „Lumea-Bazar", îndată după războiul mondial.
I se dau demnităţi: Membru al Academiei, în 1923, deputat, senator şi Preşedinte al Senatului 1932; dar el rămâne cât mai retras, departe de frământările sociale şi de viaţă politică.

In liniştea dela Copou, în grădina-i îngrijită şi orânduită după planurile lui, Sadoveanu scrie şi va mai scrie încă multe minunate bijuterii, pentru desfătarea noastră a tuturora.

Patriarhul Sadoveanu

Dimineaţa de vară, la ora şase. Din casa cu turn patrat, în dealul Copoului, a ieşit Sadoveanu. Are pe umeri o pelerină italienească, în falduri multe; pe cap

— o beretă. In jurul casei e liniște, soarele limpede scaldă livada și ograda în ape de cristal. Statura impunătoare a scriitorului stă o clipă în fața luminii răsăritului, ținând umbră: uriașul înfruntând soarele. Apoi, cu pași agale, se îndreaptă spre grădină.

Își cercetează domeniile. Grădina, care face parte dintr'un vechiu parc aranjat după moda englezească, se coboară acum în vale cu mulți pomi roditori, săditi de scriitor. Caișii, pruni, cireși, peri, meri, gutui, cresc sănătos, sub privigherea stăpânului. Mai la o parte, ferită de vânturi, o mică stupărie. Lângă ea, un lan de hrișcă, pentru hrana harnicelor albine. Mai departe, expusă la soarele sudului, o viișoară, frumos lucrată, pentru trebuințele pivniței. In spre stradă, straturi îngrijite, trase la linie, cu tot felul de zarzavaturi. Cișmea, căzi cu apă, în mijlocul grădinii de legume. Lângă ogradă, în stânga, parcuri pentru păsări de rasă și clădiri acoperite cu stuh. Găini albe și roșii se îngrămădesc în strugure spre omul din ogradă, care le distribue prima masă a zilei. Fac un scandal grozav.

Sadoveanu s'a oprit la gardul de sârmă.

— Ticăloșilor!, — strigă el cocoșilor obraznici, care cântă ascuțit.

— Sărut mâna, cucoane Mihai!, — râde argatul.

Pelerina amplă a trecut la un cais și-i cercetează roadele. Ia o poamă și-o gustă. Trece și la pere, să vadă de nu dau în pârg. Mai au puțin. Prunele sunt și ele aproape coapte.

In vale, o bucată de pădure a rămas cu alei și lilieci. Desișurile, în care albăstresc primăvara viorelele și toporașii, coboară pe o pantă repde, spre șoseaua Sculenilor. In marginea proprietății, un șir de salcâmi păzesc hotarul.

Dar stăpânul locului n'a coborît până acolo.

S'a întors spre casă și s'a îndreptat spre un pavilion c'un cerdac lat de lemn. Acolo, s'a așezat la o

Biblioteca Universității Iași

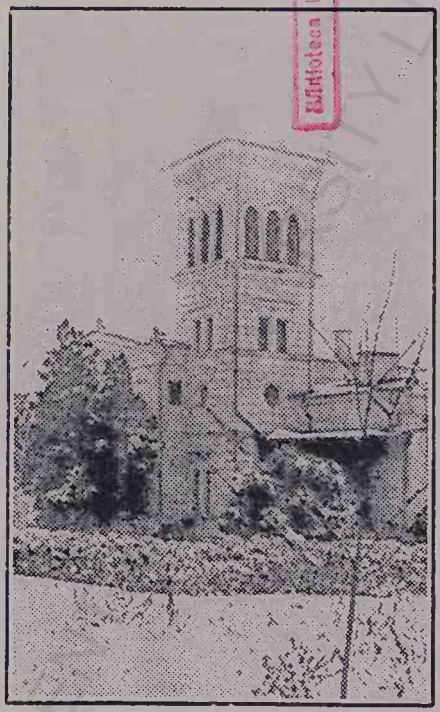

Casa d-lui M. Sadoveanu
de la Copou (Iaşi) fostă a
lui M. Kogălniceanu.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

mesuță de paie, unde are tabla de șah. Așază figurile și stă câteva minute încruntat, asupra unei probleme importante. Dar nu multă vreme. Indată, răstoarnă piesele și se ridică iar în picioare. Tăcere. Nimeni dintre cei ai casei nu s'a sculat încă.

Tiranul nu mai poate răbda. Se urcă în balconul casei și bate la geam.

— Nu vă sculați? E-o minune de vreme afară!

Tamburinează cu degetel în fereastră. Obrazul cucoanei Catincuța se arată îndată, încununat de par argintiu:

— Vrai un ceaiu de teiu, tată? Uite, îți aduc eu unul îndată.

— Să mi-l aducă una dintre fete, spune stăpânul.

*

Cuconu Mihai și cucoana Catincuța stau la masa din balconul de lemn și beau ceaiul de leac. Dumnealui explică o rețetă complicată, scoasă din „Larousse ménager".

— Drept așa s'o faci mata. Și mai ales să pui verdeață multă.

Cuconul Mihai se pricepe minunat la gătit. Obișnuit, mănâncă lucruri simple și ține regim. Astăzi, însă, e ziua în care a hotărît să mănânce de toate.

— Neculai, ai cumpărat meiu tătărăsc? Astăzi facem mămăliguță de „mălai", să vedem cum o ieși.

Apoi, vine rândul treburilor gospodărești. Dacă s'a văpsit bine ușa beciului. Dacă a isprăvit lemnarul poarta de din față. Dacă s'a plivit cutare strat.

Toate să se facă cu rânduială.

Iată-l acuma la un mestecănaș, de curând sădit. Il cercetează cu grijă.

— Neculai, iar n'ați udat copăcelul. Are să se usuce, săracul.

— Iaca, vin acuma cu stropitoarea, — se grăbește omul.

Mesteacănul are frunzulițele ofilite. Pământul din jurul lui e bătătorit și uscat.

Scriitorul s'a hotărît deodată. Și-a suflecat mânicile cămășii, a luat o săpăligă și iată-l săpând la rădăcina mestecănașului.

— Da' ce faceți, cuconașule! Lăsați pe mine!

Omul din ogradă se rușinează c'a ajuns boierul să sape.

— Caută-ți de treabă, Neculai, — zice stăpânul. — Am eu plăcere să fac asta.

Servitorul dă din cap, îndoelnic, minunându-se de ce gust le mai vine boerilor.

Astfel se scurge ziua, într'o tihnă cu adevărat patriarhală, în casa cu turnul pătrat, din dealul Copoului.

. . . . . .

CUM LUCREAZĂ

Odaia lui de lucru

Străinii nu intră în odaia lui de lucru. Din când în când, câte un bun cunoscut se vede condus într'o încăpere largă, văpsită trandafiriu palid, cu multe dulapuri de cărți și c'o masă plină de hârtii și hârtoage. Nu se poate apropia însă, privește dela distanță, rămânând cu dorința să știe ce-o fi fiind însemnat pe foile acelea răvășite pe birou.

Dacă se întâmplă vreodată ca un solicitant să fie condus în camera lui de lucru și-l găsește el acolo singur, se supără foc. Nu de alta, dar are impresia că l-a forțat cineva să spuie lucruri intime și că s'a trezit deodată fără carapace, descoperit.

Aici, în biroul lui, își petrece scriitorul ceasuri și ceasuri, uneori uitat de vreme, pierdut în lumile imaginației sale.

Peste tot cărți. Rafturi lipite de pereți. Clituri pela

toate colţurile şi rezămătorile. Pe masă, cărţi. Subt masă, cărţi. Reviste, manuscrise, ziare. Din când în când, scriitorul deschide ochii miraţi asupra acestei invazii de hârtie tipărită şi dă ordine grabnice:

„Să se ridice toată ticăloşia ceia, să se rânduiască ori să se svârle afară".

Copii se execută. Vine duduia Profirița, cu duduia Didica. Pun mâna, se pleacă, ridică.

— Tată, da'asta îţi trebuie?

— Tată, cred că asta e de aruncat.

Mormanele dispar, înghiţite. Camera priveşte, mai mare şi mai luminoasă. Sadoveanu inspectează cu privirea şi se declară foarte mulţămit.

Dar nu trebue multe zile şi iar se'ncepe dela capăt. O carte pe masă, o revistă subt masă. Un clit întreg pus într'un colţ. Altul rezemat de piciorul biroului. Şi scriitorul iar trebuie să recurgă la ajutorul duduilor sale.

Aici, în Impărăţia cărţilor, Sadoveanu domneşte, impunător, pe taburetul lui de postav.

Inainte-i, pe masă, are sumedenie de foi volante. Caete. Scrisori. Câteva cărţi pe care le consultă zilnic. Condeie, creioane, sugătoare. Cerneală. Cleiu. Un cuţitaş. Şi alte multe obiecte, amestecate: medicamente, pahar cu apă, călimară, statuiete, vas cu flori. Te miri unde mai încap atâtea lucruri, fără să se sfădească între ele. Nimeni n'are voie să se atingă, ori să schimbe ordinea dezordinei. Numai cucoana Catinca ştie să umble cu degetele-i uşurele, să scuture praful şi să nu se cunoască nimic.

Geamul îi stă întotdeauna deschis. Arareori, când curge prea mare răceală de-afară, îl închide pentru o bucată de vreme. Şi iarna, cât poate, îl ţine tot liber. Drept că uneori prinde câte un guturaiu; se aude strănutând de departe, tocmai dela celălalt capăt al casei.

— Ei vezi! Vezi mata c'ai răcit? aleargă cucoana Catincuța. Ți-am spus eu!

Dar răcitul tace, cu nasul în hârtiile lui și se face că nu aude. Cere o pătură să și-o pună pe picioare să nu-l tragă curentul.

De preferință scrie pe foi volante. Uneori pe file lungi și subțiri. Alteori pe mici. Câteodată își cumpără mai multe caiete și scrie pe acelea, până le isprăvește. Îi place să varieze. Intotdeauna însă le umple c'un scris mărunt și regulat, ca un desen de broderie, în filigran.

Inainte, scria cu penița. Era o întreagă istorie cu condeiul lui de care nu trebuia să se atingă nimeni; bine înțeles că odraslele lui i-l „împrumutau" câteodată și uitau să i-l mai puie la loc.

Acuma, scrie cu stilouri, pe care le schimbă destul de des. Când s'a plictisit de o peniță, o trece unui copil. Obișnuit, cu băiatul lui cel mai mic, Mihu, face tot felul de schimburi și afaceri.

Are un caieţel, pe masa lui, în care își scrie unele notații, vorbe, zicale, nume. E mic și lungăreț, cu scoarțe galbene. Acolo se desenează primele punctișoare ale unei viitoare lucrări.

Când pune la cale un roman istoric, consultă cronicile și alte cărți de specialitate. Se documentează mult mai serios decât s'ar părea. Cărțile le ține acolo, la dreapta lui, cu fișe albe într'ânsele.

Altfel, nu are curiozități, ca alți creatori. Poate scri și cu zgomot. Numai să nu i se adreseze prea mult vorba, căci asta-l tulbură din lumea lui și-l enervează.

Perioada de incubație

— Eu sunt ventuză — spune Sadoveanu. — Sorb tot ce văd și aud.

Ori unde s'ar afla și ori ce-ar face, scriitorul e cu

ochii şi urechile larg deschise. Ca pe o placă de ceară se imprimă toate care-l interesează.

Le-a primit, le comentează puţin, stând de vorbă, apoi le rumegă câteva zile. Pe urmă, le aruncă în fundul sacului să fermenteze şi să putrezească. Acolo stau un an, doi, douăzeci. Cine ştie când le va întrebuinţa, şi unde. Pe altele le înseamnă în caieţelul cu scoarţe galbene.

Se întâmplă uneori să le scrie puţin timp după ce le-a culeş. Astea însă pentru lucrurile mici, de impresii.

Nuvelele însă şi mai ales romanele, care cer mai multă gândire şi mai mult lucru, le construeşte ani de-a-rândul.

In acelaş timp, se plimbă şi se amestecă în mintea lui multe idei şi subiecte. Fiecare viitor volum îşi are ghemul său de personagii, icoane şi întâmplări. Incet-încet, câte unul se lămureşte, prinde lumină şi căldură, vine aproape şi cere voie să iasă la lumină.

Sadoveanu atunci devine neliniştit. Incepe a se frământa, nu-şi mai află loc şi umblă întunecat, de parcă au să-l apuce durerile facerii. De fapt, e chiar aşa. Când a venit ceasul, se aciuiază pe scaunul dela birou, şi intră în chinurile creaţiei. Şi nu se lasă până nu-l aduce la viaţă, pe acel copil care-a cerut lumina tiparului.

Sunt unele romane pe care — spune el — le-a purtat în cap treizeci de ani. Erau întâiu idei vagi. Apoi, s'ar fi părut că s'a lămurit subiectul. Nu era prea mulţămit. Il mai lăsa şi pe urmă, deodată, i se adăoga o latură neprevăzută, ce desfigura totul şi dădea naştere unei cu totul altfel de fiinţe.

Aşa s'a întâmplat cu „Nopţi de Sânzâiene". Intâi era o simplă istorisire cu „Ile Florea, hoţ de drumul mare" ori o descriere a unei lumi sălbătăcite, pe malul unei păduri seculare. A biruit ideea din

urmă, cu un alt subiect, şi Ile Florea n'a intrat decât ca un personagiu secundar.

Subiectul

Din ghemul încâlcit care se plimbă în aparatul lui de creaţie, de multe ori simte nevoie să arate cuiva, care-l poate pricepe — adeseori unuia dintre copiii lui — câte ceva: un personagiu, o vagă înjghebare. Atunci, figura lui păleşte parcă de-odată, ca'n lumina lunii, şi ochii i se duc departe, visători.

Parc'ar vorbi cu el însuşi. Uită că cineva-l ascultă. Apoi se trezeşte şi-ţi întoarce o figură întrebătoare, cu ochii temători şi copilăroşi:

— Crezi c'ar fi interesant?

Apoi se scuză:

— Incă nu mi-e lămurit bine. Poate am să schimb. Incă nu ştiu. Am să văd.

Altădată însă, când nu te aştepţi, îţi toarnă brusc o închegare complectă.

E drept că dacă te gândeşti mai bine, îţi dai seamă că l-ai prins în delict de creaţie. Iţi aminteşti că de o bucată de vreme a cam umblat laturile, a fost tăcut, visător, s'a sculat dimineaţă şi s'a culcat târziu. Că l-ai surprins cu privirea în gol, contemplând un punct oarecare al depărtărilor. C'a fost distrat. Că n'a ieşit decât rar în oraş. In sfârşit, îţi aminteşti că tot timpul acela a fost „cloşcă".

Şi-ţi spune subiectul. De data asta clar, ca'n palmă. Iţi descrie unde se va petrece acţiunea, cum vor fi personagiile. Cam ce se va întâmpla.

Plimbându-se îi face plăcere să divulge aceste taine.

Numai să nu-l întrebi cum se va sfârşi. Căci nu ştie nici el.

— Asta depinde. Eu nu pot şti. Am să văd cum

se vor desfășura evenimentele. Cine știe ce se poate întâmpla.

Și ochii și tot chipul lui radiază o fericire, o lumină lină. E bucuria eliberării. A limanului atins.

De-acum înainte știe că, nu târzie vreme, va naște un nou copil literar.

Primul capitol

Odată ce toată lumea știe că în curând va scrie o nouă carte, nu e greu să-l observi.

Toate ocupațiile le-a lăsat. In oraș, la club, nu s'a mai dus. Afacerile le-a amânat. Evită întrevederile cu străinii și orice l-ar putea distrage din gândurile lui.

Tihna dela Copou îi este foarte prielnică acestor ultime preparative. Natură. Prietini. In chip fericit, ghemul noului roman se desface, limpede și simplu.

Și când nu te aștepți, într'o zi când te miri unde a dispărut, și de ce nu l-ai mai văzut deloc, scrie deodată primul capitol.

Pe neașteptate.

A ieșit din odaia de lucru, grăbit de parcă îl alungă cineva. Pare amețit. Ochii îi sticlesc. Fruntea i-i plină de picături de apă. Trece aferat prin odăi și caută pe cineva, să-i spuie vestea extraordinară.

De obiceiu, o caută pe Profiriția, fiica lui de-a doua.

— Profiriția!... Spuneți-i că o chem până la mine.

— Profiriția, repetă cei din jur, plecând în căutare, prin nenumăratele colțuri și coridoare ale casei.

Profiriția!... Te chiamă tata! strigă alții pe-afară, spre grădină.

— Profira! Profira!... strigă toți, pe toate cărările.

A dat ordin tiranul. Să se prezinte inculpatul imediat, fără nici o întârziere.

El se plimbă nervos, pe ghimpi, nu mai are răbdare să aștepte.

In sfârşit, în colţul unde a fost găsită, Profiriţa trebuie să lase orice îndeletnicire, fie ea cât de importantă şi să răspundă apelului. Se grăbeşte spre odaia de lucru a scriitorului, ştiind bine ce s'a întâmplat.

— Desigur că vrea tata să-mi cetească ceva.

— Vreau să-ţi cetesc ceva, spune scurt cel cu ordinul şi ca şi cum s'ar teme să nu fie refuzat, se întoarce şi cu paşi mari se îndreaptă spre birou, antrenând după el, fără murmur pe prietina lui:

— Cred că nu te-am întrerupt din ocupaţiile tale? spune târziu, când s'a aşezat pe scaun şi-a şi luat foile cu pricina în mână.

— Lucrai?

— Da. Lucram; nu face nimic. Ai scris primul capitol?

— Da.

Şi începe.

Cum cetește

E de prisos, îmi închipui, să spun că ceeace cetește scriitorul e întotdeauna minunat. Lectorul cărţilor lui se delectează cu fiecare rând apărut nou.

Dar ceeace nu ştie fiecare, e că o bucată scrisă de el şi cetită de dânsul e un lucru cu totul în afara acestui minut obişnuit — e ceva, aş putea spune, dumnezeesc.

Acuma, cald, a ieşit la lumină ceeace se copsese în adâncuri. Le-a aşternut pe hârtie, în câteva ore. El, deşi s'a eliberat de ele, e încă plin de dânsele şi-i plutesc în fiinţă pe suflet, în minte şi'n faţa ochilor.

Incepe a ceti.

Vocea lui caldă, potolită — ca o muzică dulce, — urmează cotiturile descrierilor şi a dialogurilor. Intr'o clipă, te-a furat în lumea aceea creată de dânsul. Asculţi, apoi uiţi c'asculţi. Vocea cântă. Imaginile

Biblioteca Universității Iași

M. Sadoveanu şi fiica sa Profira.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

se succed colorate şi plutind într'un abur aurit dulce. Personagiile prind fiinţă, încep a vorbi. Şi iată-te, deodată, într'o lume nouă creată de fantazia scriitorului.

El, cu fiecare foaie care se succede, e mai emoţionat. E posedat de ceeace a scris. Febra creaţiei e încă în el. Cetind, mai crează încă odată. Prin sublinierile, intonaţiile şi atmosfera ridicată de vocea lui şi toată fiinţa-i iluminată, adaogă încă la ceeace a scris. Şi el singur ia parte la ceeace se întâmplă şi apare, ca şi cum le aude întâia oară şi-i sunt necunoscute. E înduioşat. Râde. Se întristează. Şi chiar plânge, când unul dintre eroii lui suferă, ori când e vorba de durerile şi ticăloşia scumpei lui Moldove.

Atunci, ochii i se înceţoşează, barba-i tremură şi buzele i se îngroaşă, ca unui copil care e gata să izbucnească în lacrimi. Din valurile care-l împiedică să cetească stăpânit, rar, îşi spune durerea şi necazul.

Cine nu l-a auzit cetind pe Sadoveanu, nu l-a înţeles complect. Ori, chiar dacă pretinde că l-a înţeles, atunci a pierdut o emoţie unică, aceea a lecturii lui.

Şi nu oricând. Atunci când e cald încă puiul creat de dânsul. Apoi, de va trece o zi, emoţia s'a deslipit de ceeace-a aşternut pe hârtie.

De-acum, ceeace a scris nu mai e a lui. Aparţine tiparului şi cetitorului.

Cum lucrează

O viaţă de călugăr începe.

Bietul Sadoveanu, de-acuma, nu mai are linişte, e la bunul plac al spiriduşului din el, ce lucrează incontinuu, într'o forfotă şi o aferare extraordinară.

Se scoală dimineaţa. Mănâncă puţin, pe fugă. E veşnic cu figura congestionată şi cu fruntea fierbinte.

Cineva a spus că „Sadoveanu e ca pasărea care

cântă". A vrut să spuie că el fără nici o sforțare, în chip natural, se așează la birou și scrie.

Să-l întrebăm pe Sadoveanu.

El spune:

— Pentru mine e o adevărată suferință. „Chinurile facerii" nu sunt o poveste. De multe ori mi-e groază și mie de toată istoria asta. De-aș avea bani, n'aș mai scrie.

Bine înțeles, că tot ar scrie. Așa zice el. Dar e adevărat că multă trudă și stoarcere de suflet și energie cheltuește un scriitor pentru operile lui. E suferință, durere. Un lucru penibil. Sforțare. Concentrare crispată. Și mai ales suflet și emoție, de rămâne pe urmă moale și gol, ca o cârpă aruncată.

Sadoveanu e puternic. Nu-l îngenuchiază oboseala. Poate într'una să dea tot alte lovituri, să cheltuiască tot ale pietre prețioase făurite în adâncul lui. Dar asta-i muncă. Și cine își închipue că un creator e ca o „pasăre care cântă" nu știe ce spune.

Și unde lasă tot lucrul acela de ani de zile, în care mintea și fantazia scriitorului e în veșnică mișcare, de adunat, de combinat și de țesut toate datele sărace din afară? E un adevărat laborator în creerul unui scriitor. Te gândești că toate nuvelele și romanele lui Sadoveanu au fost aproape în acelaș timp amestecate și îmbinate.

Scriitorul stă pe gânduri, contemplă, fuge de mișcare și de zgomot.

— Un indolent, spun unii.

— Un urs, spun alții.

Ei nu știu că în lenea și fuga de lume stă puterea creatorului: atunci e el mai activ decât oricând. Lucrează cu putere, făurește. Și munca lui face mai mult decât toată trepidația și zbuciumul celor așa zișI „activi".

Și Sadoveanu e dintre aceștia care lucrează totul în minte. Apoi, când a venit timpul, așteaptă emo-

ţia aceea creatoare, fără de care nu se poate aşeza la scris.

Cât lucrează, e în continuă febră. Nu mai e stăpân pe dânsul. Toată ordinea vieţii lui e răsturnată. Rămas bun, ore de odihnă! Rămas bun, somn!

Uneori se trezeşte noaptea şi nu mai poat dormi. O idee i-a fulgerat deodată. Creşte, arde şi-l frige, ca pe jăratic. N'are ce face. Trebue să se scoale şi să se aşeze la scris. Dimineaţa la ora şase a isprăvit. Dar surescitarea îl opreşte de-a putea lua acuma odihna. Se gândeşte la „mai departe", cum va urma, şi ce se va mai întâmpla.

Căci el consideră că personagiile create de dânsul, odată venite la viaţă, au o voinţă a lor proprie şi o lege după care se cârmuesc. El nu poate şti precis cum vor acţiona ele. Asta depinde de împrejurări, de cum e starea sufletească a eroului în clipa aceea, de soare, de timp şi încă de multe lucruri mărunte ce pot surveni.

Există o logică specială a acestor personagii ivite deodată pe lume. Scriitorul are dreptate. In linii generale poate şti ce va face Ionuţ, de pildă, din „Fraţii Jderii". Că se va duce în lume, să găsească pe Cosânzana lui; că se va lupta cu balauri şi smei, că poate n'o va găsi ori o va pierde; dar cum se vor petrece „în adevăr" lucrurile, nu poate prevedea.

— De unde să ştiu eu că în ziua aceea are să ploaie? spune cu nevinovăţie scriitorul. Dacă era frumos, nu întârziau o zi şi lucrurile s'ar fi desfăşurat altfel.

Şi mai cu seamă sfârşitul nu-l precizează anticipat. Ştie numai, în linii generale, atmosfera şi sentimentul cu care se va sfârşi cartea. Şi asta-i principalul pentru firul de artă pe care e brodată istorisirea.

Obişnuit, în câteva săptămâni a isprăvit ce şi-a propus. Lucrul de ani de zile, ajuns acum la copt, cade uşor de pe creangă. Adaos la asta că Sadoveanu

are o capacitate extraordinară de concentrare și de energie și ajungi la concluzia că e logic să transpuie, în așa scurt timp pe hârtie, opera de minte.

Precipitarea sfârșitului

Cu cât merge spre sfârșit, Sadoveanu e tot mai neliniștit. Nu mai are răbdare nici dela o zi la alta. Personagiile perfect construite, care acum se mișcă în voe în mediul lor înconjurător, îl iau înainte. Ele nu vor să știe că scriitorul are nevoe de odihnă. Gesticulează, vorbesc, se duc la treburile lor și Sadoveanu începe a le urmări cu greutate. Nu mai poate să le oprească.

Atunci, cu toată osteneala, nu se mai scoală dela biurou. Scrie, scrie, ceasuri și ceasuri. Atât cât mânâncă ceva în grabă, fără să știe ce pune în gură. Carton ori friptură atunci e tot una. Apa are același gust cu vinul. Dulce ori sărat e tot aceea. Imbucă ceva pe'nfulecate. Se trântește pe pat și fură câteva ceasuri. Apoi, la datorie: îl împung cu sula în coaste eroii lui. Ii suflă în față, i se pleacă la ureche și-i șoptesc:

— Scoală. Trebue să plec la războiu. Ce faci cu mine? De când sunt gata.

Soarele stă neclintit și-așteaptă să răsară. Ploile se îmbulzesc și stau la rând, să le deie drumul Sadoveanu să curgă. Toți și toate așteaptă ordine. Se înghesuesc, care întâiu.

Sadoveanu n'are ce face, se scoală de multe ori nedormit, cu capul greu și se așază la masă. Și le spune la fiecare ce are de făcut. Și acțiunea se precipită, în vârtej, spre sfârșit. Ultimele zile, i s'a întâmplat să scrie câte zece ori cincisprezec pagini de-ale sale ceace face patruzeci până la șaizeci de pagini de tipar.

Extenuat, apoi încheie sfârșitul. In ziua aceia e

fericit și în același timp trist. Fericit că s'a eliberat și trist că s'a despărțit de cei din carte.

In orice caz, are dreptul acum să se odihnească. Și doarme, fără vise, neîntors.

Comentarii

In afară de lectura făcută chiar atunci, după creare, Sadoveanu simte nevoia să cetească ce-a scris și altora. Atunci, reunește întreg consiliul de familie: vine cucoana Catincuța cu toți copiii. Unii se așează pe scaune, alții pe prichiciurile ferestrelor, alții jos. Toți ascultă, în diferite poziții. Sadoveanu cetește un ceas, două, trei, patru. Până ce nu mai poate nici el, ori au obosit ascultătorii. Atunci se oprește și comentariile încep.

Creatorul întreabă ce lucru a plăcut mai mult. Dacă sfârșitul e impresionant. Dacă ei cred că volumul va plăcea. Și dacă eroul principal e simpatic.

Fiecare își spune părerea. Unul relevă noutatea subiectului, altuia îi place cu deosebire un anumit personagiu; ceilalți s'au amuzat grozav și-ar vrea încă să mai asculte, până la sfârșit.

— Dar, nu găsiți că e poate plictisitor, lipsit de interes? întreabă, preocupat, scriitorul.

— Lipsit de interes? Plictisitor? Se miră și râd cei din jur. E grozav de amuzant și antrenant. Nici o clipă nu-i interesul scăzut. Nu știm cum am face să aflăm mai iute ce s'a întâmplat.

Atunci e bine. Căci grija cea mare a lui Sadoveanu e asta: să fie amuzant și vioi. Să nu plictisească.

Alteori chiamă pe Topârceanu și-i cetește, pe ales, câteva capitole. Stau de vorbă. Topârceanu ticluește fraze frumoase, pline de spirit și de simțire în același timp; și el gustă din plin literatura fratelui său mai vârstnic.

Și altora, când se întâmplă, le mai cetește câte

ceva. Apoi, cartea i se depărtează de suflet. Şi alta vine la rând.

— Cum am putut eu scrie aşa ceva? se miră uneori Sadoveanu, deschizând un volum apărut de mult.

Ori alte ori, la o reeditare:

— Dar ştii că bucata asta nu-i proastă? Mi-a plăcut.

Copiii lui îi cunosc mai bine lucrările vechi, decât el însuşi.

Titlul

Incă înainte de a se aşeza la scris, a pus un titlu cărţii. Pe urmă însă, în timp ce lucrează şi după ce-a isprăvit-o, e persecutat de un titlu frumos şi reprezentativ.

Aşa cu ultima lui carte, apărută anul acesta. Dela început a numit-o „Fraţii Jderi"; ba chiar acesta era titlul romanului încă pe când era numai un ghem încâlcit în capul scriitorului.

Pe urmă însă, tot timpul cât l-a scris, s'a frământat într'una:

Care e titlul cel mai bun?

„Ucenicie". Nu *„Ucenicia lui Ionuţ"*. Ori poate *„Cea dintâi durere"*. Dar poate că tot *„Fraţii Jderi"* e mai bun. Sau *„Cei cinci Jderi"*.

Dar până la urmă, tot cel dintâiu titlu s'a dovedit cel mai nimerit.

Aşa se întâmplă, de altfel, aproape totdeauna. Şi când nu se poate hotărî, le pune pe-amândouă. De pildă:

Zodia Cancerului, sau
Vremea Ducăi Vodă.
Ori: Soarele'n baltă, sau
Aventurile Şahului.

Cei din jur nu-i pot fi de folos şi nu-l pot influ-

enţa. El găseşte, singur, titlul cel mai frumos şi cel mai potrivit.

Şlefuirea

După ce a isprăvit de scris, lasă cartea să se odihnească o bucată de timp: măcar câteva săptămâni. In timpul acesta nu se mai gândeşte de loc la ea. Revine la ocupaţiile lui obişnuite. Caută să se distreze. Ceteşte o carte nouă, se duce la un spectacol. Porneşte la vânătoare ori într'o excursie. Se aeriseşte de atmosfera din carte, ca apoi să-şi deie mai bine seama de dânsa.

După termenul acesta fixat, o ia din nou în mână. O ceteşte capitol cu capitol. Inlocueşte reptiţiile, clarifică câte o frază, amplifică câte un dialog, ori adaogă câte ceva. Nu are mare lucru de făcut, în orice caz. Arare ori i se întâmplă să revie mai serios asupra unui pasagiu. Doar când survine ceva neaşteptat.

După ce-a scris *Zodia Cancerului,* a avut ocazia să se ducă la Constantinopol. Cu toată documentarea şi imaginaţia lui, capitolele din roman care descriu Bosforul nu erau destul de veridice. Cunoscându-le acum de aproape, se întoarce acasă şi le scrie din nou.

E poate însă unicul exemplu de acest fel. De obiceiu nu are mare lucru de refăcut.

Manuscrisul

Manuscrisul lui e ca o bijuterie. Scris mărunt — mai mărunt aproape nu este cu putinţă — literele se succed moale, într'un lanţ sinuos, formând un ton, ca o împletitură artistică. Foile curate, fără ştersături multe. Din când în când, câte-un cuvânt deasupra, ori o oază izolată, pe marginea albă, lăsată anume.

Foile puse la rând, drepte şi neprihănite, de parcă

nici nu le-a atins decât cu condeiul. Stau de obiceiu, în mijlocul mesei, cu o greutate deasupra.

După ce-a trimes cartea la tipar, manuscrisul e legat cu o sforicică și trece într'un sertar de birou ori în despărțitura unei biblioteci. Cerneala se închide, devine neagră. Foile îngălbenesc. Dar scrisul rămâne acelaș, ca niște lanțuri nesfârșite de gângănii minuscule, care aleargă, neistovite.

Transcrisul

Pe scrisul acesta așa de mărunt, transcrierea e o nostimadă.

Când vine vremea să se trimeată noul născut în lume, să-l îmbrace tiparul, atunci Sadoveanu cheamă pe Profiriță, care e ca și secretarul lui intim, și-i spune încurcat:

— Trebue să dau la zi întâiu manuscriptul. Ce-i de făcut? Va fi nevoie de o clacă.

Profiriță numără zilele. Apoi se gândește care din locuitorii casei au vreme de copiat: Mircea, Didica, Cost, Lucia, ea și tata. Fac șase. In douăspreze zile.

Diplomată, se duce la fiecare. Expune cazul. Cei strânși cu ușa acceptă. Se împart foile, se dau transparente, cerneală, peniță, hârtie.

Și munca începe.

De obiceiu, scriu la un loc. Asta din cauză că scrisul scriitorului e așa de neciteț — din pricina micimii — că trebue să se consulte între ei și să se sfătuiască.

— Oare ce scrie aici, Profiriță?

Profiriță e maistra și interpreta.

Mai ales cuvintele rare, arhaice, sunt greu de descifrat. Și cum acestea se găsesc la tot pasul în paginele lui Sadoveanu, copiatul devine un chin.

Afară de asta, mai trebue ținut samă și de alte lucruri: de scris *samă*, nu seamă; *câne*, nu câine;

straie, nu strae; *acela om*, nu acel om. Şi multe de felul acesta, nesfârşite.

Din pricina asta, trebue să revadă totdeauna Sadoveanu şi să găsească destule greşeli. La Didica şi Profiriţa arareori, însă, găseşte câte una.

Cel mai amuzant e că uneori, când nimeni — nici chiar Profiriţa — nu poate descoperi sensul unui cuvânt, vin la tatăl celor scrise.

— Ce scrie, tată, aici, că e cu neputinţă să descifrăm.

Sadoveanu îşi pune ochelarii, ia foaia şi încearcă.

Ce Dumnezeu? nici el nu ştie.

— Ce-o fi scris? Că nu pot să descurc.

Asta-i mai frumos decât orice!

Atunci, ce să facă? Pune un cuvânt, ce-şi închipue că se potriveşte cu cel încurcat.

In sfârşit, claca terminată, volumul să lăfăieşte mare, gata de trimis.

— Săracul! spune Profiriţa. Il trimeţi în străini, tată. Il vinzi.

Sadoveanu zâmbeşte cu duioşie. Aşa-i. Are dreptate Profiriţa.

După ce trece timpul

După ce s'au scurs mulţi ani, scriitorul ia un volum vechiu în mână şi ceteşte pagini străine, scrise de-un om mai tânăr decât el cu o bucată bună de viaţă.

Şoimii! Cât e de mult deatunci!

— Cum am putut eu scrie o carte aşa de slabă! — spune scriitorul. — Am de gând s'o desfiinţez.

— Vai de mine, d-le Sadoveanu! sare editorul. Dar e un volum foarte căutat.

— Nicoară Potcoavă e cel mai scump erou al nostru — spun fetele şi băeţii tineri.

Atunci cum să desfiinţezi cartea, d-le Sadoveanu? E cu neputinţă.

Scriitorul singur spune că el simte nevoia să scrie două feluri de cărți. Unele cerute de adâncurile firii lui, altele pentru amuzamentul său.

De obiceiu, alternează: una de un fel, alta de alt fel.

Dar el preferă pe cele de amuzament. Pe acelea el singur le ceteşte câteodată, la corectura unei noui ediții, cu mare plăcere.

De celelalte se îndoeşte adesea. Unele i se par slabe, altele plicticoase, altele neinteresante.

Dar pe noi, nu ne prea interesează asta, nu-i aşa? Sadoveanu trebue să scrie, să nu critice. Iar noi să cetim şi să ne delectăm.

PROFIRA SADOVEANU

din volumul
Domnilie lor Domnii şi Doamnele..
Portrete şi Convorbiri

DISCURSUL LUI G. BOGDAN-DUICĂ LA RECEPȚIA D-LUI M. SADOVEANU IN ACADEMIA ROMÂNĂ

Domnule Sadoveanu,

Primindu-Te astăzi în mod sărbătoresc, în Academia Română, noi, colegii D-tale, Iți dăm un loc şi o recunoaştere pe care poporul român Ți-a dat-o deplină, călduroasă şi neşovăitoare încă de mult timp. Uşa Ți-a deschis-o acea neştirbită recunoaştere din partea naţiunii; noi am bătut doar din palme la intrarea, totuş, foarte sfioasă, între noi, a D-Tale.

Iar eu am acum însărcinarea tradiţională să-Ți spun câteva vorbe de binevenire; să le spun în faţa unei lumi, care Te-a cetit şi căreia — sunt aproape sigur — tălmăcirea mea nici nu-i este de trebuinţă. Dar, deşi nu-i va fi de trebuinţă, eu tot trebuie să încerc a o interesa iarăşi la fiinţa D-Tale, la scrisul D-Tale, la nădejdile pe care Academia Ro-

mână le pune în opera-Ţi viitoare, pentru care asemeni suntem aici, poate chiar cu mai multă îndatorire decât am avut, din proprie şi liberă alegere, în trecut, nefiind şi aici.

Domnilor Colegi,

La 1910,[1]) când statul i-a încredinţat direcţia teatrului din Iaşi, Mihail Sadoveanu era un literat consacrat. Începuse a tipări de pe la 1897—1898, într'o revistă: *Viaţa nouă;* apoi la 1898—1890, în *Pagini literare,* redactate de I. Gorun şi A. Stavri, iscălind M. S. Cobuz; la 1901—1902 în *Pagini alese,* o revistă mai obscură. Lumea nu ghicia încă tot înţelesul sclipirilor care se iviau, ca mici focuri vii, când ici, când dincolo. Dar în acest timp se aşternuseră pe hârtie *Şoimii,* acel clocot de patimi şi de stil, despre care voi vorbi încă, şi alte creaţiuni de aceeaş valoare. Aşa începuse a tipări Mihail Sadoveanu. Dar loc serios în literatură, el luă abia după sosirea la Bucureşti, după alăturarea sa la *Sămănătorul* (1904), o revistă simpatică prin apropierea literaturei la noţiunea caldă a patriei şi a naţiei. Insă toate experienţele vieţii sale şi poate în special amintirile păşcăneşti, bogăţia iubirii pentru emanciparea ţărănimii, îl împinseră, la 1906, spre *Viaţa românească,* unde patria era considerată sociologiceşte ca obiect de necesară prefacere repede.

Laturea aceasta a înclinărilor sale colegul nostru a desvoltat-o în cercurile culturale, în care a făcut propagandă pentru asociaţiile economice; în *Răvaşul poporului,* gazetă pentru popor, redactată împreună cu Artur Gorovei, în biblioteca pentru popor, pe care *el* a întemeiat-o la *Casa Şcoalelor,* însuş scriind câteva

1. S'a suprimat din acest discurs partea biografică, întrucât a fost înlocuită cu biografia d-nei Profira Sadoveanu.

volume *(Alexandria, Ghenoveva, Esopia, Povestiri de petrecere și de folos))*; scriind *Comoara Dorobanțului* (Biblioteca Steaua), iar acum în urmă *Lacrimile Ieromonahului Veniamin;* lucrând, precum văd, cu dragoste și râvnă, socotind munca sa pentru cei mulți și neluminați ca o datorie dela care nici o clipită nu se pot retrage cei ce sunt convinși că în păturile de jos zac toate temeliile întregului nostru viitor. Dar despre această latură a civismului, care apare (1908) și în *Oameni și locuri* nu voiu vorbi nimic deosebit. Vorbi-vor despre ea biografii îndatorați a fi completi. Eu voiu schița acum numai evoluția acelei literaturi, care a adus pe colegul Sadoveanu în mijlocul nostru.

Domnule Coleg.

Povestirile dela 1904 ne-au descoperit aproape toate caracterele operei D-Tale, semn că ele izvorau dintr'o precoce formă definitivă a firii D-Tale poetice.

Deatunci am văzut că omul care-i place fantaziei D-Tale este omul energic, puternic, chiar sălbatic, ca Pavel Nour, ca Năstase Crăiniceanu, ca strajnicul Ivanciu-leul, cel îndoit numai de o proprie patimă teribilă, și ca acel Cozma Răcoare, a cărui putere scapără, dintr'o femeie tot atât de energică, dragostea care i-o supune. Deatunci viețile aceste stranii, cari însuși eroilor li se par neînțelese, căci adeseori ei înșiși spun că nu se mai înțeleg, căci ele ies din nepătrunse adâncimi de suflete, unde zac îngropate, deatunci viețile acestea D-Ta le atârnai bucuros între două necunoscuturi; întâiu: al lumii largi din care eroii ies; al doilea: al largei zări de viitor în care, după o furtună de scuturări omenești și cam tot atâtea supraomenești, se pierd iarăș. Pe acești oameni misterul îi naște, misterul îi înghite; din cursul faptei lor misterul ne întreabă adeseori dacă, din ei, ghicim ori nu enigma sufletească. Cum n'ar fi deosebit de

interesant un mod de povestire astfel aşezat pe „neştiut" şi „mister", descifrat însă de pătrunderea D-Talc congenială?

Şi totuş sufletul capabil de izbucniri şi de fapte supraomeneşti poate deveni moale, elegic, înlăcrimat. Deaceea, din *Povestiri* încă, furtunilor care urlă şi frâng li se alăturară elegiile care mângâie sau topesc.

Intre furtuni cari omoară şi elegii cari se molcomesc în dulci prelungiri — câtă lume nu încape! D-Ta nu Te-ai ferit de nici o parte din lume; toată lumea ai înţeles-o, şi toată ai exprimat-o, deatunci încă.

Deatunci încă D-Ta ai un tipar al căutării efectului: D-ta vezi mai limpede pasiunea, adică vezi cum ea se iveşte, creşte, fierbe în om; apoi iei omul şi cu nepilduită înlesnire îl aşezi în povestire cu atâta vieaţă câtă târăşte după sine pasiunea, adică tocmai cu atâta vieaţă câtă este de nevoie ca energia patimii să se ivească bine şi să mişte pe cel ce cetind o vede; din lume D-Ta tai fragmentul care-Ţi trebueşte, cât l-ai văzut periferic, cercetând central sufletul, cât ne trebueşte şi nouă, ca să vedem identic; şi nu umbli după inutilul amănunt naturalist. Libere de acest încărcător amănunt, figurile D-Tale se încorporează în prejurul patimei lor, fie îndelungată, fie de moment sau o sensaţie, cum zici undeva; şi toţi par'că sunt vii, lângă cetitor.

Şi acum rupi astfel din lume fragmentele calde, din natura în care ele trăesc asemenea tai mereu; iei cu acelaş meşteşug tot ce trebueşte, pentru ca fapta să se desfăşure mereu: în lumini sau umbre, în veri sau ierni, în păduri sau şesuri, în secete sau belşuguri de rod, care s'apleacă — toate — asupra faptelor omeneşti, fie şi numai pentru a schimba o sclipire de ochi, care adeseori alt înţeles dă sufletului din acei ochi. Aici se află altă mare putere a D-Tale. Cetindu-Te, acum încă odată, la un moment mi-am zis: „Dar acesta-i chiar lucru de mirare; par'că toată

natura a năvălit în acest scriitor şi acum iese din el ca fragmente, dar ca fragmente puternice". In natură e mişcare multă; toată a trecut în opera D-Tale; în opera aceasta este un mare curs de colori, de sunete, de mirosuri, de atingeri, de mişcări, de sbucium, de liniştiri; nici de unele nu-Ţi lipsesc. D-Ta împleteşti pe om cu natura şi natura cu omul aşa de meşteşugit, încât par'că anume vreai — dar eu ştiu că aşa curge fantazia D-Tale şi că nu vreai anume — să-l legeni oarecum pe cetitor trecându-l mereu din natură în vieaţă, din vieaţă în natură şi să-l farmeci în acest fel. Iar când se întâmplă ca şi vieaţa şi natura să aibă aceeaş atitudine, să se aşeze paralel, să înalţe ori să apese, amândouă deodată, sufletul care te urmăreşte, atunci eşti mai cuceritor decât oricând. De-atunci încă ştiai să înmoi inimile scriind de pildă, ca la sfârşitul *Celor trei:*

„Oarţă se aşezase întunecos în scaun şi se uita fără nici un cuvânt înaintea lui. Mândrilă zise iar, cu voce înceată şi foarte tristă: „Odată m'a oprit şi pe mine ceva pe loc. Acuma totul s'a sfârşit!" O undă de vânt trecu suspinând pe la fereastră. Şi în tăcerea odăii toţi ne gândiam, Oarţă întunecos şi galben ca un mort, Mândrilă cu un zâmbet duios pe buze; toţi ne gândiam la două trupuri sângerate, care zăceau pe spate, cu feţele palide spre cer, undeva, în neguri de toamnă."

Ce ar fi sfârşitul acesta fără *unda de vânt* care trecea suspinând pe la fereastră şi fără *negurile toamnei?*

Ce ar fi acea perlă elegică, care este *Moarta,* fără sfârşitul: „Şi în liniştea asfinţitului, o fâlfâire sfioasă de vânt trecu prin ramuri. Par'că trecea sufletul moartei"[1]).

1. Textele asemănătoare sunt sute şi sute. Iată încă două:

„Peste obrazul liniştit, pe care sprâncenele şi mustăţile trăgeau dungi negre, trecea vântul de seară ca mângâlerea unui vis".

Povestiri din războiu, ed. II, p. 101

„In văzduhul liniştit al apusului, undeva, în înălţime, o pasăre singuratică ţipă de câteva ori slab, prelung, melodios. Domniţa

In acelaş timp şi din acelaş fel de concepţie, pentru care vieaţa este „o frunză în vânt" se născură — pe când aveai abia douăzeci de ani — *Şoimii*[1]) (1904). Epoca lor: vremea lui Ion Vodă cel Cumplit, a scuturat multe astfel de frunze. La D-Ta vântul cel neîndurător este dorul de răsbunare; eroii bătuţi de el sunt viteji de arme; victima urmărită sunt vânzătorii „câni de boeri". Despre vitejii aceştia eu nu pot zice că au simţire; este mai adevărat să zic că simţirea îi scurmă, şi ca urmare, gestul lor nu este lin, ci flutură, vâjâie[2]). Odată pe la Balta-Seacă, aproape de trecerea Nistrului, povestea astfel dusă, chiar mi-a luat răsuflarea; marşul ei mă înteţise de tot; şi în mersul răsunător mă răpise de sigur şi acel stil sgomotos, care, întâmplărilor ce le spui, le ţine foarte potrivit hangul. Ajuns la capăt am gândit: „Dacă un tânăr Prometeu românesc ar fi scris un roman, l-ar fi scris de bună seamă în graiul acesta: bolovănos, duduitor şi totuş plin de inimă, al vitejilor de mare cântec popular, în rostul cărora chiar şi cel mai brutal cuvânt reuşeşte să devie poetic".

Descărcându-Te de *Şoimi,* ca de o dulce boală înfrigurată, ai cârmit spre lumea *Durerilor înnăbuşite.* Aici Te-a dus şi acea milă, care trebuie să fie bogată în inima D-Tale, nu numai arta psiologică sau estetică. Aici intri, întâia oară deplin conştient, în acea Africa românească, pentru a cărei descriere Ţi-aş zice că eşti un Stanley al novelii noastre. Incepi cu sărmanul *Ion Ursu,* care fără să ştie îşi lasă pe Domnica sa în braţele popii Tănase şi se pierde în beţia muncitorilor dela atelierele din Paşcani, unde — cu-

---

închise iar ochii, într'o noapte amară de durere. Sus, în singurătatea înălţimilor, par'că ţipase sufletul ei, dintr'odată despărţit de trup". *Mormântul unui copil,* ed. Cartea Românească, p. 189 (în *Pustiul)*

1. „Din lume am venit, în lume mă duc", zice unul, Tudor Şoimaru. „Sunt suflete cari cu greu se lămuresc", zice tot el.
2. Sunt „din vremea când strămoşii erau dârji".

vântul îmi aduse aminte de vaerul biblicului Iov — „muncea ca un cal orb". Ah, popii aceştia! In *Povestiri,* în *Intr'un sat odată,* unul bea încă înainte lângă damblagiul căzut mort alături, în crâşmă: mai târziu, în *Crâşma lui moş* Precu alţi doi, beţi, vor boteza în faţa crâşmei o iapă; aşezându-se cronologic între aceşti doi-trei Africani popiţi, popa Tănase se mulţumeşte, ca băieţii bolnavului Ursu să-i spuie lui, lui Ursu, la întoarcere în sat, că el, nănaşul, popa, doarme — la mama lor! Şi Ursu pleacă iarăş în lumea plină, cum zici, de „durerile unui întreg popor necăjit". Din acest popor ne descoperi, în *Sluga,* pe Năstase cel cu sufletul „mai aproape" de cai decât de boier, din soiul celor ce „îndură palme şi umilinţi — şi iartă"; pe voinicul şi deşteptul Gheorghieş, rămas slugă la tatăl său boierul, pe când fratele său legitim pierde vremea la „studii", în Paris; iar în *Două vieţi* ţii — simbolic — în umbră, în întunerec acea putere a vieţii care impune unui bunic, să iubească un nepot pe care-l ura. Vorbisem despre nişte popi ticăloşi, aici, în *Duşmanii,* D-Ta descoperi cum creştinismul învierii atinge mai curând inima ţăranilor, în care oricât ura din gelozie i-ar repezi la o trântă de moarte, într'un colţ de inimă tot se mai găseşte un meterez din care dragostea de om şi de pace nu a putut fi izgonită.

Cu *Crâşma lui moş Precu,* o înşirare de tablouri, nu o acţiune, înaintezi şi mai adânc în Africa noastră. Crâşma-i centru, dar şi ochelarul prin care priveşti prelungirea în sat a vieţii oaspeţilor deaici, a vieţii deaici stâlcite, stâlcite însă şi de destrăbălarea care vine dela oraş. Mahalaua acestuia, cu sufletul ei urît, o descoperi, deocamdată printr'o brutalitate protejată de autoritate, în *Câinele.* Printre aceste analize de morgă naţională, căreia-i adaugi pe cei doi „Ploeşteni" *(Cei doi străini)* şi ocna din *Două firi,* aşezi, totuş delicat, un moment dulce, pe Eugenia din *Luna.*

M. Sadoveanu la 20 de ani, cu N. Dunăreanu și N. N. Beldiceanu.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Floare ofilită (1905—1906) este soră cu *Crâșma lui moș Precu* și cu *Durerile înnăbușite;* căci și această operă se scoboară în subteranele sufletești ale unui scund cuib de figuri foarte zilnice, printre cari, rar, cade câte o floare care se ofilește. Felul D-Tale de a vedea lumea ca fragment legat de o patimă, de un suflet, Te împiedică, să ne arăți aici pe funcționar ca funcționar; funcționarismul nu se vede; se văd numai pătimași cari sunt și funcționari, oameni de obscură provincie, a căror esență nu-i cariera, ci firea umană generală, aici monotonă. Ca mediul care frânge floarea, curge și stilul; lin, molcom, amănunțind monotonia Vascanilor (Pașcanilor), în care doi ochi frumoși, străini tulbură pe Vasile, de care acesta scapă în brațele Tincăi cu privirea „ca a copiilor fragezi rămași fără mame", și în care, după niște Paști de cunoaștere și după fiorii de nuntă, vine o înșelare năpraznică. Un roman cu tehnică simplă; cu părți gingașe, admirabile; și cu finala ferire de a indica viitorul, cu care *ea* „începea să se împace". Peste doi ani *Insemnările lui Manea* vor relua și tema și mediul desființător al orășanului mărunt.

In fond aceeaș temă: a instinctivei râvne feminine după ideal se sbate și în *Apa morților,* în care nici orășelul, dar nici țara și chiar nici satisfacția întâia nu potolește dorul legănat domol de un suflet alcătuit dumnezeește. Aici idealul se sbate între un maior-milităroiu și un bun om cu palmele țărănite, care poate oferi iubire, nu înălțare. Și aici poezia depresiunii sociale devine protest și durere mâhnitoare.

Din mahalaua orășelului Te-ai îndreptat apoi spre cazarmă și i-ai șters firma de cuib al vitejiei, scriind în tristu-i cont *Amintirile căprarului Gheorghiță.* Cum povestești aici copilăria sărmanului Lăzăroiu, cel cu suflet stingherit de singurătatea orfanului înfricat, pentru ca mai apoi să înțelegem ce nedrepte sunt pal-

mele trase din porunca lui „dom' căpitan"[5]), este numai *un* act bine adus dintr'o vieaţă comandată de oameni cari nu mai sunt oameni, ci şefii unui institut de barbarizare a săteanului[6]).

Firește, dacă așa este, întorcându-se în sat, foștii soldați ai țării pot spune că în cazarmă „par'că au trăit într'o țară străină!" Firește, din această carte adevărul a izgonit poezia. Aici ai fost un procuror novelistic.

Şi totuş altul este sufletul soldăţesc român. Cu un an înainte îl descoperiseşi în *Povestiri din războiu,* cari sunt pline de credinţă şi de frăţie, de resignări şi răbdare, de încordări şi ajutor, de dor şi griji de acasă şi de — batjocura care boierul de acasă o încearcă asupra femeii eroului dus la luptă[7]). Toată gloria aceasta, povestită cu aceleaşi mijloace de impresie — printre care scoborîrea şi în războiu a naturii bogat zugrăvite este cea mai deosebită frumuseţe — Ţi-a dat drept să afirmi despre viitor păreri[8]), adică să nădăjdueşti, fără ca nădejdea să Ţi se fi împlinit. Să nădăjduim deci că şi cetitorii viitorului se vor opri mai atenţi la pagina unde scrii: *„Şi mă gândii la poporul cel necăjit şi nebăgat în seamă în care fierbe putere nemărginită;* şi iar mi se umplu sufletul de mângâiere: vrednicia noastră a izbucnit şi tună în ţărmurile străine, şi *nu-i departe ziua învierii".* Optimist, ca toţi miloşii şi iubitorii, Te-ai înşelat atunci; eră departe şi departe este încă învierea cea deplină[9]).

5. Ed. 1906, p. 35—42 şi p. 92 (citatul) şi p. 279.

6. „Căpitanul şuera şi instructorii se adunau. — Domnilor, merge prost de tot. Dacă va merge tot aşa, o să vă bag la închisoare! Fiţi aspri, fiţi pătrunşi de adevăratul simţ militar! Trage-i! Ăsta-i dorobanţ, nu e permanent; face douăzeci de zile şi s'a dus; trage-i, altfel nu merge! — Da, am înţeles, s'trăiţi, domnule căpitan"!

7. Ed. II, p. 142—144.

8. Pag. 128.

9. Privitor la armată judecata d-lui Sadoveanu este mai blândă, fără a fi mulţumită, în 44 zile în Bulgaria (1913—1914).

Durerile obosesc. Trebuie să fi suferit mult zugrăvind orășelele animalice, războiul orb și cazarma barbară! Te vor fi obosit și pe D-Ta durerile, dar nu Te-au biruit. Căci în opera D-Tale durerea curge înainte, în cel mai deaproape volum, căruia i-ai pus nume *Mormântul unui copil.* Aici, întors în lumea în care gândul monoton-maniac al uciderii nu mai este dominantă strîngătoare a energiilor, aici iarăș în lumea cu oameni numai omenești, ai cules câteva din cele mai mari tragedii ale operei D-Tale. *Puiul* chiar, încă nu; sufletu-i este surd, abia ciocănește în coaja din care nu are putere să iasă; și deaceea moare în milă, nu în tragedie. Insă, *Păcatul boieresc* este o mare tragedie: sărăcitul țăran, căruia boierul-tată i-a lăsat numai casa caldă și pușca rece, apără contra boierului-fiu pe fata sa, care este poate sora lui; și în scena finală a mistuirii prin ura „fără nume" a „unui întreg neam obijduit poate", moare tot el, părintele rușinat și el deodată cu rușinea fetei. Insă, tragedie este stingerea Nataliei din *Tu n'ai iubit!,* în care Daniil Macovei închipuește într'adevăr o neîndurată fatalitate mută. Insă, tragedie strajnică este și începutul și sfârșitul domniței Maria Grigoraşcu, care între acești timpi a închis ochii din fața singurei iubiri sfioase ce ar fi rupt-o poate din cursul împlinirilor ereditare, așezate — simbolic și sentimental — în pustiul din *Pustiul.* Și alături de acestea sau printre ele, dacă tragedie nu mai este, cel puțin elegic plânge novela: într'o încântare a amintirilor, într'un plop istovit, pentru ce odată răsuflase cald și strâns sub plop; și în acea noapte în care-și stau, ochi în ochi, două firi sculptate clasic, cu cel mai sentimental plâns care plânge și trecutul și viitorul; și, ca să nu lipsească nici aici o deschizătură tragi-comică între nori posomoriți, ne duci și la primarele Ghiță Samson, care trebuie să fi existat, căci altfel, drept recunoștință, n'ar fi lăsat pe cinstitul străjar Bălan a-

fără, în iarnă, neîncălzit, „învălit în cojocul și în necazurile lui". Iată pentru ce, iubite coleg, trebuie să afirm despre acest volum, că *el reprezintă întâia D-Tale culme înaltă a poeziei și a artei*, fără nici un punctișor de scădere, dela pagina întâia până la cea din urmă. Deodată cu înțelesul s'a înălțat și stilul, care-i bogat, fin și încrustat cu nenumărate nuanțe de genial argintar al limbii românești.

Ți se făcuse, însă, iarăș drag de vremea lui Ion Vodă și în Vremuri de bejenie, spuse în despărțiri ca de baladă, ne-ai cules iarăș pe cel mai svelt, mai tineresc, mai drag, mai drăgăstos erou, pe Andreieș Hamură și l-ai contrastat și însoțit cu acel Morocâne din Codrenii Tigheciului, om de inimă, față de spaimă, care se află oriunde-i războiu și zare largă și despre care nici însuși Dumnezeu nu va fi știut de unde vine, cât se oprește unde-l prinde prilejul și unde se duce în acel „necunoscut", despre care și aici, ca și aiurea, D-Ta iarăș aduci aminte. Se pare că, văzându-Te speriat de un prezent al mizeriilor și al lașităților, de astădată fantazia miloasă a venit și Te-a mângâiat cu daruri de care ea numai o singură dată a dăruit unui scriitor român: a fost de această dată! Dar pe lângă acest volum nu pot trece fără a culege încă un titlu *In pădurea Petrișorului*, în care coconul Grigoriță și pădurarul său se încarcă de păcat însângerând de moarte cea mai elegantă și mai dulce căprioară care a trecut prin codrul de nuvele al D-Tale.

Cetind sau recetind *Vremuri de bejenie*, așa, din întâmplare, un text îmi inspiră ideea să caut a vedea și din ce adâncuri iese puterea de concretizare stăpânită absolut suveran; adică ce viață a simțurilor se ivește în textele D-Tale; să aleg cuvântul vizual, auditiv (care uneori se face vers, ca în: *„pă-*

cănia grăbit murgul din copite[10]), olfactic (ca la Turghenev), chiar cinestesic[11]). Găsim bogat izvorul în care lumea D-Tale s'a oglindit, unde ea a rămas pe loc, ca vrăjită şi de unde, când vreai, fantazia Ţi le scoate fără să le dea de fund, par'că ar fi ca nişte găleţi învârtite să încerce a goli o mare adâncă. *La noi, în viişoară* mi-a adaos bogat prilejurile de-a exemplifica căutările mele[12]). Eram aşa dar sigur că în acest timp, pe la vârsta de 25—26 de ani, D-Ta înţeleseşi că chipul cel mai simţit al lumii este cel ce'n artă naşte realismul afectiv, în care te aflai bine cuprins, nu naturalismul bisturial-doftoricesc. Observarea m'a făcut, firește, doritor să cercetez amănunţit şi urmarea, mai ales că şi D-Ta îndemni gândul când zici, într'un loc din această operă[13]): „dar tot, ştii, câteodată, fiecare lucru, oricât ar fi de mic, îşi are însemnătatea lui". Numai fiind astfel înzestrat, ai putut înzestra pe straniul *Bardac* cu putinţa de a-l crede: hoţ fricos şi fricos sugrumător al unei blânde văcuţe din grajdul judeţului. Dar astea-s vorbe de analitic cu carte psihologică. Să lăsăm cartea! Şi să Te întreb, Manole Creţu acela, răzeşul din *Sfaturi vechi*, nu este chiar bunicul D-Tale? şi deci nu *orice* bunic dintr'o novelă oarecare?[14]) Nu-i el, cel care nu „a răpit munca săracului", „om tare, cu suflet bun, simplu" şi părtaş pe ducă la acel aur de naivitate al „celei mai tinere mlădiţe a neamului", care m'a tresărit ca un moment de rară inspiraţie, deşi nu-i

10. Ed. II (1913), p. 11—12. Vezi şi alte pilde; la pp. 24, 39, 55, 56, 57, 67, 71, 115, 116, 165 etc.

11. „Aveam simţirea aspră, gheţoasă, că am trecut printr'o mare primejdie", p. 158.

12. Vezi exemple de auz ca la p. 235: „prin vârful bradului trecu un şuet domol ca o plângere tremurată; intrai apoi în asprul miros al codrului înfrunzit (p. 224), mirosul ascuţit al pământului (p. 228) etc.

13. Pag. 197.

14. Mă îndeamnă a crede şi rândurile: „Iar eu, în acei ani depărtaţi când veniam din târguşorul Vascanilor (Paşcanilor), cu mama la tata-bătrân..." (p. 234).

poate decât cel mai pur adevăr? Răzeşismul acesta este un uric de cinste, scris cu slove latineşti şi cu mare inimă domnească, casei şi neamului din al cărui sânge şi din ale cărui poveţe D-Ta ai răsărit aşa cum ochiul meu Te vede în cărţile D-Tale. Dar, dacă timp ar fi, am putea vorbi şi despre durerea ce-ai ascuns-o în Părintele Antonie, care, fără a şti întâiu, ştiind pe urmă, a scăpat vieaţa boerului care-i ruşinase logodnica, mânându-l astfel la călugărie, şi despre luminarea duhurilor din *Cearta* nepoţilor lui Vasile Bujor; şi înlăturarea acea năpraznică a rivalului din *Cel mai tare,* după care apoi fata merge tremurând, omeneşte, dar exact ca'n regnul animalelor. Un motiv atins scurt, din *Necredinciosul,* îl vei trece mai apoi în *Floare ofilită.* Şi astfel ai semănat mult şi ai pregătit şi criticului seceriş bogat. Căci vorba povestei, şi de aici înainte încă mult mai este.

Deşi sunt scrise, adică publicate, în acelaş an tragic: 1907, ca şi scrisorile din Viişoara, *Insemnările lui Neculai Manea* se depărtează puţin de felul D-Tale; adică le-ai depărtat îmbrăcându-Te cu firea unui Manea ipotetic, care, scriindu-le, adaugă o „pagină la istoria suferinţii omeneşti" şi-o desvăleşte în două pilde ilustrând, năpraznic întâia, liniştit şi dulceag şi ascuns a doua, adevărul din prefaţa D-Tale: *„Beţia şi adulterul sunt cangrenele societăţii noastre".* Beţia o ilustrează profesorul Radianu care a căzut „ostenit dintr'odată în pustietatea asta", care-i vieaţa oraşului de provincie, unde înălţimea rară este şi rar te apără de-a intra în apa tuturor, sub luciu, unde nimic nu se cunoaşte"; adulterul este al femeii mai sus de animaliculul mic-funcţionar, a cărei soţie este, al *Mariei Cumpătă,* care-i naşte lui Manea copii cu ochii albaştri, ca ai lui, dar le lasă numele — celuilalt. Din scârba capitalei fugise şi în altă scârbă, a oraşului provincial, se înţepenise Manea, ale cărui însemnări sunt potolite, reci, meschine, ca şi mediul din care

le scoate. Şi ăsta era, la 1907, oraşul care voia să conducă?! Cartea aceasta a fost un scalpel; cuprinsul o deschidere de răni; şi un ocol al poeziei care-ar fi îngheţat apropiindu-se de „civilizaţia" aceea!

Scârbit de-aşa lume, scârbit de bună seamă, şi de lumea care îmbolnăvia satul, nu m'am mirat să Te văd într' *O istorie de demult* aşezând în gura unui sătean cuvântul: „Visam o fugă spre ţărmuri mai fericite, spre oameni mai buni" la — Brasilia[15]) unde nu sunt nici primari, nici persecuţii. Vorbă grea într'o carte în care par'că anume nenorocirile se adunară, ca să dovedească că fuga de patrie ar putea să fie un leac. Începând dela spânzurata lui Gavril-Buzatul *(O istorie de demult);* trecând la „boştiura" de Chichiuţă, care-şi omoară calul ce-l hrănia; la amintirile despre Cuciuc; la bucata de carne care-i badea Iorgu văcarul, *(Copilul nimănui),* copil boeresc născut prin laturi; la baba fără picioare silită, totuş, a secera ciocoiului *(Mergând spre Hârlău),* o scenă faraonică; la nobila Adela a lui Boiu, care-şi arde faţa cu vitriol, pentru ca nici gelosul Boiu, nici alţii să nu-i mai jinduiască frumuseţea, la care toţi se uitau; la bietele animale din *Scigal* şi *Puica;* la simpaticul, sgudüitorul ucigaş din *Emigraţii la Brasilia* —, numai nenorociri. Este un volum de depresiune estetică. Dar şi o bogăţie de portrete! Unul singur este mai înviorat, al Zamfiriţei din crama *Amintirei.* In preajma tragediei se opreşte fiorul din *Fiorul,* un model de acea izolare estetică a fenomenului, despre care vorbiam la început, şi de povestire despre acea femeie liniştită, care numai „din când în când deodată îşi desvăluia doi ochi plini de patimă şi avea un zâmbet care se deschidea ca lumina unei flori". Şi în sfârşit — *Codrul.* Am zis odată că toată natura s'a pierdut în sufletul D-tale şi iese de-

15. Ediţia din 1920, p. 164.

acolo, se 'ntoarce întreagă, plină de vieaţa-i primă. Codrul este una din cele mai perfecte pilde de victorioasă reîntoarcere pe aceste pagini de vieaţă literară. Cine nu mă crede să citească, pentru ca să se creadă pe sine însuş!

Cântecul amintirii întinde înainte atmosfera depresivă predominantă în volumul trecut. Simţi ca o rupere de inimă, ca o gâtuire a ta însuţi, când *boerul* hain sparge cu plumbul un piept de ţăran bolnav, care fura, întâia oară în vieaţa sa, un car de lemne, să-l vânză, să aibă cu ce să 'ngroape un copil mort, rămas acum să-l îngroape alţii *(Hoţul)*; şi-aceeaş simţire aproape întâmpină pe târgoveţul, soţ al ţărancei luate „roabă numai pentru muncă şi plăcere", soţ izvor de venin al amărăciunii *(Printre gene)*. Aceste sunt pagini de artă, şi totuş, ce proteste însângerate contra cruzimei umane, care, din graţia legii şi a laşităţii, şi-a obişnuinţei moleşitoare face încă umbră pământului! De partea cealaltă, a omului care-şi face singur soarta, este Irina, care mai bine moare decât să plece cu Alvanitul, când ea iubeşte pe un flăcău de-ai noştri *(Cântecul amintirii)*, cântec zis foarte dureros de bădiţa Mihalache. Dar de astă dată se iveşte şi câte-o pagină de umor măritat cu norocoasa naivitate şi cu norocosul curaj al lui Petrişor şi al Antiţei *(Povestea cu Petrişor)*, sau clătinat în iarnă, de ţuica moşneagului Vasile, care vorbeşte cu epurii grădinei sale şi chiar cu baba-i răposată *(Povestea cu epuri)*. Despre aceste două poveşti este destul să spun că trec chiar dincolo de Ion Creangă, adică înaintea lui, care mersese pe-acelaş drum, dar nu aşa de gingaş ca urmaşul său.

„Cântecul amintirii" duce tot mai în sus arta povestirii D-tale. Natura, tot mai întins împletită cu vieaţa, se prelinge şi acolo unde nici un cetitor n'ar

aștepta-o[16]); și, tot mai fin nuanțată trece dela concret la eterat și încântă[17]). Oamenii se 'nvălesc în atmosfere, care fac contraste clare, ca și ei. Toți spun cu înlesnire poveștile lor; toți sunt mișcați; ideile sar din fonduri bogate și trec dela om la om ca scântei electrice; iar natura este mereu între ei, cu ei, ca a treia față — actriță — a scenelor[18]); se vede bine păstrată vechea preferință pentru oameni „deosebiți" cum „nu se văd mulți în viață". Vieți bogate, când amintirile 'ncep, ei „par'că se cobor pe niște cărări uitate în suflet". Caracterele, portretele sunt de-o variație extraordinară. Iar D-ta știi să-i strângi și să-i desparți pe toți, să-i aprinzi și să-i potolești, să arunci piedici înaintea faptei, să crești interesul. Deaceea, cine va studia odată tehnica povestirii românești, se va opri mult la acest volum ca un călător trecut prin secetă și sosit, în sfârșit, la un izvor răcoritor.

După *Un instigator,* în care bătrânul Neculai arată în pildă cum ar trebui să-și plătească asuprirea orice boer asupritor trimis de el la iad (Deaceea este: instigator!); după admirația meșterilor câștigători, cari „cu toate acestea aveau o mare părere de rău pentru lipsa de pământ" de care lipsă câștigul „par'că nu-i mângâia". *(Un meșter și oamenii lui);* după părintele Pantelimon, fostul cioban și grad care, „dacă a văzut sărăcia în care trăesc toți" s'a „liniștit și el undeva" la schitul cu hrană ușoară, decât care mai bun și mai umil creștin este *Ion Rusu Ungureanu,* un pribeag de adâncă depresiune sufletească; după alte câteva figuri, în urma cărora privești asemeni înapoi spre tragicul 1907; lași o vorbă despre dure-

16. Un frumos exemplu la p. 113: „Un val de soare năvăli după el și ajunse până la patul bătrânei".

17. Un exemplu, dela p. 20: „...ape scânteiau în depărtări, pădurile se lămuriau pe zare, ca dungi de cărbune; și călărețul mergea gânditor, pe murg, spre hanul Aniței, prin visul negurii".

18. Un exemplu admirabil, p. 5.

rile satului, aduci în vis pe Ion Creangă, să-l apere şi el, şi treci înainte la meşteşugul estetic-pur al povestirii pasionate despre simbolica *Vidră* dela moară şi despre *Rătăcirea lui cuconu Toderaş*. Insă nu acestora, ci celor dintâiu, nenorociţilor, le-ai aşezat acea duioasă placă de *motto*, pe care o reproduc, ca altă scurtă şi mută poezie fără tendinţă, dar sdrobitoare:

> Mângâierea lor, ceasul alinării.
> Răsplata lor, suferinţa.
> Virtutea lor, răbdarea.

Citatul *motto* s'ar fi putut repeţi pe pagina întâia a *Bordeenilor*. Să-i pun eu altul, tot din opera D-Tale: *„Poezia multor lucruri din ţara aceasta a plugarilor piere* — şi numai Dumnezeu ştie dacă civilizaţie se poate numi năvala *barbară* care aşează pe curatul pământ al părinţilor noştri murdăria oraşelor, sărăcia unor mahalale de sălbatici, cuibul de molime din care curg spre *sate* vânturi de boli sufleteşti şi de nenorociri". (*Oameni şi locuri*, 1908, p. 32). Citatul spune că-Ţi dai perfect seamă de rostul cultural, care, firesţe, trebuie să apară şi în roman, şi în novelă, al tuturor regiunilor ce-Ţi trec pe dinaintea ochilor. Contrastul descris rece în citat, îl descrii cald, viu în oamenii şi în faptele dela Bordeeni. Bordeenii sunt oameni de strânsură, ei vin din toate părţile, căutând munca şi aflând-o într'o moşie fără margini, dinspre Prut, loc larg de alergat pentru boerul îngrijit să secere cât mai mult şi pentru cumplitul Faliboga, suflet de codru şi îndrăzneală de prerie. Aici nu este civilizaţie, dar este muncă; aici nu sunt poleiri, dar sunt caractere de-o energie cumplită, care se 'ncruntă la omul apropiat — fiindcă n'are unde să se reverse. D-Ta ai voit şi ai ştiut să alegi din fiecare poezia sa, aurul inimilor înnăduşite de singurătatea sălbatică a colibaşilor acestora trăitori din instincte, cu mândriile şi iubirile lor, trăitor printre vite şi porci şi la-

nuri întinse de grâne. Şi totuş ce fixare de atenţie aşteptătoare ne-ai procurat D-Ta cu intrarea în moşie a lui Niţă Lepădatu; ce aţâţare cu întâiul conflict dintre el şi Faliboga, asprul vătaf, fostul haiduc, aşa duios cu Iana sa încă tot haiducească; ce mulţumire în noaptea de frig şi viscol, când Faliboga mântueşte vieaţa lui Lepădatu; ce pildă de discreţie descriptivă când ne aduci în faţă pe călugăriţa fugită până aici; şi în urmă ce simpatic joc de vrabie, când soseşte, pentru câteva ceasuri, mireasa boerului, care va fugi repede spre ţările calde; şi printre toate, firul alb şi dulce al dragostei Marghioliţei, care lui Niţă îi dase întâiul pahar de apă în acest pământ de faraonire, care împreună cu el rămase locului, în satul care începu a creşte din sălbăticia la care boerul nu se mai întoarse; de unde mândrul Faliboga pleacă; Faliboga „om pidosnic, cum spunea el singur... era ca un cal de pusie... Cum a văzut că se înmulţesc oamenii şi vin alţi stăpâni mai lacomi, şi-a luat pe Iana, au încălecat pe cai şi au trecut Prutul... S'au dus cine ştie unde..." ca atâţi alţi eroi ai povestirilor D-Tale. Omul pustiei plecă de unde un sat încolţise şi unde rămăsese — ca întemeietoare de trainici fericiri — dragostea nobilă a Marghioliţei, fata humelnicului Năstase. Observ, în treacăt, că în toată opera D-Tale dragostea *multă* este, dela cel mai mic început până la cele mai ascunse, mai tăcute, mai viforoase tragedii. Dar decât pagina aceea 51 din *Bordeeni* cei barbari, nu ştiu multe să fie mai delicate[19]).

— Pe la noi, prin bordeele noastre nu se văd flori, zise Niţă. Îmi spune mocarul de devale că 'n alte părţi sunt şi grădini mari, cu copaci şi cu flori multe... El e Neamţ şi'a umblat mult prin lume... Multe mai ştie! Îmi spunea aşa într'un rând că el a fost prin nişte târguri mari, de umbli prin ele două zile şi nu le mai dai de capăt... Şi zicea că sunt mori cu maşini de foc, cum are şi boierul la treer, da' mori mari, de macină toate grâele din ţară... şi spunea şi de trinuri...

19. Se priviră o clipă zâmbind.

— Ce sunt acelea? întrebă fata uimită.

— Nu știu, da' am auzit că sunt așa, un fel de căruțe care umblă cu mașini... și pe ploaie și pe ninsoare... da' repede grozav... acu sunt aici, ș'acu nu le mai vezi...

— Multe minuni! șopti fata; ca 'n povești... Da' pe la noi nu sunt de acestea.

— Morarul are și ceasornic. zise Niță.

— Are și boierul, îl întrerupse repede fata; mi l-a arătat madama...

— Par'c'aș vrea să mă duc așa prin lume, și să le văd toate... grăi Niță zâmbind.

Fata nu răspunse; rămase gânditoare.

După amiaza de toamnă era foarte blândă și o liniște nesfârșită întrista întinderile. Toate sgomotele conteniseră. În pârloagele apropiate luceau fire lungi de funigei; un vânt abia simțit purta și prin văzduh firele acestea rătăcitoare de mătase argintie. Flăcăul și fata stăteau singuri pe prispa bordeiului. Nu-și mai vorbiau, dar se simțiau chemați unul spre altul de ceva tainic. Dintr'un tufiș de boz, la marginea unei grămezi de gunoaie putrezite, ieși deodată o nevăstuică. Se opri neliniștită în lumină și-i privi cu ochișori negri ca gămălii de bolduri. Era așa de albă blănița ei, încât par'că bătea într'un albăstriu dulce, ca zăpezile cele curate. Dispăru ca o săgeată. Tinerii întoarseră capetele unul spre altul și-și zâmbiră cu prietinie.

Cu începutul acesta de dragoste în suflet, porni Niță Lepădatu într'amurgul spre vitele lui."

Dar cum nu-i în orice zi Paști, nici în *Bordeeni* nu-i orice pagină de Bordeeni. Ce specifică este în Bordeeni caracterizarea oamenilor; ce cănărel clipitor din gene este de pildă, mireasa lui Jorj, Rosina, un fulg care n'are ce căuta între noduroșii eroi ai moșiei; ce gestificați apar toți oamenii aceștia, care-Ți deschid sufletele ca să vezi concret sufletul norodului! De-aceste poame ale artei mature nu se găsesc oricând, nici chiar la D-Ta, nici aici, în vecinătate de timp cu *Bordeeni*. Totuș povestea lui moș Anania despre vitejia porcilor lui Irimia *(Într'o poiană)* este o pagină de nouă tresărire. Cuvântul din urmă este bine spus; pentrucă într'adevăr, cine Te cetește nu mai adoarme, din pricina tresăririlor prea multe, prea plăcute.

După odihna trecătoare a *Priveliștilor dobrogene*,

iată-ne deci iarăş în marele val-vârtej al tresăririlor, în romanul care-i *culminaţiunea artei D-Tale,* în Neamul Şoimăreştilor. Patru rânduri la sfârşit descoper două origini a acestui roman: „Bunicii mei sunt strănepoţii acelor oameni. Şi această istorisire de acum treisute de ani, din vremea când strămoşii erau încă dârji, am scris-o în *liniştea unei prisăci, având în inima mea răsunetul durerii lor".* Liniştea s'a prelins într'adevăr în toată cuvântarea, care nu mai izbeşte în urechi cu sunetele cele bolovănoase din *Şoimii;* dar liniştea nu a putut înfereca omul şi fapta până într'atât, încât să-i potolească vulcanica putere a simţirilor din aceleaşi veacuri vechi şi straşnice, ca şi ale *Şoimilor.* Rădăcina cea veche a dat numai o floare mai blândă. Şoimăreştii sunt un stol de ostaşi, cari se ridică să-şi apere pe Domnul dreptăţii lor, sau să stârpmească pe duşmanul din brazdă, pe marele boier sau fur de pământuri străine, răzăşeşti. In tema aceasta sună, deşi nu se aude, o ciocnire şi de azi, şi de când cu Eminescu, şi de când cu Alecsandri, şi astfel, de astădată, D-Ta te aşezi la rând în cea mai bună tradiţie literară a ţării. Dar cu forma ce-o ia la D-Ta ciocnirea, nici una alta nu poate râvni să se asemene! Şi *aici* rămâi iarăş singur. Pentrucă şi aici însuşeşti eroilor romantica suspendare între timp trecut fără nume şi număr şi timp viitor fără prevedere: „Din lume am venit, în lume mă duc"; sunt „suflete care cu greu se lămuresc", dar sprinten simţesc, simţind şi adânc. Pentrucă aici se rostogolesc una după alta, surprinderile mari şi mici; aducerile fericite în scenă; legăturile de departe anunţate şi din târziu legate cu trecutul povestirii; bogăţia de mişcări în orice scenă, dând astfel corp bine legat, clădit pe suflete de tot felul, unei epopei unice în literatura noastră. Dragostea cea multă, ce-o lăudam adineaori, Ţi se îndeasă şi aici mereu, în condeiu. Şi printre boieri şi răzeşi ostaşi

şi slugi, hangii şi ovrei, Moldoveni şi Poloni, ea ne scoate înainte, mereu, liniştitorii ochi ai femeilor, pe care par'că o primăvară a fantaziei le creşte în povestire, cum primăvara creşte flori într'o pajişte, pe care D-Ta le-ai crescut aşa de bine înţeles cu mediul lor, încât jupâniţa lui Stroe este tot neamul boieresc, cum şi Aniţa este răzeşimea întreagă. Ce bucuros aş povesti cuprinsul romanului, ce bucuros aş arăta cum ai cioplit atâta mulţime de capete şi suflete amănunţit particularizate! De-aş face-o, aş scrie un volum, ca să comentez un volum în care, în fiecare rând, ai picurat o vedere în adânc, un gând în larg, o simţire închisă în nervi uneori ca de fer, alteori ca de fuior lin, fâşiitor.

N'aş putea zice că după *Neamul Şoimăreştilor* arta D-Tale scade. Sigur este că puţinel scade atenţia la cuvântul ce-l întrebuinţezi; abia acum se lasă în povestire vorbe ca: *ireal, convulsionat, fantomatic, incomod, destin, absorbant, iremediabil, circumspect, acomodez, fantoşe,* de care, până aici, nu întrebuinţaseşi. Le-a atras, văd, subiectul modern: *Strada Lăpuşneanu,* dar totuş s'ar fi putut evita.

Strada Lăpuşneanu este mărturisirea celor mai din urmă dureri ce-ai încercat în timpul războiului. Partea întâiu: cum cercetaşul târgoveţ, nenorocit printre nenorociţi, îşi caută fratele locotenent în retragerea dela Moldova, până-l găseşte în tranşea dela munte — are ca *motto:* „Şi iacă lacrimile celor obijduiţi, celor ce n'au nicio mângâiere"; partea a doua: cum la Iaşi se 'ntinde în familie cheful din salonul cu ceaiuri dansante, cu joc de cărţi şi lascive ochiri şi înţelegeri, cam de-acolo pornind şi chemarea la Iaşi locotenentului Plopeanu, are ca *motto* vorba: „Şi puterea este de partea asupritorilor"; partea a treia: cum în „primăvara tragică a unei lumi nouă" colonelul voeşte să necinstească pe Mary-a locotenentului care deaceea se sinucide, adauge al treilea *motto:* „A-

tuncea am fericit pre cei morţi... şi mai norocit este cel ce încă n'a fost, carele încă n'a văzut răutăţile ce se fac sub soare". Tragedia părţii a treia, care uşuratic se nebuneşte înneacă frumuseţi morale, trăite odată şi reînviate magistral, este infernul păturii suprapuse pe care, în simbol, o hotărăşti osândei şi pieirei. Intr'adevăr abia aici, întâia oară, pătura aceasta apare la D-Ta ca corp cu suflet colectiv, închinat babilonismului, şi oferindu-Ţi-se obiect de veşnică ruşine, acut luminată de vederea D-Tale etică, nemiloasă.

Pe lângă opera aceasta ne-ai mai dat însă, în acest timp o mulţime de povestiri mai mărunte, toate în felul bine deprins al artei D-Tale. *Frunzele în furtună* sunt mai ales soldăţeşti; *Macovei* şi *Necunoscuta* sunt perle. *Neagra Şarului* ne-aduce iarăş suflete ţărăneşti, graţia lor femenină şi adâncul moral până şi în imbecilul *Niculai şi prietenul său,* unde atingi, ca şi în *Necunoscuta,* marginile bizarului. Elegia precumpăneşte iarăş în *Ţi-aduce aminte,* senzaţii scumpe din Paşcani, tragedia lui Nistor ocnaşul, wertherianul lirism al lui Costin din *Ceasul tinereţii.* Te 'mpărţişi astfel *tuturora.*

Adică: chiar tuturora, nu. Numai păturii de sus, nu. Impăraţi sau regi, adeseori fond istoric de acţiuni de roman, nu se văd în opera D-Tale; miniştri, nu: odată în *Strada Lăpuşneanu* unul îşi arată scurt năsuşorul, pe-o pagină; arhiereii, cu pompa lor şi de regulă fără suflet simţitor; magistraţii, comandamentele, universitatea, băncile, fabricanţii ş. a. m. d. nu se văd. Pătura aceasta de suprapunere nu Te-a atras; sau nu ai văzut-o decât în efectele simţite aspre în vieaţa ce-o stâlcesc uneori în păturile de mai de jos.

Când opera s'a împlinit bine, ca paharul de vin care-l oferi oaspelui iubit, Ţi-ai dat seamă şi de locul ce-l ocupi între aceste pături, cu simpatia D-Tale,

cu devotamentul D-Tale şi ai scris despre această chestie însemnată un cuvânt clar, bărbătesc, care va fi cuvântul meu din urmă. Anume în *Foi de toamnă*, acolo unde vorbeşti despre starea noastră socială, din care ai cules mai toate acţiunile şi caracterele povestitorilor D-Tale, mărturiseşti că: „Ţara dela 1800 era a *levantinilor*, a speculatorilor şi a zapciilor; statul nou a fost al *orăşenilor. Poporul celălalt* trebuia să muncească pământul şi să plătească dări. Cei mai buni dintre părinţii noştri, idealişti şi visând un stat naţional — primeau o stare de lucruri, şi se înşelau asupra *celorlalţi*, pe cari nu-i cunoşteau. Ce era ţăranul? Un fericit patriarh, filozof, un poet, un om *sobru*... Vra să zică e bine; şi mergeau aşă înainte. Şi tot sângele organismului nostru se concentra la oraşe; şi satele rămâneau anemiate. Psihologia aceasta curioasă au avut-o oamenii mari ai noştri: un Alecsandri, un Eliade. Alecsandri scria *Rodica* şi alte perle idilice, auzia concertul în lunca dela Mirceşti, şi satul în care-şi petrecea orele senine era — şi este încă şi azi — unul din cele mai triste şi necăjite sate ale ţării. Când era vorba de popor, Eliade socotia de datoria lui să-i găsească o legătură cu vechiul cetăţean al republicei romane. Dovada lui e o minune... Iată cum se rezolvă vechea chestie; iată preocupările orelor de visare, cari urmau după luptele pentru libertăţi şi unire al oraşelor, preocupările celor mai buni fii ai României, *aşa de străini totuş de popor... Poporul cel mare al nostru, şi azi necunoscut* de călătorii de-o clipă, a dormit un somn jalnic în întunerecul satelor. Când se va deştepta el pretutindeni, şi când *el va înţelege şi va face mărirea patriei*, atunci vom fi în adevăr tari, mai buni, mai respectaţi şi mai cunoscuţi între neamurile pământului [20]).

20. Citat din Foi de toamnă, 1916, p. 181—183.

Biblioteca Universității Iași

M. Sadoveanu cu Al. Stamatiad.

BCU IASI / CENTRAL LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cu textul acesta ne-ai descoperit, teoretic, politiceşte, mina neştiută în care ai intrat, ca să ne-aduci nouă, cetitorilor primitori, aur; aur sufletesc, imaginativ, sentimental, stilistic[21]); aur neperitor.

Domnule coleg,

Academia română, credincioasă menirii sale de-a observa cum mereu vieaţa şi literatura ţării se românizează din jos în sus, şi de-a indica, prin alegerile sale, creşterea românismului adevărat, dorindu-Te în mijlocul ei, Te-a dorit cum eşti, şi eu Te-am arătat că eşti cum vei şi rămânea.

Fii binevenit între noi, mare meştere Sadoveanu!

---

21. Relativ la stilul lui M. S., despre care, ca despre orice mare autor, s'ar putea scrie o stilistică întreagă, fac o singură observare: El are o claritate clasică; claritatea este în stil ca la casă o uşă care te aşteaptă deschisă. Aleg o singură probă transcriind în frânturi de claritate un text curs neîntrerupt, dar divizat de cugetarea cadenţată limpede, aşa cum divizate sunt toate paginele lui M. S. Cetiţi:

Lumina nopţii creştea;
vântul mâna negurile apei
şi movilă parcă se depărta...
Pe dinaintea ochilor parcă-mi trecea
fiăcăul de altădată;
parcă se opria înainte-mi bădiţa Mihalache,
tăcut şi trist;
într'un târziu,
cu oftările vântului,
mi s'a părut că vine până la mine
plângere de bucium:
cântecul amintirii.
Cântarea tremura sfîşietoare,
ca într'un pustiu de moarte,
şi parcă se opria în stâlp de neguri adunate,
la mormântul cel vechiu,
lângă apă.

(Cântecul amintirii, ed. 1921, p. 13)

RAPORT PRIVITOR LA PROCLAMAREA DE DOCTOR HONORIS CAUSA A DOMNULUI M. SADOVEANU.

Onorată asistență, domnilor profesori și colegi, iubite maestre sau mai bine zis, cum v'a spus odinioară regretatul Bogdan-Duică, mare meșter al scrisului românesc.

Vremile în care ne este dat să trăim sânt tulburi și aspre. Peste întreg globul, aproape sau departe de noi, suflă un vânt de instabilitate, prielnic celor mai sumbre prevestiri. Vechi întocmiri se năruie, state mici dispar înghițite, altele sânt răsluite sau amenințate în existența lor de vecini mai puternici.

Națiuni mari, cu un trecut bogat de mândrie și glorie șovăiesc sau par a abdica dela ceia ce eram deprinși a socoti chemarea lor ideală, pe când altele, — împinse de necesități biologice sau economice, poate inexorabile și stăpânite de mistici impresionante, profunde și grandioase după unii, simpliste sau întunecate după alții, — propagă fățiș cultul forței materiale, disprețul pentru cei mici, intoleranța.

În această lume, în care idealuri la care ne închinam cu entuziasmul, naivitatea și candoarea tinereții noastre sânt azi disprețuite sau profanate, iar mulți gânditori, — senzibili la zgomotul unor înarmări uriașe, la depresiunea și anarhia economică, la criza morală, — descopăr simptome de descompunere ce amintesc amurgul antichității sau întrezăresc zorii unui nou Ev Mediu, rolul Universităților de pretutindeni este, între altele, de a păstra și a întreține pentru o umanitate dezorientată care se sbate în ceață pe un teren fugitiv, cu tenacitate, cu îndârjire, cu desperare chiar, cultul atât de amenințat al valorilor spirituale, asemeni unei flăcări vii, neîntinate de oarbele patimi terestre.

Incadrată în noua ordine de stat, care, izvorîtă poate din necesităţi vitale, impune activităţii noastre unele obligaţii şi restricţii ce nu vor stingheri cu totul, o nădăjduim, manifestarea liberă a cugetului, Universitatea Mihăileană, prin Facultatea ei de Litere, a crezut că rămâne credincioasă menirii ei, decernându-vă diploma de *Doctor honoris causa*.

Luând această hotărîre, Facultatea de Litere s'a gândit la marea forţă spirituală pe care o reprezintă personalitatea şi opera Dvs. artistică pentru întregul neam românesc, dar mai ales pentru Moldova noastră, după cum a ţinut să aducă omagiul ei unei activităţi literare neîntrerupte care domină aproape patru decenii.

Cu mania lor clasificatoare, istoricii literari v'au înglobat în unele curente dela începutul acestui secol, sămănătorism sau poporanism. Aţi participat desigur la ele şi ecoul ideologiei lor poate fi descoperit, ici şi colo; în opera Dvs., dar pe când aceste curente, manifestări firesti ale unei anumite epoci şi izvorând din nevoi imperioase ale momentului, nu însă totdeauna de ordin artistic, au fost, cum era natural, trecătoare şi nu mai interesează azi decât istoricul, scrisul Dvs., care reprezenta o realitate de alt ordin şi se ridică mai presus de ele, a rămas, căci „singură arta, fie ea linie graţioasă (cum aţi spus-o odinioară) sau dulce împărechere de sunete sparge negura viitorimei".

Fără îndoială, în opera Dvs., care depăşeşte astăzi şaizeci de volume şi în Istoria literaturii noastre reprezintă una din sforţările cele mai fecunde, nu tot ce aţi scris se ridică la aceiaşi înălţime.

Marii creatori ai literaturii universale şi vă puteţi număra printre aceştia, sânt de obicei, inegali. In producţia lor care ţâşneşte, asemeni forţelor elementare ale naturii, metalul pur este adesea amestecat cu zgură sau scorii. Dar în cinci sau şase, cel puţin, din volumele Dvs., nu-i nevoie să pronunţ numele

lor, căci îl văd fluturând pe atâtea buze, este destul aur curat, tot atât cât în cele mai frumoase poezii ale lui Eminescu şi în cele mai savuroase pagini ale lui Creangă sau Caragiale, marii Dvs. înaintaşi.

In aceste volume zugrăviţi rar, fără simpatie şi nu totdeauna cu îndemânare, exemplare ale civilizaţiei noastre urbane care nu v'a atras niciodată prea mult, ci o lume întreagă de boieri mari sau mazili de altădată, de răzeşi dârji, de haiduci, de preoţi, nu totdeauna sfinţi, de ţigani lăutari, de crâşmari, ţărani credincioşi sau visători, plugari, pescari, mai ales ciobani, călugări cucernici, mici funcţionari provinciali, cucoane sau jupânese romanţioase, femei sau fete de ţară aprinse sau pătimaşe, aparţinând cu toţii unui mediu mai totdeauna rural, adeseori arhaic sau semipatriarhal care a fost sau este pe cale să dispară.

Sentimentele care pun în mişcare întreaga Dvs. operă sânt, mai ales, două: acel al trecutului şi acel al naturii.

Trecutul, l-aţi evocat în colori vii şi intense, asemeni cronicarului Neculcea a cărui operă este cartea Dvs. de căpătâi, dar şi cu acel suflu epic şi acea poezie frustă care se desprinde din cântecul bătrânesc al rapsozilor de odinioară. Intr'o frescă, care prin dimensiunile şi amploarea ei, aminteşte, pe acea pe care Sienkiewicz a dăruit-o poporului polon, Dvs. aţi făcut să se perinde în galop vijelios cavalcada fraţilor lui Ion Vodă, lupta pentru pământ a răzeşilor încălcaţi de marea boerime în vremea Movileştilor, domnia lui Vasile Lupu cu conspiraţiile boereşti şi amestecul Cazacilor fiorosului Timuş, epoca de restrişte şi mizerie a lui Duca Vodă, iar în timpul din urmă aţi reînviat-o pe acea de belşug, eroism şi credinţă a marelui Ştefan.

Dacă în aceste puternice evocări ne-aţi dat portrete însufleţite de domni sau curteni, figuri svelte, feline sau graţioase de domniţe sau boieroaice, v'aţi

oprît, mai ales, asupra maselor anonime, a acelei țărănimi legate de veacuri de brazda și țărâna neagră, muncind de istov și apărând la nevoie moșia, pământ frământat cu sudoare, lacrimi și sânge și presărat de mormintele strămoșilor care din locașul lor de pace continuă parcă să poruncească urmașilor vii.

Căci opera Dvs., îmi apare, în această privință, ca o ilustrație impresionantă a cugetării profunde a lui Auguste Comte: „Umanitatea este compusă mai mult din morți decât din vii", morți a căror amintire ne apasă și a căror gând și simțire stăpânește atât de des, inconștient dar cu atât mai imperios, cele mai multe din gesturile sau acțiunile noastre.

Pe acest țăran, marele depozitar al trecutului care a rămas în multe privinți același din vremi preistorice cu toate schimbările și înoirile păturii de sus și cu toate furtunile care au trecut peste dânsul, l-ați zugrăvit cu dragoste tolstoiană de frate, participând la durerea lui, idealizându-l, poate, uneori, dar cu ce cunoaștere adâncă a datinelor, eresurilor și superstițiilor lui milenare. L-ați arătat în același timp, cum se cuvenea, legat organic de natură și depinzând în cea mai mare parte de ea.

In acest domeniu, mai mult poate decât în evocarea trecutului, Dvs., sânteți în literatura noastră un maestru incomparabil. Nimeni nu a redat cu mai multă căldură și viață aspectele variate ale pământului moldovenesc: valea Siretului cu luncile ei umbroase, acea a Moldovei cu prundurile înfierbântate de soarele verii, acea a Bistriții cu stâncile prăpăstioase și freamătul undelor țâșnind în săbii scânteietoare de apă.

Vânător și pescar pasionat, ați cutreerat însă tot întinsul țării, ați străbătut codrii de brad ai Barnarului, ați auzit la fața locului vorbindu-se despre zimbrii de pe Căliman, ați vânat urși în munții Hunedioarei, ați fost pătruns de un sentiment adânc și înfiorat în

fața vieții imense și tainice a bălților Dunării, cu miriadele ei de păsări migratoare.

Ați redat mersul anotimpurilor în peisaje de primăvară, în care natura renaște odată cu mugurii, ne-ați zugrăvit peisaje de iarnă cu zăpezi albăstrii la lumina lunii și iazurile înghețate sau acele de toamnă cu ploi dese și priveliști de furtună, în care cerul e înegrit de paserile puhoaielor cu glasul de aramă.

Vorbele rostite de o domniță, una din eroinele povestirelor, caracterizează minunat intensitatea și frescheța senzațiilor din care izvorăște cum a observat cu profunzime marele critic[1]) care v'a fost admirator și amic, în mare parte, creația Dvs. unică: „Imi intrau în ochi toate culorile lumii, simțeam în nări și în suflet miresme jilave și ascuțite. Această primă impresie a rămas totdeauna dormind în ființa mea. De multe ori, amintirea e așa de puternică, încât după atâția ani se ridică în mine viziunea desăvârșită a lucrurilor, simțesc boarea aceia arzătoare, se trezește parcă și senzația mirosurilor".

Dar Dvs. nu sânteți numai un pictor viguros al naturii care îndrăgostit de colori și forme o zugrăvește obiectiv ci, mai cu samă, un mare poet al ei. Ea vă apare ades însuflețită sau umanizată, vibrând în acord cu bucuriile sau durerile noastre. De câte ori nu ați scris fraze ca acestea: „Intristarea omăturilor parcă îmi ningea în suflet" sau „Siretul (acel Siret în preajma căruia ați copilărit și care ia uneori pentru Dvs. o înfățișare mitică) venea învolburat și tulbure și trecea cu un fel de supărare pe subt dumbravă".

De câte ori eroii Dvs. nu au simțit în freamătul frunzelor, în adierea blândă a vântului de sară, trecând ceva din sufletul celor morți, ființi dragi dispărute pentru totdeauna! Căci această natură peste care plutește o umbră de reverie nostalgică și ele-

1) G. Ibrăileanu, *Studii literare*, p. 111.

giacă, umbră care a văzut şi a auzit atâtea, vă apare ca un fel de imens depozit sau cimitir de melancolii, doruri, aspiraţii stinse.

Pătruns de misterul şi intenţiile ei ascunse ca şi de nimicnicia noastră în spaţiul nemărginit şi în infinitatea timpului, D-ta izbuteşti să ne suggerezi cu măestrie sentimentul vremelniciei şi uneori a zădărniciei sforţărilor omeneşti, creiând astfel, ca nimeni altul în proza românească, o atmosferă afectivă şi poetică de un lirism înalt şi grandios.

Citind acum două luni impresiile pe care le-aţi avut în faţa săpăturilor făcute în ultimii ani, acolo unde a fost antica Histrie, impresii, în care peisajul cu bălţile populate de păsări, zidurile albe şi evocarea unui trecut mai vechi de două milenii se contopesc într'un tot armonios de un farmec subtil şi unic, am simţit că aceste puţine dar superbe pagini, demne, prin măreţia lor gravă, de un Chateaubriand sau Barrès (Lozinca acestuia: „La terre et les morts" se potriveşte de altfel pentru întreaga Dvs. operă) poartă profund impregnată pecetea personalităţii Dvs. artistice şi că nimeni altul din literatura noastră, de ieri şi de azi, nu le-ar fi putut semna.

Asupra procedeielor artistice, compoziţiei ca şi a contribuţiei pe care Dvs. aţi adus-o limbii noastre literare, s'ar putea scrie poate un volum.

Ca şi Eminescu, Creangă, Caragiale care au început din acest punct de vedere a fi studiaţi, opera Dvs. oferă un bogat material pentru cercetările viitoare.

Mă voi mărgini numai la câteva scurte observaţii.

In technica Dvs. artistică se poate deosebi o evoluţie. La început, stilul Dvs. sangvin, plin de sevă, supra-încărcat de senzaţii, imagini, figuri, avea ceva din coloritul şi, uneori, fastul romantic.

Subt impulsul unui sentiment, fraza devenea cadenţată, muzicală, transmiţând cititorului ca şi aceea

a lui Odobescu sau Hogaș uneori, dar mai intens decât la dânșii, un fior liric de o rezonanță profundă, misterioasă, tulburătoare. In ultimele scrieri, nu mai urmăriți decât rar efecte artistice de asemenea natură.

Tonul povestirii se desfășoară acum domol, simplu, limpede, în fraze scurte, adesea de o sobrietate clasică. Ca și opera lui Creangă, pe care o prețuiți atât, fiecare cuvânt este însă întrebuințat cu rostul lui, unde, cum și când trebuie. Nimic de prisos. Simțim însă că omisiunea unei expresii sau chiar a unui simplu epitet ar micșora efectul artistic.

Limba, de o mare bogăție și aproape totdeauna adecvată personajelor înfățișate, se servește într'o largă măsură de tezaurul graiului nostru popular de pretutindeni, atât de cunoscut Dvs., fără a înlătura însă cu totul, și când este necesar, neologismul.

In ce privește înfățișarea poetică a trecutului, aveți meritul rar, remarcat cu pătrundere de d. Ralea[1]), de a nu fi căzut ca alți înaintași sau contemporani, în ceiace se poate numi *manierism arhaic*.

Cu un instinct artistic, aproape întotdeauna de o infailibilă siguranță, Dvs. v'ați adâncit ca nimeni altul, poate, din scriitorii noștri de azi, în lectura vechilor cronici, ați știut să utilizați în scrisul Dvs. numai spiritul limbii lor și estetizând-o, să dați acesteia, păstrându-i toată savoarea, o accepție modernă.

Deși opera Dvs., mai mult ca oricare alta, nu urmărește scopuri străine artei, și este înainte de toate un joc gratuit și o desfătare a senzibilității și imaginației unele înclinații, unele preferințe, unele atitudini și dacă îndrăznesc să spun uneori, o artă a vieții se desprinde inconștient din ea.

Toate acestea au evoluat, cum era natural, odată cu experiența Dvs. și odată cu anii.

Când erați tânăr, vă atrăgea curajul fizic în răz-

1) M. Ralea, *Atitudini*, 1931, p. 114.

boi și în dragoste, pornirile aprinse și vijelioase.

In povestirile Dvs. de atunci, se perindau oameni tari, aprigi, cu mușchi de oțel „dezvălindu-și voinicia la soare", femei înfiorate de vârtejul fatal al pasiunii, față de care voința apărea mai totdeauna anihilată.

Mai târziu, cu trecerea anilor, preferințele Dvs. s'au îndreptat spre bărbați, dar mai ales către femei din popor, spre virtuțile lor modeste și umile: îndeplinirea fidelă a datoriei cotidiane, respectul datinilor energia tăcută și tenace în fața loviturilor soartei, acceptarea senină a morții.

Mă gândesc la acea Vitorie Lipan, din Baltagul, adevărată figură de tragedie antică. In simplitatea ei gravă, ea are ceva simbolic și mă întreb dacă Dvs., care aveți darul divin al vizionarului de a citi în sufletul închis și obscur al țăranului, neschimbat, în unele privinți, din vremea lui Boerebista, nu ați surprins, desigur, în mod intuitiv și fără să vă dați, poate, sama, ceva din secretul destinelor acestui neam, forța lui uriașă de rezistență și de durată în fața furtunilor, care milenii s'au abătut asupră-i, fără a izbuti să-l frângă.

Un fenomen literar neplăcut, poate, dar care trebuie înregistrat de istoric, este indiferența sau ostilitatea, unei părți, cel puțin, din generația nouă, față de opera Dvs. Unele motive ale acestei atitudini nu sânt, desigur, de ordin estetic și deaceia nu mă voi opri asupra lor.

Dar unii amatori de stări sufletești complicate, produs de import, adesea exotic, al marilor orașe, de nevroze, de cazuri patologice, de ritm trepidant, vă reproșează simplismul psihologic, idila rurală, sănătatea exuberantă, stilul, cum spun ei, gospodăresc.

Aceștia uită că merii nu pot produce cireșe, nici stejarii corcodușe, și ați vorbit doar odinioară de un stejar din Orhei cu mii de rădăcini înfipte în pămân-

tul neamului. Nu trebuie să uităm însă că generaţiile noi au avut totdeauna alte gusturi decât cele vechi şi generaţia nouă de azi, mai mult decât altele, care au precedat-o, crede că lumea începe odată cu dânsa.

Asemenea fapte nu sânt, dealtfel noi. S'a întâmplat în Franţa aşa ceva cu Victor Hugo, mai recent cu Anatole France.

Dar tinerii n'au izbutit să detroneze pe cel dintâi din locul de frunte pe care-l ocupă în literatura franceză şi nu vor izbuti desigur nici cu cel de al doilea.

In ce vă priveşte, vă socot, din acest punct de vedere, liniştit. Şi rămân profund convins că, peste o sută sau două de ani, când toţi câţi sântem în această sală, ca şi detractori Dvs., vom fi praf şi cenuşă, iar numele celor mai mulţi din noi uitat, câteva, măcar, din cărţile Dvs.: „Hanul Ancuţei", „Baltagul", „Ţara de dincolo de negură", vor continua să încânte cu mireasma lor veşnic proaspătă de frumuseţă şi poezie, nenumărate suflete, pe largul întins al pământului românesc.

OCTAV BOTEZ
Profesor la Universitatea din Iaşi.

(Extras din *Insemnări Ieşene*, anul IV, vol. IX, nr. 3, 1939).

MOARA PĂRĂSITĂ

Mă trezii ca dintr'un vis; asfinţitul parcă-mi strecurase o taină mare în suflet. Ridicai sabia, care căzuse de-alungul piciorului, întorsei capul spre oamenii mei, care aşteptau tăcuţi şi foarte liniştiţi, şi şoptii:

— Inainte!

Caii se urniră şi pornirăm la pas.

Malurile pârâului prin prijma căruia ne strecuram erau pline de verdeaţă bogată; ici-colo sălcii cu frunzele pălite atârnau nemişcate de-asupra ciuruirilor de unde. La o cotitură, o raţă sălbatică bătu apa cu aripile, măcăi aspru, se repezi în sus şi se îndreptă ca o săgeată spre asfinţit. Liniştea adâncă se întinse iar, fumegarea înserării se făcea din ce în ce mai deasă.

Eu nu mă simţeam tocmai bine. La zborul raţei îmi tresărise inima, — ce va fi când se vor arăta capetele duşmanilor printre sălcii? Frică în adevăratul înţeles al cuvântului nu-mi era, dar simţeam o greutate în piept, o presimţire tristă parcă. Imi închipuiam cu toate acestea că, după întâia clipă, zvâcnirile vor înceta, înflăcărarea mă va cuprinde şi mă voi simţi în stare să înfrunt lumea. Dar acestea erau *idei:* niciodată nu făcusem proba.

Gândind aşa, mă întorsei în şea şi privii spre cei zece oameni care mă urmau. Erau liniştiţi, se cumpăneau înainte şi înapoi, după paşii regulaţi ai cailor. Farmecul înserării le cucerise şi lor sufletele, ochii cercetau cu lene şi cu nepăsare împrejuri-

mile; fruntaşul Pintilie chiar zâmbea în sine răsucindu-şi mustaţa; numai sergentului Savin îi scânteiau, supt sprâncenele groase ca două mustăţi, picăturile de păcură, şi parcă sfredeleau malul părâului înainte; iar urechea lui ar fi auzit şi lunecarea unui şarpe prin ierbării.

Il întrebai încet:

— Ce zici tu, Savin? nu mai vin cercetaşii...

El răspunse cu linişte:

— Poate-au dat de ceva, trăiţi, domnule sublocotenent!

Ceilalţi se înălţară în şele şi se aşezară mai bine; unii oftară, ca tulburaţi din gânduri.

Savin zise iar:

— In josul părâului este o moară părăsită, din podul căreia se vede satul. Poate s'au oprit acolo. — Deodată ridică capul şi duse mâna la ureche.

— Pst! s'aude ceva!

— Stai, şoptii eu, tresărind. Ce este?

Oamenii se opriră şi-şi plecară carabinele în lungul coapselor. Un pas rar, greu, amestecat cu altul mai uşor, se apropia.

— Vine Grecu! — zise Savin. Apoi rosti ceva mai tare: Grecule!

— El e! se auzi un glas întunecat de o răguşeală uşoară.

Şi deodată ieşi de după salcie călăraşul, mărunt şi bine legat, ducându-şi calul de căpăstru.

— Vine şi Năstase pe cellalt mal, zise el, oprindu-se înaintea mea.

— Bine, zisei eu, ce veste?

— Trăiţi, domnule sublocotenent, în josul părâului este o moară părăsită. Am văzut eu, cu ochii mei, şi a văzut şi Năstase, cum au intrat în ea opt Cerchezi.

— De unde veneau?

— Din sat: dela furături pesemne...

Sergentul Savin începu a se scărpina în cap:

— Opt! Măi tată Marcule, cum o să-i mai măcinăm!

— Trăiţi, domnule sublocotenent, şopti tainic şi fruntaşul Pintilie; cu râşniţa cea mare!

Eu tăcui. Aveam ordin să fac o recunoaştere în josul pârâului şi să atac, dacă întâlnesc, detaşamente mici pentru a face prizonieri. Dar aici mergea cam greu. Erau opt, aproape cât noi, şi în moară nu era uşor de pătruns, dacă păgânii ar fi prins de veste. Afară de asta, inima, pârdalnica, se zbătea, şi *presimţirea* ceia nu-mi dădea pace!

Prin sara din ce în ce mai întunecoasă se auziră iar paşi, o piatră se rostogoli în pârâu, undele bolborosiră şi Năstase, cellalt cercetaş, se arătă negru printre pletele sălciilor.

— A venit Grecu? şopti el.

— Venit, răspunse cineva.

— Trăiţi, domnule sublocotenent, nici nu mişcă. Parcă s'au culcat în moară...

Trecu pe lângă mine şi se aşeză în rând cu ceilalţi.

Vedeam eu bine că aveam de-aface cu oameni boclucaşi: ei mai intraseră în foc şi prinseseră gust. Afară de asta, după cât îmi spuseseră camarazii, pândele şi hărţuirile în recunoaşteri erau plăcerea lor. Se trezeau, ghiorlanii, bătându-se ca acasă la ei, şi învârteau carabina cum ai învârti o ghioagă. Acu tăceau şi aşteptau porunca mea, — şi mă gândeam că ticălosul de Pintilie, fruntaşul, s'o fi uitând la mine piezîş, cu un zâmbet de batjocură. Ce eram să fac? Afară de asta, începu a mă furnica şi pe mine un fior iute, o dorinţă. Mă înălţai deodată pe şea şi rostii îndesat:

— Inainte, băieţi!

O şoaptă iute tremură ca o bucurie printre flăcăi. Şi pornirăm încet prin umbra neagră a sălciilor.

Pe șesuri și'n văi era o tăcere nemărginită. Numai departe, pe fâneţe, o pasere ţipa ascuţit, ca un fierăstrău subt pilă. Și un întuneric orb acoperea văzduhul și pământul. Sus, peste clipirile stelelor, treceau grămezi uriașe de nouri.

Merserăm o bucată bună de vreme. Deodată acoperișul ascuţit al morii se zugrăvi pe zarea mohorîtă, în făgașul larg al pârâului, — și îndată se șterse.

Intrarăm într'o roată de sălcii bătrâne. Iarba foșnea uscat în mersul cailor; altfel nici un zgomot, desișurile parcă erau împietrite.

— Aici ar fi bine să descălecăm... șoptii eu.

— Trăiţi, domnule sublocotenent, — să descălecăm! răspunse sergentul. Și mai avem de făcut ceva: cu câteva fire de iarbă să ne legăm duriţele pintenilor, să nu simtă nici greierii din moară. Pe urmă tecile le lăsăm aninate la șelile cailor, mergem numai cu penele săbiilor, ca să fim mai sprinteni....

— De-bună-samă! rostii eu cu pătrundere. Iar în gând îmi ziceam: Mă, al dracului sergent! Eu am învăţat atâţia ani prin școli și habar n'am de toate pregătirile acestea!

Și, pe când descălecam și ne pregăteam în cea mai mare tăcere, îmi treceau prin măruntaie fulgerări de căldură și frig, îmi venea să mă întind, n'aveam suflet îndeajuns.

Un flăcău rămase cu caii. Noi ceilalţi, după ce ne pregătirăm, coborîrăm în albia pârâului și începurăm a ne strecura cu luare-aminte spre moară.

Și, dintr'odată, după un cot al apei, acoperișul ascuţit se arătă iar, foarte aproape de noi. Ne oprirăm. Grecu și Năstase trecură înainte, ca să cerceteze cu deamănuntul împrejurimile. Ceilalţi ne așezarăm pe un pat moale și umed de ţărână măcinată din malul înalt.

Incet-încet ochii mi se obișnuiră cu întunericul.

Trupul de jos al morii nu-l vedeam, pentru că se amesteca cu malurile pârâului, dar vedeam aproape, înaintea morii, o sticlă întinsă de apă neclintită. Era vechiul iaz înomolit. Pe margeni, câteva pâlcuri de trestii. In fundul apei iarăşi acoperişul ascuţit, neclintit, al clădirii pustii. Putreziciunile bălţii împrăştiau în aerul nopţii miazme înţepătoare.

Un şuer străpunse tăcerea, şi zborul întortochiat, în fâlfâiri rare, al unui lăstun mare de apă trecu, fulger negru, pe sticla bălţii: cercetaşii noştri ajunseseră.

Eu, aşteptând şi privind către moară, mă gândeam. Ce va fi peste câteva clipe? Va bubui carabina şi va curge sângele, şi parcă nu-mi venea a crede că'n liniştea aceia de mormânt se vor putea petrece asemenea lucruri. Ce fac oare păgânii? Au plecat, de nu se simte nimic? Dorm? Poate au dat, în satul de unde veneau, peste băutură, şi, unor haimanale ca ei, puţin le pasă de poruncile Coranului. Au băut, s'au ameţit şi acum horăiesc în podul morii. Atunci treaba ar fi uşoară, n'am pierde nici vreme multă, nici oameni.

— Trăiţi, domnule sublocotenent!

Tresării. Era glasul lui Grecu; nici nu-i simţisem întoarcerea. Răspunsei:

— Ce este?

— Am încunjurat moara, domnule sublocotenent, şi n'am dat peste nimic. Uşa e deschisă. Lăptocul e zdrobit, apa se prelinge pe pământ: prin groapa aceia nimeni nu poate intra, nici ieşi.

— Dar Năstase a venit?

— A venit şi el...

— Bun. Inlăuntrul morii nu se aude nimic?

— Nimic.

Mă întorsei spre flăcăi. Intunericul malului era aşa de mare, că nu vedeam pe nici-unul. Acu era

acu. O sudoare rece mă înţepa la rădăcina părului. Strigai încet pe Savin. Glasul lui de-abia adie:

— Aici sânt...

— Ce facem, mă Savin?

— Intrăm în moară...

Aşa-i! mă gândeam eu; are dreptate... Imi strecurai stânga în toc, trăsei încet revolverul, îl pipăii, îmi aşezai şi dragonul săbiei la pumnul mânii drepte şi mă mişcai spre moară, păşind în vârful picioarelor. Ceilalţi veneau după mine. Dar mergeam aşa de încet, în cât nici eu n'auzeam paşii.

Deodată răsări înainte-mi, drept pe malul bălţii, uşa deschisă a morii, ca o intrare neagră de peşteră. In clipa aceia, fiorii care mă cutreierau stătură, inima începu a bate mai tare, dar nu simţeam absolut nicio frică. Putea să mi se întâmple orice. O tărie nebună îmi încordă mădularele.

In moară, stăturăm multă vreme neclintiţi, cu răsuflările oprite, ascultând prin întunericul acela orb. Dar nimic, nimic nu se simţea.

Deodată mă pipăi o mână. Cineva mi se aplecă la ureche. Bănuii că e Savin. De-abia pricepui:

— S'au îmbătat... Dorm în pod... ori au plecat...

Scara podului trebuia să fie în dreptul uşii şi'n mijlocul morii. Pipăind, ne strecurarăm pe scară. La dreapta simţeam pe cineva: era sergentul; aveam şi la stânga un tovarăş, dar nu ştiam cine-i.

Sus, scara scârţâi, un foşnet se auzi înainte. Ca fulgeraţi de acelaşi gând, ne oprisem. Cerchezii erau în pod şi dormeau; dar cineva dintre ei trebuia să fie treaz, căci s'a mişcat la pârâitul scării.

Stăteam neclintiţi şi nici nu suflam. Inima îmi bătea tare, rânduri de ameţeli îmi veneau, dar nu-mi era frică. Drept înaintea mea se deschideau în scândurile podului trei ochiuri rotunde,

M. Sadoveanu la pescuit de păstrăvi la Slănicul Moldovei.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ca la ori ce moară. Mă uitam neclintit în zarea lor: aşteptam să se ridice, din clipă în clipă, o umbră în dreptul întunericului slăbit, care pătrundea prin ele.

Dar tăcerea ne învălui iar, şi după un răstimp ridicarăm şi cele din urmă două trepte.

Acum auzii bine un mormăit nedesluşit. Nu ştiam încă de unde a pornit: dinainte, dindărăt, ori de pe laturi?

Eram supt acelaşi acoperiş cu oameni care din clipă în clipă puteau să sară ca nişte fiare asupra noastră. Iar noi pândeam ca moartea, şi carabinele stăteau gata. Cu toate acestea, în cine să tragi? Era prostie să începem a face larmă aşa cum eram grămădiţi, trei sus şi ceilalţi pe treptele scării. Toţi simţeam lucrul acesta şi aşteptam. Afară de asta, fără porunca mea, nimeni nu putea face nicio mişcare, iar eu nici gând n'aveam să dau vre-o poruncă.

Dar duşmanul, cel ce era treaz undeva, într'un colţ al podului, simţise în buimăceala şi'n somnul amorţitor care-l cerca, că o mişcare neobişnuită trece prin tăcerea ruinei. Un glas răguşit, care mi se păru sălbatic şi fioros, mormăi vorbe străine. Intreba ceva. Apoi tăcu. Iar noi aşteptam.

Şi, dintr'odată, prin deschizăturile rotunde ale podului trecu ceva neobişnuit, o lumină slabă de vis. Şi'n fund, dincolo de deschizături, pe zarea răsăritului, deodată luna îşi arătă printre nourii negri o margine, apoi izvorî ca o lucire de spaimă. Trei dungi de lumină slabă se strecurară în pod. Şi'n dungile acelea, ca într'un fulger, răsări ceva rotund, negru, un cap omenesc. Şi tot în clipa aceia un tunet grozav izbucni. La fulgerarea limbii de foc, podul parcă se întinse în laturi dezvălindu-se, şi văzurăm lămurit pe ceilalţi şapte Cerchezi întinşi pe podele. Iar capul negru parcă

plesnise în bucăţi ca o ghiulea, — şi parcă el detunase aşa.

Clădirea se umplu de miros de pulbere.

O clipă tăcerea păru că ne prăbuşeşte iar în noapte, — apoi un răcnet cumplit umplu moara, mă simţii abătut la o parte ca o pană, un duruit surd cutremură duşameaua. — Săbiile sunară cioc-nindu-se, auzii trântituri grele, gemete şi ţipete de spaimă. O limbă de foc şi un tunet tresăriră în noaptea adâncă, şi în rumeneala fugară să arătară spinările încordate ale călăraşilor şi obrazul întunecos al sergentului Savin.

Totul trecu ca o furtună repede. Cineva scăpără, o iască se aprinse. Faţa lui Savin se rumeni, pe când buzele se rotunzeau suflând în punctul de foc. Apoi un capăt de lumânare se înflăcără şi limba de foc începu a ne tremura umbrele pe pereţii negri de scânduri.

Duşmanii zăceau unul lângă altul, zdrobiţi, şi, supt ei, sângele care curgea întindea un covor vişiniu. Unii căscau ochii îngroziţi, unii erau cu gurile căscate şi cu ochii închişi, unii erau lungiţi, alţii zgârciţi, cu genunchii la gură. Numai unul trăia şi sta plin de spaimă în roata flăcăilor; clănţănea înfrigurat şi, din când în când, fără să privească pe cineva, murmura cuvinte răzleţe în limba lui, parcă se ruga de iertare. Fesul îi căzuse, şi capul rotund, mic, sta plecat, aşteptând lovitura din urmă; obrazul măsliniu, veşted, şi ochii vârîţi subt frunte spuneau o durere aşa de adâncă, încât te prindea mila.

Sergentul se uită lung la el, apoi se apropie şi-l bătu cu palma pe umăr. Ii zise tare:

— Nu te teme, mă, că nu-ţi facem nimic...

Cerchezul ridică cu frică ochii, fără să înţeleagă. Fruntaşul Pintilie crezu că trebuie să-şi schimonosească vorba şi să dea din mâni:

— Bre!... nu facem nimic la tine... Luăm prezoner!... Şi-şi întinse buzele într'un râs tăcut, plin de încurajare. Prinsul zâmbi şi el cu frică.

Dar se făcea târziu, nu mai era vreme de stat. Vorbii cu glas tare:

— Să mergem!

— Trăiţi, domnule sublocotenent, răspunse Savin, să mergem! Atâta ne-a trebuit: un prins. Dela dânsul vom afla noi multe...

Lăsarăm în podul ruinei pe ceilalţi şapte Cerchezi, care trecuseră mări şi veniseră să moară într'un colţ singuratic, pe malul unui pârău, — şi ieşirăm.

Luna se înălţase, nouri treceau pe deasupra ei umplându-se de lumină vânătă. Iazul scânteia ca o oglindă mare de argint: nicio aburire nu-l încreţea.

După ce ajunserăm în roata de sălcii, încălecarăm, iar prinsul fu suit îndărătul unui călăreţ. Inainte de a pleca, scosei tabacherea, îmi răsucii o ţigară, apoi dădui tutunul şi tovarăşilor mei:

— Na, mă, faceţi-vă şi voi câte-o ţigară, că v'aţi purtat bine...

— Trăiţi, domnule sublocotenent!

Sergentul Savin făcu două ţigări. Pe una o dădu prizonierului:

— Na şi ţie! ţi-o fi fiind poftă!

Apoi, dupăce prinsul o luă cu sfială, sergentul îi dădu iasca aprinsă, şi zise zâmbind către mine:

— Săracul! ce-o fi gândind el acu!

Când pornirăm, fruntaşul Pintilie şopti:

— Aista-i de cei cari taie pe răniţi şi-i pradă...

Nimeni nu răspunse. Prizonierul îşi fuma pe furiş ţigara, trăgând cu coada ochiului la faţa aspră a sergentului Savin.

Pârâul licărea în lumina lunii, caii mergeau liniştiţi şi oamenii tăceau.

(Din volumul *Povestiri din războiu*).

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BULBOANA LUI VĂLINAȘ

I.

Aveau niște nume și niște porecle, care de care mai strașnice. Lui popa Costache cel cu barba fuioraș de cânepă îi ziceau Uliță-Fierbinte, pentrucă de dimineață până în sară își plimba repede trupul înalt, subțire și puțin adus, prin toate cotloanele și hudițele. Notarului, dela părinți îi rămăsese numele Scovarză, ceiace în partea locului însamnă un fel de plăcintă; oamenii însă-i mai ziceau și Cap-în-tórtură, după numele paserei aceleia care țârîie primăvara în vârfuri de copaci și-și întoarce căpușorul 'ntr'una ca'n șurub. Primarele Dăscălescu, om mărunt, cu ochii mici și negri, era Țâncu-Pământului. Insfârșit, *Talianu,* domnul inginer Giovanni Sciagamozzi, era pentru muntenii din valea Bistriței pur și simplu domnul *Juvani,* ori domnu *Șaga-Mâței.* Era scund, pântecos, bărbos și c'o lulea scurtă totdeauna în colțul gurii, în stânga.

Domnu' Juvani, popa Uliță-Fierbinte, Cap-în-tórtură și Țâncu-Pământului erau în vara aceia tare buni prietini și în fiecare după-amiază se întâlneau la cantina din Cot, ca să puie țara la cale. Era acolo un loc singuratic, între brazi bătrâni, de unde puteau vedea limpezimea cerului în fund, de vale, în apa Bistriței. Când asfințea soarele în pâclele Ceahlăului, domnu' inginer ieșea de sub cetină, cu paharul în mână, și saluta cu strigăte de entuziasm muntele, ca pe un rege uriaș și fantastic, cu plete și barbă de negură, cu mantie de aur

şi purpură. Cu stânga îi întindea paharul într'un gest teatral, cu dreapta îşi smulgea din cap pălăria lată'n boruri şi zvârlea câteva note de bariton răguşit, într'o limbă pocită, de se stricau de râs ceilalţi trei tovarăşi.

Popa, liniştindu-se şi suflându-şi nasul în batista roşie, declara:

— Tare-i comic Talianu!

Dăscălescu şi Scovarză ciocneau paharele cu inginerul şi deveneau solemni, ca să poată sorbi în tihnă vinul.

Nepăsător şi faţă de munte, şi faţă de strigăte şi de râsete, era numai cantinierul, domnu' Leibuca Leizer. Era *dreptar,* adică cetăţean, de oarece trecuse ca soldat Dunărea la 1877. Avea şi el poreclă: Lăcrămuţă, — pentrucă deseori, când sta la tejghea, în ceasurile singuratice, cufundat în barba-i neagră, cu gânduri şi planuri la cei şase copii ai lui, i se ivea în vârful nasului ascuţit o picătură strălucitoare.

Leibuca Leizer era un om serios şi cărturar. Era serios pentrucă nu-şi pierdea vreamea ca Şaga-Mâţei, ca să se uite la Ceahlău şi la Bistriţa, şi să le ţie încă şi discursuri. In ceiace privea învăţătura şi mai ales cărţile lui cu slove ca painjenii, — apoi nici domnu' inginer n'avea ce-i face. Dezbăteau uneori amândoi fraze şi cuvinte biblice, răsucindu-şi mânile şi degetele 'n toate felurile; întrau în argumente ca într'o mlaştină, pănăce se scula părintele Uliţă-Fierbinte şi întindea mânile spre ei ca să-i blăstăme ca pe nişte antihrişti:

— Da' lasă pe păgân, domnu' Juvani, că se 'ncălzeşte vinu.

Cum Italianul avea mare slăbiciune pentru vin, se întorcea râzând spre prietini, apuca paharul şi-şi scotea lulcaua; şi toată cărturăria rămânea încurcată. Iar Jidanul se răzima în tăcere de uşorul

căsuţei de bârne şi în ochiu-i adânc şi liniştit se zugrăvea îndoitul tablou al celor patru prietini firitisindu-se, ciocnind şi dând paliciurile peste cap.

Domnul Leibuca avea un uşor dispreţ faţă de colţul de lume în care intrase ca să câştige o bucăţică de pâne pentru el şi pentru odraslele lui. Lucrătorii dela ferăstraie, Italienii care lucrau şoseaua cea mare şi podurile de piatră, toţi veneau acolo, în umbrare, şi-şi deşertau la tejgheaua lui câştigul c'o nepăsare sălbatică, când, mâncând şi făcând gălăgie.... Toţi se bucurau de viaţă cheltuind-o şi sfărâmând-o, între cântece şi râsete, pahare de vin şi doruri de dragoste. Pentru ei soarele lumea, apa Bistriţei, vitele albe care păşteau pe culmi sunând din tălăngi de aramă, umbra codrului, arcurile mişcătoare ale izvoarelor şi toate celălalte zădărnicii ale lumii aveau un înţeles pe care nu-l pricepea. Zădărnicia zădărniciilor, — gândea el. Toţi se zbat fugind spre moarte. Şi nu lasă nimic în urma lor. Ei râd şi cântă, — şi nu cunosc acea aspră datorie de a statornici puterea unei familii, ca Abraham patriarhul, de a o întări în viitor, prin răbdările, suferinţile şi lipsurile prezentului.... Ei râd la soare, la codri şi la ape. El stă în umbra magherniţei lui, în muntele singuratic şi indiferent; şi de multe ori, în nopţile oarbe, tresare cu groază şi cutremur şi i se bate inima, pentrucă banii care picură neîntrerupt în tejghea ştie el că pot deştepta patimi sângeroase... Leibuca ştie primejdia: ştie că n'o poate înlătura nici prin puterea braţului, nici prin curaj; cu toate acestea stăruieşte acolo, cu desgust şi cu frică, pentrucă trebuie şi pentrucă are de crescut şase copii: „patru băieţi şi două fete, să trăiască"...

Domnu notar Scovarză avea un mare năcaz, „o daravelă", la care se întorcea cu stăruinţă, „ca vulpea la galiţe", cum spunea râzând răutăcios

popa Uliţă-Fierbinte. In după-amiaza aceia de August iar începuse, şi iar i se tulburaseră ochii verzi. Erau la masa de brad, supt cetină, — numai ei patru. Buhaiul nu sunase încă în munte contenirea lucrului şi Leibuca, în picioare, în prag, dormita cu capul răzimat de uşor, nepăsător, după obiceiu, şi la strălucita lumină de secetă care umplea valea, şi la munţii care se zimţuiau curat pe un cer verzui şi limpede. Domnu notar privea c'un fel de ură spre satul risipit pe costişe şi colnice: căsuţe albe, şindrilite şi împrejmuite cu răzlogi, cărări cenuşii care coborau la apa Bistriţei, buchete de molizi tineri, o turmă de mioare, şi'n fund, pe-o măgură, bisericuţa de lemn... Şi vorbea, puţintel răguşit:

— La urma urmei, ce sânt eu, ca să-şi facă râs de mine nepoata babei Paraschiva? Am întâlnit-o şi ast'dimneaţă, când mă duceam la primărie. Ascultă, Mădălină, zic; tu ştii cine sânt eu şi ce pot. Eu, dacă mă supăr, am mână grea!

Primarele îl lovi uşor cu cotul pe notar şi-i arătă din ochi pe Ovreiu. Scovarză îşi răsfrânse cu nepăsare buzele:

— El n'aude. Şi chiar dac'aude, trebuie să tacă. Eu am mână grea, zic. Ştii că mă ţin după tine de-un an. Şi tu parc'ai fi împărăteasă, aşa îţi încreţeşti buzele şi te uiţi în altă parte...

— Şi ea ce-a răspuns? întrebă caşi altădată, din obiceiu, inginerul, punând cotul pe masă şi sprijinindu-şi barba în palmă.

— Asta-i tot „daravela" veche... se amestecă părintele. Iar ai întrebat-o, iar nu ţi-a răspuns, şi iar te jăluieşti...

— Ba acuma, socot eu, a înţeles că-i pe viaţă şi pe moarte! hotărî, încruntat, Scovarză.

Tovarăşii lui ridicară ochii şi-l aţintiră cu îndoială.

— Hm, da' mult am să răbd ş'am să mă frig ca pe cărbuni?

Eu, zic, am făcut o şcoală, sînt un cărturar, am învăţat gimnaziul, am ieşit întâiu în toate clasele, care asemenea nici nu se mai află aci la noi, în Ponoară... Eu nici nu mai muncesc din greu, nici nu mai duc plute la Piatra, luptând cu apa, cu furtunile şi cu stâncile ca la o muncă silnică, cum fac alţii. Eu cu ştiinţa şi cu condeiul meu te pot ţine în matasă şi'n mărgărintare, ca pe-o crăiasă... Când am fost an la Iaşi, am adus de-acolo un album legat cu catifea albastră ş'am scris în el cântice şi ţi l-am dat de ziua ta. Tu ai cetit ş'ai înţeles, dar te-ai făcut că nu 'nţelegi. Eu, răspuns, prin mătuşă-ta Paraschiva ţi-am trimes şi ca te-a învăţat să fii cuminte, c'are să fie bine. Eu la biserică mă înfiinţez în fiecare Duminică şi-s tot cu ochii la tine... Aicea ştiţi ce mi-a răspuns?

— Ce ţi-a răspuns? mormăi Italianul, pe lângă ţava lulelei.

— Că de aceia-mi zice lumea Cap-în-tortură! Poftim! Dragă Mădălină, zic eu, tu faci rău că şuguieşti. Eu de urmările tale am cunoştinţă. Eu ştiu cu cine te-ai întâlnit tu lângă Bulboana-lui-Vălinaş şi'n ochii cui te-ai oglindit. Eu toate le ştiu, că am pe cine pune să se ţie de tine ca umbra. Apoi tu vrei să-ţi prăpădeşti viaţa c'un ticălos ca Ilie Bădişor? Apoi acela, fată, n'a cunoscut decât muntele şi apa Bistriţei păn' mai la vale. Acela, bre, nici măcar Eşul nu l-a văzut. Acela-i ca o sălbătăciune, desculţ, cu toporu' subt braţ, cu fruntea arsă. El ştie să poarte pe Bistriţă catarguri şi să beie rachiu. Când îl bat nahlapii şi furtunile, fuge la mal şi s'ascunde'n covru de piatră... Asta-i el, un plutaş. Ş'are să moară ca tatu-său, ori în nişte zâmţi de stâncă, ori într'un vârtej, ş'au să-l lepede apele pe gunoaie şi mâl, într'un cot, la un ages-

tru... Ce minte ai tu? Ce-ai găsit la el? Frumos nu-i, deştept nu-i. Un calic! Asta ţi-a spus-o şi mătuşă-ta... Ei, aici ştiţi ce mi-a răspuns? urmă notarul uitându-se urît la tovarăşii lui.

— Ei? îl îndemnă inginerul, mutându-şi luleaua dintr'un colţ al gurii în cellalt.

— M'a întrebat dacă i-s tată, ori i-s frate.

— Se'nţelege! zvâcni părintele Costache, şi găsi prilej să umple paharele.

— Ei bine, domnilor, atuncea m'am supărat. Apoi dacă-i vorba aşa, zic, află dumneata că eu pot să-l trimăt la oaste. Eu de-un an te-am ales, ca să trăim noi amândoi, şi să ne fie bine. De-un an eu tânjesc de dragoste. Şi ţi-am spus, şi ţi-am scris cântece. Şi tu pe mine nu ştii a mă preţui? Să se ducă! să-i strămute fălcile la armată. Acolo au să-i rămâe ciolanele....

— Ai turnat oleu peste foc! observă filosofic inginerul.

— Aş! nu! Ea întâiu s'a spăriat.

— Nu se poate să-l ieie la oaste, grăi primarele. E fecior singur la mamă văduvă.

— Da, asta zicea şi ea pe urmă. Dar eu i-am hotărît că-l trimăt. Eu, dragă, zic, pot face şi desface. Ea iar s'a spăriat. Dar pe urmă a prins a râde, a strâmbat ia aşa din buze, a întors capul şi s'a dus... Ei, acu spuneţi-mi şi dumneavoastră dacă poate să rămâie aşa. Eu mă zbat fără hodină. Când o văd, carnea pe mine-i ace. Eu am să intru într'un bucluc!

In prag, Leibuca Leizer dezvăli o clipă ca'ntr'un fulger căutătura-i neagră, apoi păru iar copleşit de căldura şi liniştea zilei.

— Leizer! adă aici vin! strigă notarul. Tot de cel de Nicoreşti. Acela-mi place mie. Da' ce folos: că nu mă răcoreşte! Şi de ce, mă rog, să nu se poată? urmă el, întorcându-se spre primar. Adică-

telea de ce sântem noi mai mari aicea, în comună? Dacă nu ne-om putea face gustul când vrem, atuncea de ce dracu mai trăim pe lume?

— Trăim ca să bem un pahar de vin bun! răspunse părintele Uliţă-Fierbinte. Ce să-ţi fac, dacă nu putem învia morţii? Tatăl lui Ilie demult a putrezit în cotloanele Bistriţei...

Sciagamozzi îi privea serios, păcâind din lulea.

— Notarule, nu se poate... zise el încet.

— Hm! făcu Scovarză, apucându-şi cu buza de jos fire de mustaţă şi rozându-le în dinţi. Dumneata, domnule Giovanni, nu te-amesteca. Lasă-ne pe noi să facem cum ştim. Văd eu că-i greu — şi de-aceia mi-i inima cătrănită... Nu ştiu unde-oiu ajunge; dar eu pe Ilie Bădişor trebuie să-l dărâm. Aista-i un gând care şi-a făcut cuib în cap la mine ca o pasere... Clocește ş'are să scoată pui, rânji el, şi apucă garafa de vin din mâna lui Leibuca. Ţine paharul, domnule Talian. Iar te-ai răzămat de uşor, domnu' Leizer? Ce poate şti un Jidov? El cu balabusta şi cu ţâncii lui! El un pahar de vin nu cinsteşte, el altă bucurie la aşternut nu râvneşte. De ce zâmbeşti, domnu' Leizer?

— Nu zâmbesc.

— Hm! cine ştie la ce te vei fi gândind tu. Noi sântem nişte proşti, nu-i aşa?

— Eu nu spun asta.

— Nu spui, dar gândeşti. Parcă tu ştii ce-i pe lume? Bre, omu' dacă nu se bucură de viaţă e un prost; degeaba l-a făcut mă-sa. Bre, eu mă lupt pentru o plăcere azi, pentrucă mâni poate nu mai sânt. Omul ca iarba, — nu-i aşa, domnu' Giovanni? Dumneata ai învăţat filosofia. Iaca, dacă mai bem un pahar, noi, se chiamă, câştigăm ceva.

— Drept vorbind, câştigă negustorul, observă părintele Uliţă-Fierbinte.

— Ba nu, câştigăm noi. Iaca, eu închin paharul

în sănătatea dumneavoastră şi mă bucur că ne-am adunat iar aici. Nu se bucură negustorul, mă bucur eu. Şi-i mai cer să ne mai aducă o oca. Domnu' Leizer, trezeşte-te din somn şi mai osteneşte-te pentru oleacă de vin. Eu vreau să beau cu dumneavoastră, pentru cine ştiu eu. Eu zic aşa, domnilor, c'are să fie bine... Are să vie ziua s'o văd atârnată de grumazul meu. Altfel, trebuie să mă dau cu capu'n jos în Bistriţa.

— Are să se domolească, îl încredinţă şi primarele.

— Eu ştiu? are pe dracu'ntr'însa... sfârşi întunecat Scovarză şi rămase cu ochii aţintiţi înainte-i, spre un punct nevăzut.

Ovreiul sosi iar, liniştit, cu vinul; tovarăşii cinstiră; — notarul rămase cufundat ca într'o negură.

Târziu, după ce izbuceni în munte buhaiul dela fierăstrău şi prinseră a furnica pe poteci lucrătorii, cei patru tovarăşi se ridicară şi ieşiră în lumină. Erau cam tulburi. Notarul avea un pas nesigur de care se bucura părintele Uliţă-Fierbinte, făcând cu ochiul şi râzând într'un dinte cânese spre inginer şi spre primar. O apucară ca printr'o fulguire de aur spre Ponoare. Plutea în văile şi cotloanele munţilor o linişte măreaţă. In dreptul soarelui, departe, pe Ceahlău, sta un nour vioriu tivit c'un fulger încremenit. Şi'n pacea asfinţitului, dela şoseaua cea mare a lui Sciagamozzi, porniră la deal Talienii cântând.

II.

Un om suia costişa, spre cantină. Era un plutaş nalt, desculţ şi suflecat până la genunchi. De braţul stâng îndoit, îi atârna toporul, cu coada în jos. Ii privi cu nişte ochi alburii, care păreau grozavi pe obrazul bronzat şi stricat de vărsat. Işi

scoase pălăria din cap cu dreapta şi dădu „buna vremea". Părul roş îi apăru în lumina apusului ca răscolit de vânt. Îl acoperi îndată, caşicum ar fi vrut să-l apere de-o primejdie.

Notarul se opri. Îl întrebă, privindu-l cu luare-aminte:

— De unde vii tu, Petre?

— Dela baltă, domnule Mateieş. Păn'acu am lucrat la plute.

— Şi te duci la cantină?

— Mă duc la cantină.

Scovarză se întoarse spre tovarăşii lui:

— Apoi eu mai rămân. Am ceva de vorbit cu Petrea Ţarcă. Cred că mîni ne întâlnim, dupăcum se cuvine.

— Asta *musai!* zise inginerul, şi ceilalţi prinseră a râde. Deviza noastră este constanţa!

Ţarcă îl privi holbat şi cu gura căscată. Apoi se gândi că părintele, primarul şi mai ales notarul vor fi învăţat talieneşte, şi zâmbi.

Când rămase singur cu plutaşul, Scovarză cercă să-şi aducă aminte de ce l-a oprit. Ceva nehotărît, ca'ntr'o fulgerare, îl îndemnase. Omul era cunoscut în tot muntele pentru multele-i răutăţi şi ticăloşii. Îi plăcea să petreacă la crâşmă cu tovarăşi şi cu sunet; era iute la harţă şi crunt. De multeori jandarmii îl scoteau dintre capete sparte şi coaste rupte şi-l duceau legat „la răcoare". Ceva tulbure în trecutul lui era şi cu milităria. Şi notarul ştia. Tulburi rămâseseră şi unele cercetări cu privire la o încercare de prădăciune a casierului dela fierăstrăul din munte. Şi notarul avea întru aceasta amestec: acoperise pe Petrea ca pe un om al său, care-i aducea foloase la alegerile cele mari de deputat. Atuncea clanţa şi pumnul de uriaş al lui Ţarcă făceau minuni în crâşmele dela Piatra.

— Iaca ce-i, Ţarcă, zise deodată notarul. Vo-

iam să te întreb dacă nu te-ai întâlnit astăzi cu Bădişor.

— Cu Ilie? L-am văzut lucrând la catarguri. Da' eu cu dânsul îs ca Neamţu cu Turcu. Trecem unul pe lângă altul. Eu nu spun nimic, nu spune nici el....

— De ce?

— Apoi el îi altfel de om. Pahar de vin noi la un loc n'am cinstit. El, cu muierile. Cât nu-i înfierase mustaţa, ce câştiga se ducea şi vărsa în poala mâni-sa. Acu umblă zanatic adulmecând catrinţa Mădălinei.... Fiecare cu-a lui.

— Vrasăzică ştii şi tu că umblă'n calea fetei.

— Da' cine nu ştie? Eu am pornit-o într'acoace. El a luat-o în sus, pe malul Bistriţei...

Scovarză îl privi deodată cu ochi mari, cu albuşul scrijelat de sânge:

— S'a dus să se'ntâlnească cu dânsa!

— S'a dus, domnule Mateieş. Da'ce te uiţi aşa la mine? — Şi plutaşul rânji. După cât văd eu, domnule Mateieş, asta-i boală ră. Am tot auzit eu printre oameni câteceva. Dar chiteam că s'a trecut. Acu bag de samă că flăcăul Irinei lui Bădişor îţi stă spin în ochi.

Notarul îl privea stăruitor, fără să clipească.

— Aşa? urmă Petrea c'un fel de veselie şi c'o intonaţie prelungă şi mirată. Şi scoţându-şi beşica de tutun, o desfăcu şi-şi răsuci o ţigară groasă. Şi-o aşeză în colţul gurii şi, pe când scapara, cu ochii ţintă la iască, clătina din cap, cam cum ar fi răspuns la nişte întrebări pe care şi le punea singur. Slobozi pe nas două şuviţe de fum şi se apropie încă un pas, cu prietinie, de notar.

— Apoi, domnule Mateieş...

De friguri zaci şi te scoli,
Da' de asta zaci şi mori...

Eu am să fiu doftorul dumitale. Că noi, se

chiamă, trăim bine şi sântem prietini. Vorba ceia: mână pe mână spală ş'amândouă obrazul. Cine ştie, domnule Mateieş, ce se poate întâmpla! Se poate să-l mânânce şi pe Ilie peştii într'o bulboană, ca pe tatu-său...

Deodată rânji iar, scuturându-şi capul, minunat parcă de ideia lui.

— Acu a apucat-o în spre Bulboana-lui-Vălinaş? întrebă Scovarză.

— Da. Este acolo un loc ş'o frumuşaţă ca'n raiu. Apoi om mai vedea noi ce este de făcut, ş'om mai grăi, nu-i aşa, domnule notar? Poate am vre-o daravelă, cum zice părintele, vre-un nacaz... Eu la dumneata vin, domnule Mateieş. Dumneata eşti om învăţat. Ştii să scrii acolo, în condici. Doamne fereşte de-o nevoie, pui aripa şi mă acoperi. Ce zici, domnule Mateieş?

— Om mai vorbi noi... răspunse încet notaarul.

— Da. Apoi, cu bine!

Şi Ţarcă porni trăgând adânc din ţigara-i groasă. Silueta lui, în mers domol şi săltat, creştea la deal pe lumina trandafirie a asfinţitului. De sus, dela cantină, venea o larmă nedesluşită în care se deosebea un ţârâit de strune. In vale, cotul Bistriţei oglindea un cer nalt, de coloarea toporaşului. Două tălăngi nevăzute cu sonuri felurite cântau spre coasta satului. Şi, pe poteca singuratică, notarul se lăsă mai mult în voia paşilor, gânditor.

Intr'adevăr, Petrea Ţarcă îi lămurise gândul cel nedesluşit. Acuma vedea de ce-l oprise. Intre ei dintr'odată născuse parcă o dihanie străină care se strecurase în el şi-i încleştase inima. Tulburat şi de vorbele în doi peri ale plutaşului, şi de vinul lui Leibuca Leizer, domnu'Scovarză mergea hotărît înspre Bulboana-lui-Vălinaş. Il scurmau din nou nedumerirea şi vechea mânie. „Cum poate să-i steie în cale un desculţ ş'un sălbatic; ce drac po-

văţueşte anapoda pe mujeri?..." El socotea întâiu că-i şagă. Şi chiar se bucura puţintel că fata nu-i cade în braţe uşor ca altele. El cunoştea bine drumul inimilor, cu vorbe meşteşugite şi c'un şirag de mărgele... Vorbe avea cât de multe, şiragul de mărgele îl purta în buzunarul dela piept, într'un pacheţel legat cu cordicuţă albastră, dar Mădălina întorcea capul. Subţire şi mlădioasă în catrinţa-i neagră, trecea repede pe dinaintea lui şi abia se uita la el, în fugă, „aşa, ca la un căţel". Asta nu putea el s'o sufere! Întâiu s'a înflăcărat de mânie. Pe urmă a prins a se zbate ca'n nişte laţuri. Neputincios, se simţi luat de patimă ca de-un puhoiu. Ş'acuma, de când aflase spre ce labe pârlite de soare se apleacă fruntea aceia albă, ca de domniţă, avea în el otravă.

Când coti la drum, între cele dintâiu case ale satului, domnu' Mateieş păru că se deşteaptă. Lăsase drumul Bulboanei. Unde se ducea? Mugeau vite în bătături, se aprindeau focuri în ogrăzi, sub ceaune. Mirosea a lapte fiert. Glasuri prelungi se chemau de pe-un colnic pe altul. Întâlni un om, care-i dădu, cu glas domol, „buna-sara"; pe urmă o femeie trecu pe lângă el c'un pas harnic şi lin, cu furca'n brâu... Indată după ea venea o umbră subţirică. Era nedesluşită încă prin cernerea amurgului, dar notarul o cunoscu şi inima începu a-i bate cu grabă în piept. Era Mădălina.

— Buna-sara! zise Scovarză şi se opri.

Fata şopti trecând înainte, grăbit:

— Buna-sara!

Domnul Mateieş se întoarse şi se luă după ea. Ii vorbea puţintel batjocoritor:

— Unde te duci, Mădălină? Pot să ştiu şi eu? Eşti bună, domnişoară, să stai o clipă?

— Da. Ce vrai? răspunse c'o voce subţire şi cântată, fata. Se opri şi-i făcu faţă. Avea ochii mari

Biblioteca Universității Iași

M. Sadoveanu cu A. O. Teodoreanu
la Iași.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

şi părul împletit în cunună. Cu cămaşa albă şi catrinţa strânsă, al cărei sul se îngusta spre gleznele goale, sta neclintită, aşteptând. Aproape de ea, Scovarză simţi mirează de busuioc.

— Mădălină! zise notarul deodată, cu ochii fierbinţi. De ce nu vrai tu să mă'nţelegi pe mine?...

— Asta vrai să-mi spui? Şi fata începu a râde, fără duşmănie. Domnu' Mateieş lăsă vorba asta pe altădată.

— De ce?

— De ce, nu-ţi spun acuma. Du-te la mătuşa Paraschiva: are să-ţi spuie ea...

Scovarză, tresărind de un fior de bucurie, vru să-i cuprindă mâna. Ea porni, se depărtă uşoară, trecu în umbra unui gard de răzlogi. Domnu' Mateieş, tulburat, stătu o clipă la îndoială. Incă nu înţelegea. După ce porni spre casa babei Paraschiva, simţi, ca o adiere, bănuiala că fata a vrut să scape de el. Totuşi clipa de bucurie lăsase o nădejde de care demult era însetat. Şi trecu în lungul gardurilor, prin înserarea limpede, spre căsuţa cu doi brazi, unde sălăşluia mătuşa fetei.

III.

Mădălina ştia că trebuie să răsară luna. Altfel i-ar fi fost frică prin întuneric şi pe cărarea de sub brazi, la malul apei. Dosită la cotitură, în umbră, aşteptă câteva clipe, să se încredinţeze că domnu' Mateieş n'o urmăreşte. Zâmbea viclean în întuneric şi ochii negri îi luceau ca jocuri de undă. Pe urmă porni repede, se lăsă pe ponor drept la malul Bistriţei şi'o apucă printre nişte ciritei. Când ajunse sub streşina de cetini, parc'ar fi închis ochii: nu mai zărea nimic. Incepu a i se zbate inima. Când ieşi pe partea cealaltă, ca dintr'o peşteră de umbră, parc'ar fi intrat pe-un al tărâm. Luna mare,

roşie se arăta pe codri, într'un fum vioriu; şi pe Bistriţa se întinse o punte mişcătoare de solzi de aur, care luneca la deal, pe sfor, între dânsa şi lună. Un şipot tresări deodată dintr'un corn de stâncă, — parc'ar fi stat ascuns în umbră; paşii ei lepăiau mărunţel pe cararea albă. Un lăstun de apă ţivli ascuţit de două ori şi trecu dincolo, zburând la faţa apei: aici Bistriţa se lărgea într'un cotlon larg şi odihnea molcomă, sub revărsările de sălcii. Mădălina se opri. Apoi ţipă scurt şi îndată începu a râde. Două braţe o cuprinseseră pe la spate, de umeri, şi simţi sub urechea stângă mustaţa măruntă şi moale a lui Ilie Bădişor.

— Dumneata erai, bădiţă? Tare m'am spăriat!

Flăcăul i se arătă în lumină, mai nalt decât ea, cu pălăria rotundă pe ceafă, cu sumăieşul scurt între umeri, cu baltagul subsuoară. O cuprinse ca pe-un puiu c'un braţ şi-i luceau ochii în găvanurile lor adânci când o sălta spre el, ca s'o sărute. Ea-şi feri şi-şi zvârli capul pe spate. Apoi se alină şi se ghemui lângă umărul lui, simţind iar, înfiorată, mustăcioara aceia măruntă şi moale...

In faţa lor, sub lună, era vechea şi tainica Bulboană a lui Vălinaş. Era bulboana unui flăcău necunoscut, de demult. De el nu-şi mai aducea nimeni aminte, dar avea cântec în tot muntele. Il cântase de multe ori şi Mădălina cu fetele în şezători. Şi pe urmă tocmai la acel mal de apă i se arătase şi ei un flăcău ca'n cântecul bătrânesc. Ş'acuma sta sub braţul lui şi se gândea la dragostele şi nenorocirile de altă-dată.

— Am cam întârziat, bădiţă, grăi fata încet.

— Da' ce s'a întâmplat? întrebă îngrijat flăcăul, simţind ceva în vocea ei.

— Nu s'a întâmplat nimica. M'am întâlnit cu notarul. Dar am scăpat de el. L-am trimes să steie de vorbă cu mătuşa.

Începu a râde înveselită. Pe urmă glasul i se coborî:

— Mi-a aţinut calea şi ieri...

Flăcăul rămase tăcut. Ea-l cuprinse de umeri şi-şi îndesă fruntea în pieptul lui.

— Tare-s năcăjită, bădiţă Ilieş. Zice că să te scrie la oaste.

— Cine? notarul?

— Da. Da' eu i-am spus că nu se poate. Aşa-i că nu se poate?

— Nu se poate, răspunse cu îndoială Bădişor. Mămuca-i văduvă.

— Aşa-i. El numai la răutăţi se gândeşte. Când îl văd, îmi vine să stupesc şi să fug ca de dracu'. A ameţit-o şi pe mătuşa Paraschiva. Şi ea îmi bate capu': c'aşa şi pe dincolo. C'are să mă ieie cu cununie, ş'are să mă ţie ca pe-o fată de boier... Are să-mi facă rochie ca la târg şi ciuboţele de glanţ... Da' eu nu mă uit în gura ei, urmă Mădălina alintându-se şi scânteind ochi în lacrimi spre flăcău; mie mi-i drag bădiţa Ilieş...

Flăcăul se aplecă ş'o sărută pe florile de umbră ale ochilor.

Fata râse încetinel. Pe urmă porni iar, supărată:

— Mătuşa asta poate-ar face ş'o poznă cu mine. M'ar horopsi, m'ar bate şi m'ar sili să iau pe urît. Da' nu'ndrăzneşte. Că ea se ţine şi se hrăneşte de pe pământul meu, rămas dela părinţi. Vinde brazi din partea mea. Eu mă fac a nu 'nţelege; numai să mă lese 'ntr'ale mele. Da' de ce taci şi eşti supărat? Când porneşti la Piatra? Aşa-i că te duci iar?

— De unde ştii?

— De nicăieri. Inţeleg şi te simţesc eu aşa. Te-am văzut azi de pe deal legând plutele.

— Nu-s supărat de asta, Mădălină. Intr'o săptămână mă 'ntorc înapoi.

— Să vii sănătos, bădiţă Ilieş. O săptămână eu am să fiu mai scârbită. De-ar fi o ploaie, să nu mai ies din casă!

Flăcăul zâmbi. Ea-l împunse copilăroasă cu fruntea.

— Te văd că râzi. Nu, să nu ploaie, să nu te primejdueşti pe apă. Când îi veni, am să ştiu, ş'am să te-aştept aici. Nu fii amărît de altele. Tot umblând şi cercând, are să'mbătrânească săracu' domnu' Mateieş! El cu surtucarii şi cu ştronţii care au umplut muntele îşi face vacul. Să-şi caute o târgovaţă. Ce are cu mine? Eu îs o fată proastă. Şi mie, de-acu un an, dela Probajeni, mi-i drag altcineva. Spune, Bădişor, că şi eu ţi-s dragă!

Flăcăul nu pricepea ce să-i răspundă. O mângâia ca pe-un copil şi simţea că moare de iubire pentru dânsa.

Luna îi bătea în plin. Se traseră mai în umbră, la malul apei, sub o salcie. Şi'n luciul bulboanei, aproape, răsări umbra lor neagră, îngemănată, parc'ar fi născut-o bruse farmecul singurătăţii.

Nu se clintea o frunză. Toată valea tăcea, până la pâclele fantastice de pe opcine. Bulboana părea încremenită. Fata mai şopti un timp, amintindu-şi de începuturile dragostei lor. Îi plăcea să vorbească aşa, parc'ar fi chiscuit un puiu sub aripa lui Bădişor.

Era o codăniţă sfioasă acu un an, când, înfricoşată, cu genele plecate şi cu inima bătând, ieşise întâiu la horă. Atunci acolo, sub molizii cei bătrâni de lângă crâşma lui Bulbuc în Ponoare, văzuse între flăcăi pe Ilie.

Era un zvon de glasuri şi de strune. Gospodarii amestecaţi cu femeile cinsteau rachiu, după obiceiul muntenilor; vorbeau aprins, cu sângele lor iute fierbând; se lăsau petrecerii cu patimă, fără frâu, ca unui zăpor nebiruit. Femeile, strânse'n ca-

trinţe, cu cămăşile ca helgea 'nflorite cu acul, aveau un fel de zâmbet leneş de iubire. Erau albe, gătite cu flori şi hurmuzuri, rumenite cu dresuri în umerii obrajilor, cu priviri viclene ca apele. Nu erau roabe trudite şi uscate ca ţărancele din şesuri. Crescute în umbra cetinei şi'n furtunile muntelui, trăind uşor şi muncind puţin, ele înţelegeau că trec prin lume numai pentru frumuseţa lor şi pentru dragoste.

Când a ajuns Mădălina acolo, în frământarea aceia, mătuşă-sa Paraschiva a împins-o dela spate între copile şi după aceia s'a dus spre nişte cumătri care-i făceau semne cu ulcelele. Dincolo de cercul fetelor, pe tăpşan, flăcăii jucau singuri un danţ aprig şi furtunos. Era, după obiceiul lor, un fel de întrecere în faţa satului ş'a fetelor. Acolo l-a văzut Mădălina pe Ilie.

Umbla în fruntea şiragului. Ducea fudul jocul. Nu se uita la nimeni. Se purta şi striga c'un fel de patimă. Cunoştea şi ea vorbele danţului:

Haideţi, flăcăi, după mine,
Că ştiu calea'n codru bine...

Dar el le spunea c'o dulceaţă, c'o dragoste, care răspunse deodată în inima ei. Şi când îndată după asta s'a început joc de doi, ea s'a îndreptat singură către el. I-a zâmbit cu îndrăzneală. Şi când a cuprins-o, întâiu ea l-a strâns de mână. Ameţită şi fericită, tulburată şi cu inima bătând, fata tot a putut băga de samă sfiala flăcăului şi'ndată şi-a simţit crescând în ea mândria şi puterea. Când a fost o codană proastă? Când s'a prefăcut într'o femeie ageră? Pare'ar fi fost un mugur cenuşiu care'ntr'un fulger de soare deodată plesnise şi'nflorise minunat.

Bădişor crescuse ca feciorliniştit şi cuminte de vadană. Umbla potolit, vorbea moale. Deodată însă

cunoscuse o fioroasă dulceaţă. Şi viaţa şi patima lui acu erau una. Serioasă şi gravă, cu vorbe puţine, dragostea lui avea ceva din taina şi pâcla munţilor. El pe Mădălina o socotea ca un bun pe care trebuia să şi-l apere până'n pragul morţii. Nu dezbătea în cuvinte îndoielile lui, şi la măruntele năcazuri pe care le scutura asupra-i, râzând, Mădălina, el rămânea tăcut: cu toate acestea ea simţea în el încordarea, i-o citea în suflet ca unui copil, se înfiora de teamă ca lângă o primejdie şi-l iubea şi mai mult, mai ales din pricina asta.

Acest simţimânt ciudat — că-i stăpână desăvârşită pe Bădişor, dar că-i o gânganie măruntă pe care el o poate strivi între degete, l-a avut fata întâia oară în iarna trecută: şi de el îşi aducea aminte pe când vorbea încetişor de altele la pieptul flăcăului.

Era la o nuntă; şi pe sub codrii negri, pe Bistriţa îngheţată, se înşirau săniile înflorite, în zumzet de cobze şi larmă de pistoale. Printre păreţii albi ai Bistriţei, pe podul sunător de ghiaţă, caii mărunţi trăgeau iute săniile. Şi din când în când, la coturi, sălciile scuturau promoroacă pe capetele goale ale fetelor. Atunci domnu' Mateieş notarul, ajungând-o c'o săniuţă din urmă, a cuprins-o din fugă cu mâna, râzând şi şăguind, pe când celelalte fete ţipau ca spăriate de lup. Mădălina râdea: ea n'avea a se teme de notar. Dar când a întors ochii ş'a văzut între vornicei pe Bădişor privind-o pe sub sprâncene ca dintr'un fund de peşteră — inima ei s'a făcut cât o neghiniţă, şi'ndată a crescut de-o plăcere neţărmurită...

— Bădiţă Ilie, zicea încet fata, amintindu-şi de asta; mie câte-odată mi-i frică de tine...

— Să-ţi fie, Mădălină, răspunse Bădişor; că eu numai pe tine te am. Eu mă gândesc aşa... El a fost la învăţătură...

— Vorbeşti de saracu' domnu' notar?

— Da. El a fost la învăţătură: a deprins în lume câte răutăţi toate. Aici la primărie învârte şuruburile şi face cum ştie el. Parcă oamenii se pricep? El zice că aşa scrie la carte: ei se scociorăsc în chimir şi dau. Cu primarele-i înţeles, cu popa-i înţeles, cu negustorii îi înţeles. El şede ca balauru' la izvor şi tot cere şi tot înghite. O picătură de apă nu poate lua lumea fără bir. Da' eu n'am nimica cu el. Facă ce ştie. Drumu' meu şi al lui nu se'ntâlnesc. Eu pe Bistriţa cu catargurile mele, el la primărie cu condicile lui, Da' ce are cu tine? Eu rabd, da'n mine tot se strânge venin. Şi la urmă n'are să-i fie bine.

— Bădiţă Ilieş, fii cuminte, grăi cu hotărîre fata. Pe noi nimenea nu ne mai poate despărţi.

— Bine, Mădălină, să fiu, răspunse domol Bădişor. Eu îs ca Bistriţa. Dac'o frământă vântul, se tulbură. Mă mai gândesc: ce are lumea cu noi? Imi vine aşa să mă fac o sălbătăciune, să te iau şi să te duc în sihlă.

— Lumea las'o să spuie, bădiţă Ilieş. Las'o şi pe mătuşa Paraschiva să mă ciocănească de dimineaţă până'n sară... Mă'ntreabă unde mă duc, — eu îi spun că mă duc la fragi. — Da, acu nu mai sunt fragi, fată hăi! — Eu am găsit, mătuşă Paraschivă. Is dulci şi tare-mi plac!... N'are ce-mi face, bădiţă Ilieş!

Flăcăul o cuprinse ş'o strânse, — minunat de vorbele ei.

— Şi să nu uiţi, bădiţă Ilieş, la Piatra, de-o zgărdiţă de mărgele...

Râzând subţirel, se răsucea în braţul lui, mlădie şi tare ca o coardă.

Târziu ieşiră din cotlonul lor în lumina lunii pline. Trecură ca printr'un abur de vis, ca printr'o împărăţie a liniştii. Nici nu-şi dădeau soco-

teală că noaptea aceia venise în lume numai pentru ei. Aproape n'o băgau în samă, înlănţuiţi şi închişi în iubire ca'ntr'o scoică. Numai într'un târziu fata tresări la râsul fantastic al huhurezului. Paserea trecu prin lumină ca printr'un puf de argint, mişcând aripile fără niciun zgomot. Apoi o lostriţă bătu cu putere apa la adânc, împrăştiind stele şi oglinzi sfărâmate. Când intrară sub cetinile cele negre, bulboana rămase solemnă şi tristă sub lună...

IV.

Domnu' notar Mateieş Scovarză era frământat de felurite gânduri şi planuri. In cap la dânsul era furtună. Cât sta la primărie şi se lupta cu hârtii, pricini şi oameni, cât umbla prin sat, cât se odihnea la cantina lui Leibuca între prietini, el se gândea la năcazul lui şi făcea planuri.

Urmările gândurilor lui se vădeau când şi când.

Intr'o după-amiază, Gâţu, agent la percepţie, se înfăţişează la poarta lelei Irina, mama lui Ilie Bădişor. După ce iese gospodina cu catrinţa prinsă'n brâu şi se alină cânii, — domnu' *argent* prinde a se uita prin gospodărie, numără vreo doi viţei, vreo doi căluţi, întreabă ce poclăzi sânt în casă şi-şi face socoteli în gând uitându-se cruciş în laturi.

— Da' ce este? Ce numeri dumneata şi ce socoteşti? întreabă spăriată văduva, potrivindu-şi casânca pe cap.

— M'a trimes domnu' notar, zice Gâţu. N'aţi plătit banii ghirului.

— Ba am plătit, omule; cum n'am plătit, vai de mine! Chiar dumitale ţi-am plătit.

— Mie? Nu-mi aduc aminte. Ai *cvitanţă* dela mine?

— Am. Era și băietu' acasă. I-ai dat-o lui. Și eu am pus-o la icoane. Este.

— Atuncea bine. Da' domnu' notar socotea că nu voiți să plătiți banii Domniei. Armată nu face feciorul dumitale, bir nu plătește... Să meargă la judecată să deie socoteală...

— Care judecată? țipă femeia, privind cu ochi rotunzi și aţintiți pe slujbaș.

Gâțu își frecă, zâmbind, nasul ascuțit, își trase dinspre ureche la loc cravata soioasă și tuși încetișor:

— Nu știu, lele Irină. Să deie socoteală. El ce face? Șede la malul bălții și ține de bârneață pe nepoata Paraschivei... Ba un flăcău ca dânsul, cât un brad, să se ducă la oaste, să-și facă datoria, să aibă un drept! Chiar zice domnu' notar: de ce nu vede de gospodăria maică-sa? Să fie flăcău cuminte, să lese copilele oamenilor în pace și nimene n'are nimica cu dânsul...

— Da' nu-i el vinovat, omule! izbucni oțărîtă gospodina. Fata se ține de dânsul, c'apoi mi-am și pús eu în gând să-i ies în cale și s'o întreb ce are cu băietul...

Deodată se liniști și, zâmbind șiret, privi țintă în ochii de dihor ai agentului.

— Dinspre mine, vorbi ea c'o voce tainică și scăzută, mai bucuroasă aşi fi să-l văd îmbunat pe saracu' domnu' Mateieș...

— Care îmbunat, care Mateieș? se apără Gâțu, privind cruciș în laturi.

— Ei lasă, c'acu văd eu cum vine treaba. Aţi vrut să spărieți o biată femeie proastă. Parcă mie îmi trebuie bucluc? Să mi se ducă mie puterea dela casă și să rămân singurică? Eu încă n'am fecior de însurat. Lasă că mă pun eu luntre și punte, domnule Gâțu, ș'o abat eu din drum... Iar ghiru să-i

spui lui domnu' notar că l-am plătit, dacă nu poate dormi din pricina asta!

Cu acest răspuns a plecat Gâţu pe cărare, spre primărie, mângâindu-şi din când în când nasul ascuţit şi potrivindu-şi cravata pe gâtul lung şi subţire.

La mătuşa Paraschiva s'a înfăţişat în altă zi, într'o dimineaţă, şi'a găsit pe Mădălina între găini pestriţe şi boghete, împrăştiindu-le grăunţe şi vorbind cu ele.

— Bună dimineaţă, nepoată Mădălină, zice agentul.

— Mulţămim dumitale, domnu' Gâţu; da' ce vânt te-aduce pe la noi?

— Niciun vânt. Am trecut pe-aici şi'am vrut să văd dacă nu-i acasă cumătra Paraschiva.

— Ba-i acasă! Şi fata începu să cheme c'o mlădiere de cântec în glas: Mătuşă hăi! Mătuşă hăi! Iaca ţi-a venit răvaş dela domnu' notar!

Nasul lui domnu' Gâţu se făcu roş. Uimit de-atâta îndrăzneală, părăsi lângă ureche, ca pe ceva netrebnic şi mort, cravata şi se uita prostit la mătuşa Paraschiva care ieşise pe prispă cu mânile în şolduri şi privea nehotărită, când la el, când la fată.

— Apoi acu văd eu că n'ai vreme, izbuti însfârşit să grăiască agentul. Oiu trece altădată. Ori ne vedem Duminică, la crâşmă.

— Bine, domnu' Gâţu... murmură mătuşa Paraschiva; şi, încrucişându-şi braţele scurte şi groase pe sâni, se uita lung la Mădălina ca la o sălbătăciune minunată.

— Da' ce dracu' i-ai mai spus, fată hăi?

— Nu i-am spus nimica, mătuşă Paraschivă. Ce ştiu eu? Eu îs o fată proastă!...

— De asta aşa-i, încuviinţă bătrâna, îndesându-şi

adânc bărbia în piept. Dac'ai fi cuminte, ai face cum te 'nvăţ eu....

Fata se 'ntoarse spre găini c'un zâmbet viclean şi cu ochii umbriţi de amintirile nopţilor dela Bulboană. Bătrâna făcu un semn cu mâna: parcă fata s'ar fi depărtat, ar fi pierdut-o şi nu mai avea cu cine vorbi. Şi intră în casă la stativele ei.

Intr'o după-amiază, în umbră la cantină, abia se aşezaseră pe scaune Cap-în-tortură şi Şaga-Mâţei, sosiţi cei dintâiu la obişnuita întâlnire, — şi Petrea Ţarcă se înfăţişă în dosul lor. Le dădu bună-ziua, privindu-i cu ochii lui alburii, apoi trecu spre Ovreiu.

Leibuca îl observa atent. Ii făcu loc să treacă. Intră după el. Şi 'ndată cei de-afară auziră glasul întârâtat al lui Petrea. Cerea de băut. După un timp cantinierul se arată iar şi se răzemă de uşor. Cu coada ochiului însă observa pe cel dinlăuntru. Notarul şi inginerul îşi sorbeau lin păhărelele de vin şi priveau cerul verzui al depărtării.

Pe lângă Leizer îşi făcu deodată loc cu cotul Petrea. Privea tulbure şi parcă luase o hotărîre.

Se opri în faţa celor doi tovarăşi.

— Ce este, Petre? întrebă notarul.

— Ce să fie, domnu' notar? Eu aşi avea către dumneavoastră o *lacramaţie*...

— Ce reclamaţie? Spune!

— Apoi iaca ce-i. Eu, se cheamă, îs un om muncitor. Eu de dimineaţă până în sară cu toporu' ista şi cu brazii. Eu altă grijă n'am. Eu de altele nu ştiu. Acu văd că domnu' şef mă năcăjeşte.

— Care şef?

— Domnu şef de *jandari*, Alecu Deşca... Mă năcăjeşte ca să-i spun ce ştiu eu şi pe cine prepun cu afacerea ceia, cu casieru' dela *gater*, — când a sărit unu' asupra lui, noaptea, să-i ieie banii.

— Bine, dar asta-i o afacere clasată. Nu s'a putut descoperi nimica.

— Nu s'a putut descoperi, domnu' Mateieș. Ii cum spui dumneata. Da' știu eu ce are domnu' șef, de caută iar? Zice că s'ar fi arătat un martor...

Leibuca Leizer părea că dormitează în prag, dar ochii lui erau foarte vii. Ochii lui aveau o ascuțime ș'o înțelegere deosebită, privind la trupul nalt și la înfățișarea sălbatică a lui Petrea Țarcă.

— M'am gândit eu așa, domnu' Mateieș, ce martor poate să fie și de ce mă năcăjește domnu' șef pe mine... M'am gândit, domnu' Mateieș, să mă iei iar sub aripa dumitale...

Țarcă era tulbure: băuse rachiu, lângă tejghea, în cantină. Dar știa ce spune și cere, și privea țintă la notar.

— Știu eu ce martor să fie? zise zâmbind notarul. Nu-i nimica, bre Petrea, du-te și te liniștește. Vorbesc eu cu domnu' Aleeu Deșca, și văd ce-i. Tu n'ai de ce te teme: nu te știi vinovat cu nimica...

— Asta zic și eu, domnu' Mateieș. Cu nimica nu mă știu vinovat...

In prag, Leibuca avu un zâmbet subțire.

— E greu de aflat adevărul... zise și inginerul turnând vin în pahare. Era întuneric și pe aproape nu se afla nimeni.

— Hoțul avea și obrazar... observă încet Ovreiul. Nimenea nu-l mai poate descoperi...

— Ce martor poate să se arate? vorbi iar, râzând, notarul și privind țintă la cantinier. Așa martor cu prepusuri poate să fie și Leizer.

— Se poate, dar eu nu sânt martor!... se apără cu energie și grabă Leibuca.

Domnu' Scovarză urmă:

— Cu prepus poate veni și unul ca Ilie Bădișor, care umblă noaptea căutând comori la malul Bistriței.

— Foarte adevărat! strigă Sciagamozzi, râzând cu mare poftă. Umblă căutând comori. Numai el poate şti ce dihănii mai rătăcesc noaptea pe poteci.

Petrea Ţarcă zâmbi larg, cu ochii sticlind:

— Aşa-i, domnu' Mateieş. Şi el poate să fie... Acum mă gândesc eu că poate să fie el... Eu am cu dânsul o afacere mai veche, — dela o fată... Ş'acu mă sapă ca un duşman şi împrăştie vorbe... Am să aflu eu dacă-i el, domnu' Mateieş...

Plutaşul îşi scutură capul, caşicum ar fi căpătat o deplină încredinţare şi s'ar fi oprit la o hotărîre. Apoi intră iar în cantină, trăgând după dânsul pe Ovreiu.

Nu după multe zile, într'o Duminică, era horă mare sub molizi, la Bulbuc. Hora era mai ales pentru tineret. Lumea cea multă gusta şi lăuda băutura moşneagului. Erau acolo muncitori de pe toate costişele, şi Talieni dela şoseaua lui Şaga-Mâţei, şi nişte Nemţi *maşinişti* dela ferăstraie; şi moş Pavalache Bulbuc, mare şi spătos, cu pântecele ieşit înainte prin pulpanele cojocelului, roş la obraz şi cu mustaţa albă, umbla de colo-colo rânduind ulcelele şi prujind cu muierile. De-atâta zarvă, abia se auzeau strunele scripcii, miorlăite şi leşinate. Dar flăcăii aveau destul sunet pentru danţul lor. Jucau aprinşi şi ameţiţi, cu ochii arzători. Fetele păreau mai stăpânite şi atingeau mai domol pământul cu ciuboţelele lor cu potcoave galbene.

Petrea Ţarcă se ridică într'o vreme de pe-o laiţă, şi, clătinându-se uşor, trecu la joc. Se opri c'un zâmbet nehotărît, privind cum saltă pe dinainte-i şi se'nvârt părechile, într'un joc ce se chiamă *cărăşel*. Mai întâiu i se părea că toţi roiesc într'o pâclă. Pe urmă deosebi pe Bădişor şi pe Mădălina. El se ridicase c'un gând. Ştia că acolo-i fata şi acolo trebuie să fie şi flăcăul. Işi lăsase ulcica

neisprăvită şi ieşise la lumină cu gust de harţag. Trebuia să facă ceva pentru prietinia lui cu notarul...

In preajma jocului se ivi deodată şi domnu' Mateieş Scovarză. Fetele-şi dădeau cu cotul şi şopteau, râzând, una la urechea alteia: „Cap-în-tortură! Cap-în-tortură!" Pe urmă lungeau gâturile şi căutau din ochi pe Mădălina. Sosirea notarului hotărî pe Ţarcă.

Cu zâmbetu-i nehotărît trecu înainte, lovi cu umărul una după alta două perechi şi, oprindu-se, puse o mână grea pe braţul Mădălinei. Şi flăcăul şi fata se opriră. Era semn că pe copilă o cere la joc alt flăcău. Dar când văzu pe Petrea Ţarcă, Bădişor smunci pe fată spre el. Chiar atunci zărise şi pe notar.

— Ce vrai? strigă el, privind deodată aprig pe plutaş. Dumneata n'ai rând între flăcăi...

Ţarcă rânji:

— Am eu gust să joc pe fata asta! Am să plătesc şi pe lăutari. Fac cinste şi la flăcăi!

Danţul se opri. Un flăcău puse mâna pe scripcă şi strunele conteniră gâtuite. Mădălina trase în laturi pe Bădişor.

— Te-a trimes notaru'! răcni Ilie, fulgerând cu privirea spre Scovarză.

Ţarcă plecă grumazul şi-şi făcu vânt. Câteva fete ţipară, spăimântate. Mădălina se făcu ghem la o parte, răpezită de stânga flăcăului. Cu dreapta, Ilie cuprinsese de după cap pe Ţarcă şi-l oprise încovoiat, — pe când flăcăii năvăleau să-i despartă...

Petrea gâfâia tras la o parte de braţe vânjoase şi numai capul şi-l repezea în sus cu mânie:

— Lasă, măi fecior de văduvă, că ne'ntâlnim noi în altă parte!

Fudul în straiele lui strâmte şi părând jignit, domnu' Mateieş îşi făcea loc printre lumea îmbulzită şi tălăzuită şi întreba:

— Ce s'a întâmplat? Cine îndrăzneşte a vorbi de mine?

Ilie Bădişor îl măsură cu ură din tălpi în creştet. Notarul se făcu că nu-l vede. Acuma înţelegea că n'are ce căuta aici. Dădu cu ochii de Mădălina:

— Ce este, Mădălină? Ce s'a întâmplat?

— A venit lupul şi ne-a stricat jocul! zise repede fata; iar copilele celelalte îşi strânseră la un loc capetele chicotind înăduşit.

Domnu' Mateieş îşi scoase ceasornicul cu lanţ şi se uită să vadă câte ceasuri sânt, pe urmă îşi bătu pantalonul cu vâna de bou, şi se simţea ca lângʼun cuib de viespi.

— Să se ducă cineva să cheme pe Alecu Deşca! hotărî el cu străşnicie şi ieşi cu pas îndesat dintre oameni.

V.

Domnu' „şef" făcuse o mică anchetă, statornicise rânduială şi linişte, ş'acum se îndrepta cu pas domol la deal, sunându-şi sabia pe cărarea de piatră. Domnu' „şef" Alecu Deşca era un om puţintel la trup, dar bine legat, şi cʼun obraz larg, bălan şi spân. Obrazul acesta încreţit, care parcă totdeauna râdea, îi adusese porecla de „babă turcească". Avea într'adevăr un obraz de babă veselă domnu' şef de jandarmi. Ochii însă nu erau nici veseli, nici femeieşti. Erau nişte ochi cenuşii, cʼo lucire de oţel, care sfredeleau sufletele şi lucrurile.

Domnu' şef Alecu Deşca îşi avea ideile lui despre oameni. Ii răsucea, îi judeca, îi întorcea şi-i osândea, şi nu dădea pe ei nici măcar solda pe-o zi. Îşi avea ideile lui şi despre slujba pe care-o îndeplinea. El era un om care cetise câteva cărţi în viaţa lui şi socotea să-şi împlinească datoria cătră stăpânire ca un adevărat artist. Când avea un „caz", — apoi niciodată nu-l călca în picioare şi nu-l sfă-

râma. Ca un ceasornicar, îl desfăcea în bucăţele şi şuruburi, îl privea din toate părţile şi-şi combina în linişte părerile lui...

Gânditor şi de data asta ca totdeauna, Deşca sui drumul la cantină. Era o înserare rece de sfârşit de vară şi Leibuca, zgribulit, ridica obloanele de scânduri ale magherniţei lui. Când zări pe jandarm, Ovreiul zâmbi înveselit şi-l salută înălţând mâna la frunte.

— Buna-sara, domnu' Alecu. Faci bine că mai vii pe la noi. Femeia mea-i liniştită numai când treci dumneata pe-aici.

— Aşa? atunci du-te şi spune-i c'am venit şi roag'o să-mi facă o cafeluţă cu caimac. Eu-s neam de Turc, domnu' Leibuca. Imi place cafeaua.

— Şi mie-mi place, domnu' Alecu, macar că nu-s neam de Turc. Am să-i spun să facă două...

Alecu Deşca se aşează pe-un scaun, între brazi. Leibuca intră în căsuţa-i de bârne ca să ducă femeii veste bună, apoi se întoarse frecându-şi mânile.

— Da' un păhărel de rom, domnu' Alecu, aşa-i că merge pe lângă cafea?

— Merge, dacă-mi ţii tovărăşie. Eu cu dreptatea, domnu' Leibuca.

— Ştiu, ştiu, răspunse Ovreiul, râzând domol. Te cunosc eu, domnu' Alecu. Dumneata eşti un om rar pe meleagurile acestea. Cine te-a adus pe dumneata aici, domnu' Alecu?

— Cine m'a adus? răspunse jandarmul. Nu-m'a adus nimeni. Am venit eu. Eu nu mă tem de slujbă, ori unde-oiu fi. Eu şi'ntr'o pustie trăiesc, domnu' Leibuca. Eu îs o leacă de filosof. Dacă n'am ce face, mă gândesc de ce-a zidit Dumnezeu pe om. Caut să dezleg fără martori şi fără probe cine-a atacat pe casierul dela gater. Pun ochii pe-un om

şi pot să ştiu în ce noapte are să cerce să facă o vizită lui domnu' Leibuca...

Ovreiul sări în sus:

— Nu vorbi aşa, domnu' Alecu. Iaca vine nevastă-mea... Ea se sparie îndată de orice.

Madama Ester dădu mâna cu domnu' Alecu şi se aşeză gemând pe-un scaun.

— E greu de trăit aici, zise ea zâmbind trist; numai cu grijă şi cu năcazuri. Câteodată nu dorm toată noaptea...

Jandarmul se întoarse spre cantinier. Începu a râde:

— Atuncea să te 'ntreb eu pe dumneata, domnu' Leibuca, ce cauţi aici...

Ovreiul oftă:

— Omul trebuie să câştige o bucăţică de pâne...

— Aşa este... încuviinţă cu vocea scăzută omul stăpânirii.

Un timp tăcură. In sat se aprindeau luminile. Pe-o coastă, în munte, tresări un foc, ca un ochiu al singurătăţilor. Ovreica avu o înfiorare, îşi strânse la gât berta şi intră iar în cantină.

— Ce spuneai dumneata mai 'nainte, domnu' Alecu? întrebă cu sfială Leibuca.

— Aha, n'ai uitat. Spuneam că eu ştiu cine-a ieşit mascat înaintea casierului.

— Poate ştiu şi eu, domnu' Alecu. Eu cred că ştie şi domnu' notar.

— Se poate, grăi domol jandarmul, scăpărând şi aprinzându-şi o ţigară. Apoi pe-acela care a făcut asemenea treabă îl urmăresc eu cu privirea de departe... El nici nu ştie. Vra să vie într'o noapte, să scoată un oblon de-aici şi să cotrobăiască în tejgheaua dumitale!

Ovreiul tăcea.

— Eu cunosc pe oameni, urmă Alecu Deşca,

râzând. Eu îs în sufletul lui şi ştiu că aşa vrea să facă... Cum vine, cum ştiu cine a fost.

— Domnu' Alecu, zise încet cantinierul, mai bine să nu vie.

— Se'nţelege că mai bine să nu vie. Când el rupe oblonul şi sparge tejgheaua, dumneata sai cu părul vâlvoiu şi cu lumânarea în mână răcnind. Ş'atuncea el, într'o ferbinţeală, poată să-ţi deie cu toporu'n cap. Asta nu se poate. Aşa mai bine-l chem la mine, îl cercetez pentru altele, — şi el stă cuminte. Cuşetă să făptuiască, dar nu îndrăzneşte...

Alecu Deşca fuma şi-şi sorbea cu poftă cafeaua prin întuneric.

— Bună cafea, zise el. Aşa numai la *Eş* am băut, la nişte Armeni.

Ovreiul oftă iar.

— Aici, domnu' Leibuca, trăim între nişte oameni foarte răi. Aicea ei îs vecini cu fiarele din codru. Sar, dau cu colţii şi cu coarnele. Astăzi erau să se omoare.

— Cine, domnu' Alecu?

— A sărit Petrea Ţarcă la Bădişor!

— Vra să zică tot el era.

— Da. Acu are şi năcazul ista. Altă pricină ca să amâie vizita la dumneata. Notarul nostru, domnu' Leibuca, a fost la şcoală; poartă straie ca noi, — da' sufletu'ntrânsu' tot de sălbătăciune. Umblă de-un an după o fată ş'acu l-a apucat un fel de disperare. Eu tac, dar toate le observ. A pus pe Ţarcă în buza tunului. Pe urmă el îşi spală mânile. Nici nu ştie, nici n'a văzut.

— Cum îşi spală mânile? Da' de ce să-şi spele mânile, domnu' Alecu?

— Aşa. Crezi că nu ştiu cum are să se sfârşească afacerea asta? Ştiu, caşicum aşi fi Dumnezeu. Muntele-i nalt. Bistriţa-i adâncă. Într'o zi au să-l bocească femeile pe Ilie Bădişor...

Ovreiul se sculă tulburat în picioare.

— Nu se poate! nu se poate, domnu' Alecu! strigă el mişcat. Dumneata eşti un om ciudat şi mă îngrozeşti aşa totdeauna. Da' nu eşti rău. Dumneata poţi să faci ceva şi să împiedici...

— Nu, domnu' Leibuca, nu pot face nimica, răspunse încet Alecu Deşca. Patimile oamenilor de-aici sânt ca vântul şi ca apa: nu le poate nimeni opri... Asta-i, domnu' Leibuca... Apoi vezi dumneata ce face notarul nostru? Trimete veşti mamei flăcăului; se duce şi stă de vorbă cu baba Paraschiva, iese'n calea fetei; aici la cantină într'o zi vorbeşte 'n gura mare de patima lui; mai alaltăieri, vorbeşte iarăşi despre asta cu Ţarcă, nu-i aşa?

— Aşa-i. A vorbit.

— Apoi nu vezi dumneata singur, domnu' Leibuca, unde merg treburile? Eu dacă ştiu cine-i Ţarcă, şi dacă-l văd azi vrând să muşte ca lupu', ştiu ce-are să se întâmple. Dar ce pot face? Pot să mă ţin de dânşii? Nu pot să mă ţin de dânşii. Ii las cu Dumnezeu. Aici omu', apa, vântu' şi fiara-s la fel, domnu' Leibuca. Poţi s'aduci păhărelele de rom, dacă nu te superi.

— Indată. Da' eu nu cred, domnu' Alecu. Aşa-ţi place dumitale, să vii sara şi să-mi spui de-acestea. Mie-mi pare bine că vii. Dumneata eşti stăpânirea şi eu mă simt bine cu dumneata, măcar că mă vâri în toate boalele. Eu nu cred că are să fie ce spui dumneata.

— Bine, dumneata nu crede. Dumneata eşti om de cetate. Acolo când se face moarte de om, se'ngrozesc toţi şi se bat cap în cap. Aicea viaţa omului ca floarea câmpului, domnu' Leibuca, cum scrie la psaltire. Intr'o zi are să se'ntâmple pe Bistriţa o poznă, domnu' Leibuca, şi ziua aceia nu-i departe...

Ovreiul rămase ghemuit și înfiorat la locul lui, pe când obrazul de babă turcească al lui Alecu Deșca se încreți într'un râs tăcut și straniu.

VI.

„Baba-Turcească" avea dreptate. Trebuia să se întâmple ceva. Dela postul lui, de lângă primărie, de lângă prăjina cu steag spălat de ploi, domnu' Alecu Deșca băga de samă la toate câte se petreceau pe vale și pe poteci, și le însemna în capul lui, subt zâmbetul încremenit al obrazului. Privirea lui cenușie parcă trecea și prin pereți. El putea să spuie că-i de față la sfaturile lui Petrea Țarcă cu domnu' Mateieș. Căci de câteva zile plutașul, regulat, în amurg, suia drumul la căsuța notarului, cu pasu-i săltat și cu toporul sub braț.

Domnu' Alecu Deșca fuma, stând călare pe scaunul lui, cu spătaru'n față, cu brațele'ncrucișate pe spătar și cu bărbia pe braț. Fumul țigării avea întortocheri și zvârcoliri de vietate în limpezimea zilelor acelora de început de toamnă. El vedea și pe părintele Uliță-Fierbinte umblând fără astâmpăr când pe-o cărare, când la o cotitură de hudiță.

Părintele Costache se deșteptase și el și umbla să facă o rânduială după capul și interesele lui. Mai întâiu de toate el era prietin cu notarul. La poarta lelei Irina își pocnea palmele una de alta și se minuna.

— Cum poți dumneata, femeie harnică și gospodină, lele Irină, năcăjită și văduvă, să suferi una ca asta: să-ți îmbrobodească flăcăul și să ți-l facă neom.

— Da, părinte Costache, sărutăm dreapta... Închipuiește-ți ce lume ră în ziua de azi! O ticăloșie de fată, cât o mâță, se ține de capul lui Ilie și nu se lasă! Și doar am fost la Paraschiva și i-am spus.

Da' nici ea nu-i bucuroasă, săraca... Şi mi se jeluia că nu poate stăpâni asemenea ghiavol, cum nu poţi stăpâni un cârd de iepuri... Dacă văd, părinte Costache, una ca asta, aţân calea fetei, o iau repede ş'o întreb: Fată hăi, da' cum nu-mi laşi tu flăcău'n pace?...

— Aşa-aşa... Şi ea ce-a spus?...

— Doamne, părinte, dacă ţi-oiu spune, n'ai să mă crezi... Ea n'a spus nimica. A stat aşa uitându-se la mine. Pe urmă s'a apropiat cu capul plecat şi mi-a sărutat mâna... Mătuşă Irină — zice — într'o zi are să mă fure Ilie ş'are să mă aducă la dumneata pe cuptor... Să nu mă osândeşti şi să nu mă asupreşti, zice, că şi dumneata ai fost ca mine. Şi eu lui Ilie nu-i doresc niciun rău... Iaca, părinte, astă vorbă mi-a spus... Ce pot să-i fac? Eu, drept să-ţi spun, sfinţia ta, m'am uitat la dânsa cu lacrimi în ochi, aşa m'a apucat de inimă...

— Apoi, văd, apoi văd... grăi cam batjocoritor părintele Costache. Ţi-ai adus aminte de demult. Ştiu eu...

— Ei, părinte, zi-i tinereţă şi te mântuie... răspunse văduva oftând.

Tropăind repede şi cu aripele antereului pâlpâind, preotul Costache răsări pe altă hudiţă, la altă poartă. Şi Alecu Deşca îl vedea stând îndelung răzămat de-un stâlp bătrân de brad, sub streşina porţii, şi dând din mâni către baba Paraschiva, care-l asculta cu catrinţa'n brâu, cu mânecile suflecate, cu braţele subpuse.

Dar Alecu Deşca vedea şi pe notar umblând fără astâmpăr în amurg, în calea fetei. Ii vedea un sat întreg. Căci după umilinţa dela crâşma lui Bulbuc, acuma parcă nu se mai putea opri. Fata se întorcea cu alte copile, din munte, în urma vacilor, când asfinţitul înroşea ţancurile. Şi el se afla acolo, în calea lor, bătându-şi pantalonii cu vâna

de bou. Uneori se oprea și parcă asculta cântecul tălăngilor; și se uita într'un singur loc. „Se uită la buricu' dracului..." șopteau și chicoteau fetele râzând înfundat.

Într'un rând opri hotărît pe Mădălina. Se răsti spre celelalte fete:

— Ce staţi? voi duceţi-vă și vă vedeţi de treabă. Ascultă, Mădălină, zise el către fată, privind-o aţintit și neguros. Eu vrau să te mai întreb odată: Eşti legată pe veci de altul, și la mine nu te mai întorci? Răspunde la asta...

— Domnu' Mateieș, eu n'am nimic a-ţi răspunde... zise liniștit Mădălina.

— Ascultă, Mădălină. Tu nu vezi că s'au isprăvit toate? La crâșmă el m'a înfruntat pe mine faţă de o lume. De-acu eu n'am hodină până ce nu-l mătur din calea mea. Asta-i lucru hotărît și legat cu jurământ...

— Domnu' Mateieș, nu te gândești la păcat? vorbi fata aruncându-i o căutătură iute.

— Nu.

— Bine, dar el cu nimica nu ţi-i dator. Rău nimăruia n'a făcut. De nicăieri nu-l poţi apuca. Ce-i poţi face?

— Mădălină, lasă-l. Atâta-ţi spun. Altfel sufletul tău are să răspundă înaintea lui Dumnezeu!...

Alecu Deșca-l văzu pe Mateieș Scovarză îndreptându-se după aceia cu pași mari spre cantină. „Am să vorbesc cu Jidovul, gândea el. Acu se duce să beie. Bea ca să se aţâţe și să se hotărască la ceva".

Cu masca-i încremenită'n zâmbet neclintit, jandarmul se sculă de pe scaun, își aprinse altă ţigară și porni încet, la vale, cu sabia zângănind. Se abătu pe-o hudiţă și se opri la poarta lelei Irina. Bătrâna mulgea vaca. Flăcăul ieși din umbra tinzei și veni către Alecu Deșca.

— Ieşi pe poartă şi hai cu mine până mai încolo... zise jandarmul.

Flăcăul îl privi cu luare-aminte şi cu grijă... Când ajunse alături, Deşca îl bătu pe umăr cu mâna stângă:

— Măi băiete, nu te tulbura, eu n'am nimica cu tine. Tu eşti om detreabă. Dar vroiam să te'ntreb un lucru.

— Intreabă-mă, domnule şef, şi eu îţi răspund, grăi repede Ilie Bădişor.

— Aşa, foarte bine, văd eu că tu mă cunoşti pe mine. Eu nu asupresc şi nu sfănţuesc. Eu îs om drept, măi Ilie, şi eu dac'aşi fi intrat în tagma monahicească, m'aşi fi putut face un egumen, ori un mitropolit. Aşa eu mă uit, măi băiete, în jurul meu, şi toate le văd şi le pricep. Bre, eu ştiu demult că tu te ai bine cu Mădălina. Da' eu în dragostele tinereţelor nu mă amestec... Le-a lăsat Dumnezeu omului, ca să-l facă să mai uite de bătrâneţă şi de moarte. Da' tu ştii, măi Ilie, că te duşmăneşte Mateieş Scovarză?

— Ştiu, domnule şef, dar eu de el nu mă tem.

— Bine, bine, ştiu eu că nu te temi. Da' el poate-i mai tare dacă are un tovarăş. Da' poate-ţi sare unul în spate prin întuneric. Da' poate se prăvale peste tine un bolovan din munte. Măi băiete, fii cu grijă. Aşa mi-am făcut eu socoteală, că trebuie să fii cu grijă...

Rânjind ciudat, Baba-Turceasă bătu iar pe umăr pe flăcău. Pe urmă porni încetişor şi legănat spre cantină şi o vreme flăcăul rămas pe loc îi auzi tot mai slab şi mai departe zăngănitul săbiei.

Deşteptat din gânduri, Bădişor făcu câţiva paşi spre Bistriţa. Pe urmă îşi aminti de vorbele lui Deşca şi clătină din cap zâmbind. Se întoarse cu paşi mari acasă, intră furişat în tindă şi căută în

cotlonul ştiut baltagul. Işi zvârli din fugă pe umeri cojocelul şi răspunse dela poartă maică-sa, care întreba din căsuţă cine-i. Prin înserarea albăstrie, pe-o potecuţă oablă, se lăsă înspre Bulboană, unde-l aştepta Mădălina lui...

VII.

La trei zile după asta, în noaptea Sântămăriei, căzu un brumărel ca o sticlă pisată pe valea Bistriţei, şi sfertul de lună târzie, spre zori, poleia costişele, sălciile şi bolovănişurile grămădite de puhoaie. Luceafărul de ziuă ieşise deasupra munţilor pe o fâşâie sură de nour. In căsuţa lui, domnu' Mateieş Scovarză se trezi din somn greu, de bubuituri în uşă şi glas de om.

— Eu sânt, domnule notar, strigă de-afară Petrea Ţarcă. Deschide!

Scovarză era încă tulburat de visuri. Lumina de lună intra ca un fum pe ferestre. Luceafărul parcă-l privea cu un ochiu şi clipea cu gene de raze.

— Deschide, domnule Mateieş!

— Ce este? ce strigi aşa? întrebă notarul trăgând zăvorul.

Plutaşul păşi în odaie râzând, şi notarul simţi miros puternic de tutun şi rachiu.

— Ce este, bre omule? Vii dela crâşmă.

— Fireşte. Vin dela Bulbuc. Dar vin cu veste mare, domnule Mateieş. Imbracă-te şi pe loc să pornim. De-acu nu ne mai scapă, domnule Mateieş. Ii port eu de-o vreme Sâmbetele; acu mi-a picat în labă.

— Vorbeşti de Bădişor?

— D'apoi de cine? de bunica? Asară vine la crâşmă vatavu' dela *firmă*. Un jidov, nici nu ştiu cum îl chiamă. Caută plutaş s'aducă douăzeci de catarguri mari, numaidecât azi, în zi de Sântămărie,

din gura Barazului. Că trebuie mâni să le sloboadă numaidecât la Piatra. Au ei afacerile lor care nu sufăr întârziere. Ei lucrează cu ceasornicu'n mână... Da' oamenii toţi s'au ferit, se'nţelege. Mâni — adică azi — e sărbătoare şi hodină. Te mai duci, ca creştinu' la crâşmă... Eu unu ştiu că n'am vrut să mă prind...

— Stăi, bre Petre, stăi, — îl întrerupse notarul. Ce are a face asta şi cu Bădişor?

— Apoi dacă nu vrai să m'asculţi, domnule Mateieş... Să vezi. S'a dus Jidovu'. Noi mai stăm, mai bem o sângeapă de rachiu, mai povestim de-a noastre... Aşa, într'un târziu, vine unu' Timofte şi spune că s'a găsit plutaş pentru gura Barazului. Cine? Ilie Bădişor. El îi mai lacom de parale decât alţii. Lui nu-i trebuie crâşmă şi petrecere. Dacă-i dă preţ mare, el aduce catargurile, Şi, zice Timofte, chiar a şi pornit să le-aducă!

Notarul se frământa, câştigat de însufleţirea plutaşului, şi începea să se îmbrace.

— Acu-i acu, domnu' Mateieş... urma Ţarcă, vârîndu-i-se în suflet. Zi de sărbătoare; în munte şi pe Bistriţa nu lucrează nimene... El porneşte singur. Dacă dă în nişte stânci, se chiamă că l-a pedepsit Dumnezeu pentrucă munceşte în zi opritâ...

Gura lui Ţarcă se întinse într'un rânjet negru în lumina lunei. Se clătină uşor şi-şi ciocănea fruntea c'un deget, minunat el singur de planul lui.

— Hai, domnu' Mateieş. Nu sta. Luăm cai... Dupăce se'ntâmplă pedeasa lui Dumnezeu, domnu' Mateieş, noi repede sântem înapoi... Vorbim cu oamenii, trecem la crâşmă, şi ne mirăm şi noi grozav când aflăm că s'a dus fecioru să caute pe tatu-său, în fundu bălţii...

Scovarză de câteva clipe nu mai era stăpân pe el. Zmulgea din colţuri straiele ca prins de friguri.

Toată otrava adunată în luni de zile, și sporită în vremea din urmă cu disperare și umilință, se răscolise în el, aburea și-i împainjenea judecata. Se răsturnă spre plutaș și-i puse mâna în beregată, gemând înăbușit:

— Taci din gură! taci din gură! Să nu te-audă cineva! Nu te-a zărit nimeni când ai intrat aici?

— Nu m'a văzut nimeni, domnu' Mateieș, n'ai grijă. Eu îs vulpe roșie...

Inveselit și de-această glumă, Petrea Țarcă se bătu cu mâna peste tașca dela șold.

— Am luat cu mine ș'oleacă de putere. Un clondiraș de șpirt. Am eu acu un coraj, domnu' Mateieș, ca la o zi de vânătoare...

Notarul își trăgea pripit paltonul pe mânici. Împinse cu umărul pe plutaș:

— Ce stai? Hai să mergem!

— Mergem. Cum nu? Da' cai sânt?

— Sânt. Găsim sub pădure. Cred că alteeva nu trebuie să mai iau.

— Nu se află, domnu' Mateieș, vai de mine! Noi nu punem mâna. Bistrița are să-i știe de samă!

— Așa-i, mormăi notarul. Se simți atins de un tremur de frig. Zgribulit păși afară, învârti de două ori cheia în ușă, și oftă prelung, parcă ar fi scoborît de pe umeri o povară. O apucă repede la deal. Știa că trebuie să ajungă numaidecât la gura Barazului. Simțea că numaidecât trebuie să se petreacă un lucru mare, în ziua aceia, un lucru pe care el nu-l mai putea opri. Și după aceia poate-i va veni alinarea și o clipă de plăcere cu înverșunare dorită.

Când ajunseră, pe cai fără șele, pe culmea Vătuiului, ca să treacă dincolo, în râpa Barazului, răsărea soarele în pâcle ușoare. O tăcere mare stăpânea codrii și valurile încremenite ale mun-

ţilor. Din stânga, din râpi, dela Săhăstrie, porni un tremur dulce şi uşor de toacă; apoi sunară o vreme clopotele cu adieri de cântec. Cei doi tovarăşi se opriră o clipă, cercetând în râpă balta pe care lunecau perdele de neguri luminoase... .

Dincolo, pe un drumeag stâncos, umbla călare bărbăteşte o munteancă învălită în cojocel. Ş'un şirag de căluţi, cu poveri de desagi cu popuşoi, umblau cu capetele plecate, legaţi unul de coada altuia, călătorind spre un sat de plăieşi şi venind din târgurile dela câmp.

Domnu' Mateieş şi Petrea Ţarcă trecură culmea şi întrară în valea Barazului. Intr'un cotlon de pădure, descălicară. Nu mai aveau mult până la gura părăului. Locul era singuratic şi nădăjduiau să se afle ei singuri cu flăcăul între ape... Plutaşul îşi scoase clondirul şi-l înfăţişă lui domnu' notar. Mai întâiu Scovarză îl lovi cu dosul mânii şi-l dădu la o parte. Apoi se răzgândi, îl apucă şi-l duse la gură, înghiţând prelung. Ţarcă râdea şi sta cu mâna întinsă ca o ghiară:

— Bun! Da' să-mi laşi şi mie, domnu' Mateieş. Asta-i doftoria mea!

Domnu' Mateieş găsi gluma foarte potrivită şi-i întoarse clondirul râzând şi el, cu ochii sticlind aprins.

Păşiră cu hotărîre printre brazi răsturnaţi şi rămaseră privind cu luare-aminte spre clădirea de scânduri a fierăstrăului. Acolo era linişte; nu se simţea nicio mişcare. In dreapta lor, Barazul, iezit de opusturi, se întindea într'o baltă largă şi lină, pe care stăteau îmbulzite trupuri albe de brazi cojiţi: butuci şi catarguri.

Aici, apele părăului, grămădite şi liniştite în hait, aşteptau ceasul să umfle undele împuţinate de secetă ale Bistriţei şi să măie mai repede şi mai plin plutele spre văi. Ş'aici era singurătate şi li-

niște. Pe sub luciul verde al iazului, fulgerau când și când păstrăvi ca niște andrele de argint.

— Nu-i aicea, zise Mateieș Scovarză, încruntând sprâncenele. N'a ajuns încă?

— Ba a ajuns... răspunse plutașul trecând între tarașii opustului; dă'am venit noi cam târzior. Pluta de catarguri trebuie să fi fost dincoace, în Bistrița. Acuma nu-i. A dezlegat-o nu demult ș'a plecat...

Notarul își frământa mustața în dinți. Întoarse ochii crunți spre Țarcă.

— Atuncea cum facem?

— Hm! cum facem? Este leac la toate, domnu' Mateieș! Cu mine nu mori. Eu m'am gândit pe drum că poate nu-l prindem aici. Știam că sânt în hait plute ușoare, aduse pe pârâu, și nedezlegate încă. Sânt de față, poți să le vezi și dumneata. Dăm drumul apei, ieșim cu pluta în Bistrița, și haitu' ne duce ca un harmăsar peste el... Ii cădem din urmă'n spate...

O lucire crudă fulgeră în ochii lui Scovarză. Se'ntoarse spre plutaș, îl cuprinse de umăr și-l izbi înainte-i. Rosti o singură vorbă:

— Hai!

Scurt, Petrea Țarcă trase de sub cojocel toporul, cu rânjetu-i de mulțămire. Amândoi trecură la opust și ridicară cu scripții, pe lanțuri, poarta apelor. Din liniștea lui verde, iazul tresării deodată furiș, năboind spre Bistrița. C'un șuiet de furtună se prăvăli cel întâiu talaz. Și amândoi tovarășii, coborîți grabnic pe-o plută ușoară de grinzi, trecură în lungul întăriturilor de piloți și saltară într'o învolburare de aripi de apă, în albia cea mare a râului. Pe coama nahlapilor iuți porniră la vale. Inaintea lor parcă fugeau cai încordați, lunecând pe deasupra undelor Bistriței...

— Ține-te bine, domnule Mateieș. Avem să-l ajungem! strigă plutașul dela cârma de dinainte.

Plutiră aşa o vreme, cu mare repeziciune; şi într'adevăr, după un pătrar de ceas, zăriră către vale pluta flăcăului cotind după stânci. Ţarcă ridică fruntea. Pe potecile malurilor nu se zărea nimeni. Repeziţi de hait, se duceau ca ameţiţi în freamăt de valuri. Mateieş Scovarză sta cu ochii ţintă înainte, aplecat şi ţinând strâns coada toporului înfipt în plută. Avea în privire ceva bolnav şi rătăcit...

— Il ajungem la Bulboană! îi strigă la ureche Petrea Ţarcă.

Il ajunseră cu adevărat pe flăcău către Bulboana-lui-Vălinaş. Se prăvăliră asupra lui din cotitură. Bădişor, întorcând capul, îi văzu deodată repeziţi cu pluta lor într'a lui şi, plecându-se ca fulgerul, îşi zmunci toporul dintr'un catarg... Ei veneau, — dar nu băgaseră'n samă că şi 'n urma lor fugeau săltând pe nahlapi trupuri de brazi scăpate din închisoarea de ape: veneau îmbulzindu-se, atingându-se şi despărţindu-se, parcă se luaseră la întrecere. Şi când ei dădură lovitura de berbece în pluta lui Ilie Bădişor, brazii din urmă, pocnindu-se şi tălăzuindu-se, îi izbiră năprasnic; şi într'o clipă pluta li se desfăcu într'o mulţime de înotători fantastici, care se scufundau cu capu'n jos şi săltau iar pe luciu...

Lovit şi zvârlit înainte de un capăt de grindă, domnu' Mateieş Scovarză se prăbuşi deodată între plute şi nu mai ieşi deasupra. De aceia îi sticliseră în ochi luceafărul zorilor: pentruca, după trudă şi grabă, s'ajungă clipa aceasta.

Ceilalţi doi oameni îşi mai păstrară ca'n două bătăi de aripă cumpăna pe lemnele desfăcute. Apoi Ilie Bădişor aruncă de pe el cojocul şi, cu toporu 'n mână, se zvârli în apă.

Se aflau chiar la întrarea Bulboanei, în albie îngustă, între lespezi oable de stâncă de var. Era

acolo un vechiu loc de primejdie, pe care-l cunoșteau bine plutașii. In partea satului, catargiii cei de demult dezbătuseră în piatră, la fața undelor, o vatră îngustă pe care să se poată căţăra cei primejduiţi, la vreme de cumpănă. Dela vatra aceia, trepte tăiate în părete puteau scoate pe om deasupra malului.

Intr'acolo se îndreptă Ilie înnot. Câţiva butuci veneau bulziș asupra lui c'un plescăit înăduşit de val. El se dădu afund, cu capu'n jos, fără să-şi lase toporul. Numai pălăria rămasă pe apă începu a sălta veselă înaintea brazilor. Svârlind din picioare şi trăgând apa sub el c'un braţ, flăcăul trecu nevăzut pe dedesupt şi răsări pufnind cu spaimă lângă vatra catargiilor.

Gâfâind trudnic se prinse cu toporul de-un colţ de piatră şi se aburcă încet deasupra.

Chiar atunci, aruncându-şi ochii îndărăt, văzu pe Ţarcă cu fruntea plină de sânge, cu ochii holbaţi şi gura căscată, zbătându-se în înot voinicesc spre aceiaşi scăpare. Caşicum ar fi fost împuns de suliţă, Bădişor se încordă, crunt, se săltă în picioare şi înalţă ameninţător toporul.

Petrea Ţarcă începu a urla înfricoşat:

— Nu da, măi Ilie! Nu da! fie-ţi milă de mine, măi băiete!

Şi întinse cu deznădejde o mână spre el. Bădişor era încă zguduit de înfiorarea morţii. Stătu o clipă la îndoială, parcă nu pricepea despre ce-i vorba... Pe urmă, ferindu-şi toporul cu stânga, zmunci şi-şi desfăcu de pe mijloc curaua şi zvârli un capăt celuilalt.

Ţarcă se trase lângă el şi rămase cu tâmpla lipită de stâncă. Parcă era înjunghiat şi-şi dădea sufletul. Intoarse ochii spre Bădişor şi vorbi ca'ntr'o oftare:

— Iartă-mă, Ilie. Eu cu tine nu mai am nimica...

Flăcăul simţi un nod în gât şi îngâna tulburat:

— Bade Petre, şi mie parcă mi s'a deşertat sufletul de toate...

Apoi începu a răcni şi a face semne la oamenii care se arătau pe maluri.

VIII.

Către sară, apa lepădă mai la vale de Bulboană leşul domnului Mateieş. Cum se vesti asta'n Ponoare, sosi la faţa locului domnu' primar Dăscălescu, şi părintele Uliţă-Fierbinte cu antereul pălălăind, şi domnu' Şaga-Mâţei, cu luleaua în colţul din stânga al gurii. Veni şi domnu' Alecu Deşca, cu zâmbetu-i încremenit de mască. Părea totuşi înegurat, nemulţămit şi jignit oarecum că în tainicele lui socoteli uitase vicleniile apei şi înotătorii fantastici. Leibuca Leizer, sosit şi el gâfâind şi galben, îl privea însă c'o nestăpânită admiraţie. Ceilalţi oameni din sat se uitau cu linişte la cărturarul lor căzut. Muierile întindeau capetele una pe după umerii alteia şi suspinau prelung, cu mâna la gură.

Mateieş Scovarză atinţea cu ochii sticloşi şi'neremeniţi cerul de toamnă şi din gură i se prelingeau pe nisip două aţe de sânge.

Dupăce părintele Costache făcu o reflexie tristă asupra nimicniciei vieţii aceştia, fruntaşii se întoarseră de către mort şi se sfătuiră cum să facă chiar adouazi, la bisericuţa de pe măgură, o cinstită şi frumoasă înmormântare notarului comunei. Părintele mai ales se înfierbânta şi dovedea că altfel nu se poate. Numai Alecu Deşca, cu obrazul între ei însă zâmbind dus în planurile lui, cugeta dacă trebuie ori nu să înceapă încureate şi neistovite cercetări...

— Nu cred că mai trebuie, — zise el dând din cap, — şi tresări privind în juru-i.

— Ba trebuie, domnule Alecu, trebuie numaidecât! strigă popa răsucindu-se spre el.

— Nu putem uita datoriile către morţi... zise grav şi Italianul, păcăind din pipă şi închizând trist ploapele.

Ovreiul îi privea cu ochii lui vii şi ascuţiţi şi tăcea, la o parte.

A-doua-zi a fost înmormântarea, şi s'a strâns pe măgură, la bisericuţă, tot satul. Cerul deasupra era tulbure şi vântul înălţimilor mătura nourii cenuşii, zdrenţuindu-i în ţancurile munţilor. De pe Bistriţa veneau, învăluiţi, burhai de neguri. In mulţimea care asculta glasul preotului, cântările psaltului, sunetul clopotului, îşi făcuse loc şi Bădişor, pălit la faţă şi cu ochiul adâncit ca de-o umbră.

Peste mulţimea cu capete plecate, prin negura umedă pe care vântul o mâna din văgăuna apelor, tremurară glasurile, cântând veşnica pomenire. Şi bulgării sunară pe sicriul alb. In clipa aceia cei doi ciobani chemaţi dela stânile de sus suflară în buciume o chemare prelungă şi sfâşietoare, care tremura straniu pe văi, către depărtările nevăzute...

Femeile din mulţime începură a plânge. Ilie Bădişor întoarse ochii trudiţi spre dânsele şi văzu între casânci şi catrinţe pe Mădălina lui suspinând c'o mână la tâmplă. N'o văzuse de două zile; şi o privea cașicum n'o văzuse de ani. Era albă şi frumoasă. Era dragostea nopţilor lui, în vremea când încă nu intrase în el ca un şarpe fiorul morţii. O privea prin negură şi i se părea că tot se depărtează de el, pe când buciumele sunau cântece de mort, ca'n vremuri străvechi, când nu erau în munţi nici surtucari, nici fierăstraie.

(Din volumul *Cocostârcul Albastru*)

IN PĂDUREA PETRIȘORULUI

Era pe la sfârșitul lui August, și pădurea Petrișorului, bătrână și nestricată de mână de om, își desfășura tăcută bolțile de frunzișuri. Urca domol coline trăgănate, se ridica departe într'un pisc prăpăstios, în vârful căruia săgeta spre cer un brad vechiu, care vestea cel întâiu printr'un șuiet adânc sosirea vânturilor. Așa urca lin spre asfințit, și de pe cerul răsăritului soarele începea să-i pătrundă ascunzișurile.

In țihla măruntă dela margine, lumina se cernea în ploaie deasă și caldă de raze; roiuri de musculițe se roteau ici-colo, țesându-se într'un joc grăbit; sticleau în lumină, pe urmă dispăreau. Un grangur sta nemișcat pe o ramură de fag întinsă spre soare; îi luceau penele ca gălbănușul oului; întindea din vreme în vreme gâtul și da drumul unei fluierări gâlgâite, care trezea un răsunet lung în urmă, în ramurile pădurii. Paseri mărunte, stropite cu felurite colori, se chemau de pe vârfuri de nuielușe mlădioase; erau stigleți cu pete de sânge, pițigoi rotunzi cu pene cenușii și negre, cintezi cu piepturile cărămizii. Se priveau cu ochișori sticliți ca vârfuri de ace, deschideau pliscuri și fărâmau melodios chemările, fâlfâiau apoi ușurel și'n urmă-le nuielușele se clătinau, tremurându-și frunzele.

Infiorarea vieții mărunte se strecura prin marginea aceasta de pădure, ca'n orice dimineață de vară. Zboruri de gâze cu aripi străvezii, cu ari-

pioare albastre se încrucişau, fluturi jucau pe deasupra ierbii dese, în care începeau să se îngrămădească mirezme calde. Şi într'un covru scurmat în pământ, între frunze şi păiuş, sta un iepure roşcat pitit pe labe, cu urechile lăsate pe spatele gheboşat. In mângâierea căldurii, dormita; îşi deschidea ochii deodată, apoi îi închidea încet şi-şi mişca botul crăpat, ca'ntr'un vis.

Pe cărări, înlăuntru, era încă umezeală. Numai ici-colo, mişcarea vieţii: răzbătea o chemare nedesluşită, moale, stânsă; o gârneaţă subţire se clătina încet; foşneau un timp foile galbene ale anilor trecuţi.

Pe la amiază începu un glas de corn să adie din poiană în poiană. Bătaia copoilor răspunse răsunător: chiaf! chiaf! Se auziră şi voci omeneşti. Şi pe poteci, din lumină, intrară, cercetând cu ochii desişurile, doi oameni. Unul era „boierul": se cunoştea după îmbrăcămintea de postav verde, după pălărioara cu pană de gaiţă, după puşca curată şi lucitoare, fără cucoaşe. Era un bărbat tânăr încă, cu faţa plină, roşcovană, cu puţină mustaţă bălaie, cu puţin pântece. Un om bine hrănit, cu obrazul mulţămit şi cu ochii veseli. Cellalt, pădurarul, era un zdrahon nalt şi spătos, cu mustaţa groasă, întunecoasă, dar cu privirea limpede şi senină. Avea taşcă cu nasturi de alamă la şold în stânga, şi ducea în cumpănă o puşcă subt cucoaşele căreia, ca să nu ruginească oţelele, pusese câte-un petec de blăniţă de iepure.

— Ia mai strigă, Vasile, cânii... zise boierul, întorcând capul spre pădurar.

Vasile trase dela şold, din dreapta, cornul, îl duse la gură şi slobozi trei sunete prelungi, îndreptându-l spre marginea pădurii, în urmă. Răsunete dulci încă vibrau, când un câne răspunse, bătând ascuţit de trei ori.

— Asta-i capauca mea, zise Vasile întinzând urechea. Un alt lătrat mai plin, mai puternic se auzi. Pădurarul începu să cheme:

— Na, na, Frişca, naa!

Lătrăturile se apropiară. Un câne frumos, negru, cu botul roşcat, ieşi la douăzeci de paşi în urmă, pe cărare, privi la dreapta, la stânga, după aceia se apropie în fugă de cei doi vânători.

— Aici, Osman! strigă boierul. Unde mi-ai fost, ticălosule?...

Strecurându-se ca o şopârlă printre tufe, ieşi în cărare şi căţeaua pădurarului, slabă de i se vedeau coastele prin piele. Vasile ridică mâna şi se plecă asupra ei. Frişca se lipi la pământ schelălăind, apoi prinse a bate din coadă.

— De-cu să mergem, cucoane Grigoriţă, zise pădurarul îndreptându-se. O apucăm tot înnainte... Ş'apoi la poteca aceia a lor, nu se poate să nu dăm peste capre... Le-am văzut şi ieri...

Porniră, călcând înăbuşit, cu cismele cu turetci lungi, pe poteca umedă. Câniі umblau liniştiţi îndărăt, în lanţuguri.

— Iaca, aici, la marginea asta, am puşcat cei doi lupi anul trecut, zise Vasile.

— Chiar aici? întrebă cuconu Grigoriţă.

— Chiar aici. Aici, *doi*. Da' peste alţii am dat eu în alte părţi... De cum dă omătul, parcă ce fac? Pe-atâta m'am pus şi eu... Am o ciudă pe dihănii, lucru mare... Când am dat peste urma lor, nu mai am linişte... Asta-i ca o patimă, cucoane Grigoriţă, la mine... lucru mare... Nici nu mănânc, nici nu beau, s'a sfârşit!... Vin eu, cucoane Grigoriţă, şi găsesc urmă pe cărarea asta... Erau multe labe pe omăt... Trecuse Sfântu' Andrei, umblau jivinile potăi... Găsesc eu urma, o cercetez, o găsesc afară din pădure până'ntr'un loc, o mai găsesc spre sat, pe urmă spre bahnă, întoarsă... Mă gândesc eu

că-s în bahnă... Şi m'am dat aşa, la marginea pădurii, cucoane Grigoriţă, m'am dosit între tufişuri, ş'am început să-i urlu... Urlu eu odată, urlu eu de două ori, numa' ce-i aud că-mi răspund din bahnă... Acolo erau, în trestii... Iar îi chem, şi mai aştept... Atunci i-am zărit că ies... Erau şase... Da' unu' mare, înainte, ia aşa, cucoane Grigoriţă... (Şi Vasile înjură şi arătă cu mâna, dela pământ, mărimea lupului). Incep eu a scheuna; se oprese ei, miroasă vântul, pe urmă pornesc spre mine cu cozile târâiş pe omăt... Eu tac... Ei s'au apropiat. Atuncea am ridicat puşca şi l-am însemnat pe cel dinainte, pe cel mare... (Aici Vasile înjură iar, de mamă, pe lupul cel mare din frunte). L-am însemnat, cucoane, şi când am aprins, beleiug s'a făcut pe omăt!... Şi când a sărit al doilea peste istalalt, l-am luat şi pe-acela în ţel, şi când am slobozit, l-am răsturnat curmeziş peste cel dintâiu...

Cu altă înjurătură, pădurarul se opri, privi în urmă la câni, după aceia îşi cercetă oţelele puştii.

— Da' ceilalţi? zise cuconu Grigoriţă.

— Ceilalţi s'au dus la mama dracului. Ce erau să mai aştepte?...

Boierul zâmbea, mulţămit. Scoase, mergând, tutunul; dădu de-o ţigară pădurarului, îşi răsuci şi el una; Vasile scăpără; aprinseră; şi acuma mergeau tăcuţi prin răcoarea pădurii, pe subt arcurile ramurilor, prin scăpătări de raze pe ici pe colo.

O veveriţă se căţără pe trunchiul unui copac în calea lor. Ii privi o clipă cu ochişori negri, se dosi după o cracă, sări ca o minge castanie de păr în alt copac, şi se pierdu în frunziş. Boierul tresări-rise, cu mâna pe puşcă; apoi se linişti, pe când Vasile zicea încet:

— Ia o biată dihanie mititică...

Aşa merseră o vreme, într'o linişte deplină, prin mirosul umed al pădurii. Ciocănitori tocau

în scoarţa arborilor, strigăte melancolice veneau de departe şi se stângeau între frunzişurile neclintite.

Intr'un târziu pădurarul se opri.

— Iaca, pe ici, cucoane Grigoriţă, zise el. S'o luăm aşa, la dreapta, pe vălcica asta. Să te fereşti de crengi, că-i des al dracului! In vale-i jilăveală mare; nu-i departe pârâul; acolo sânt urmele...

Se lăsară la dreapta, pe costişă lină, prin bungeturi care păreau ziduri nestrăbătute.

— Incet... vorbi Vasile. Şi glasul lui dintr'o dată dobândi un răsunet deosebit.

Iar merseră o vreme, şi iar se opriră. Câniі trăgeau de lanţuguri neliniştiţi. Vasile se plecă asupra hleiului jilav.

— Iaca, se cunoaşte, urmă proaspătă...

Cuconu' Grigoriţă se plecă şi el, privind cu luare-aminte. Işi aşeză după aceia torba în stânga, cuţitul de vânătoare în dreapta, îşi îndesă pălăria în cap şi-şi pregăti puşca.

— Hai, Osman! vorbi pădurarul către câni. Puneţi botul... Hai şi tu, Frişcă!... Ce? nu simţi putoarea caprei?...

Copoii, eliberaţi, dintr'o dată porniră în lungul costişei şi dispărură în tufe.

Vasile zise:

— De-acuma să ieşim la luminiş şi să aşteptăm... trebuie să le gonească... Capauca aşta a mea, aşa acum o vezi, le ştie sama... Iţi aduce, cucoane Grigoriţă, capra la buza puştii...

Boierul tânăr era cam neliniştit. Răsuflă adânc de două ori şi se luă după Vasile, cu puşca pregătită. In curgerea lină a văii, o poieniţă se deschidea, dormind într'o pulbere de lumină, într'o neclintită singurătate.

Pădurarul îndreptă capul. Boierul tresări. Un

chefnit de câne sunase de două ori în adâncimi, ca subt niște bolți nemărginite.

Cei doi oameni așteptară. Nu se auzea nicio chemare de pasere; nici zbor de gâze măcar nu străbătea lumina. Bătaia copoilor începu iar, acu mai deasă, mai depărtată, la răstimpuri regulate. Pădurarul puse cornul la gură și chemă de două ori, — iar pădurea tresări până în depărtări, hăuind.

Dintr'odată, când nici nu se așteptau, când stăteau numai cu urechile ațintite la bătaia răsunătoare a cânilor, — scurt, din tufe dese, cu foșnet iute, răsări o căprioară, pe picioarele-i subțiri și sprintene. Ca o săgeată trecu pe lângă boier, la cinci pași.

Pădurarul tresări. Cuconu' Grigoriță se zmunci în sus ca trezit cu spaimă dintr'o visare; puse pușca la ochi cu repeziciune, și slobozi două focuri unul după altul. Prin fumul risipit văzu sălbătăciunea în fuga-i de vânt în lungul poienii. Inghiți de două ori, frânse pușca cu mânile tremurătoare, și o încărcă iar. Dar prin fumul care se trăgea lin la o parte, pădurarul sta cu arma la ochi.

— Trage! strigă cuconu' Grigoriță.

Pușca lui Vasile bubui. Clocotul ei ajunse bubuiturile celor dintâiu două împușcături. Sălbătăciunea, printre copaci, făcu o săritură, o zăriră amândoi după aceia ca o nălucă printre trunchiurile cafenii și o pierdură din vedere.

Pădurarul începu să-și încarce pușca. Zise cu liniște:

— A fost prea departe...

Boierul era aţâţat și mânios:

— Cum dracu' de a venit așa? vorbi el pripit. Nici nu m'așteptam... Eu ascultam cânii... Am tras prea repede... m'am grăbit...

— A fost fără știre... zise încet Vasile. Da' nu-i

nimica... Trebuie să mâie cânii într'acoace alta... Aici e hăţaşul lor...

Deodată tăcură, cu urechea aţintită. Cânii veneau chefnind. Pădurarul puse iar cornul la gură.

— Cum dracu? şopti cu ciudă boierul şi-şi privi de aproape puşca.

Tăcerea se întinsese. Bătaia cânilor un răstimp lung nu se mai auzi. Iar printre tufe dese, prin luminişuri scurte, căprioara fugea alungată de spaimă, se depărta spre pârău. O clipă se opri tremurând, caşicum ar fi fost înaintea unei prăpăstii. Apoi, încetinindu-şi fuga, îşi făcu loc printre frunzişuri în albia apei. Cu cele două picioare de dinainte în unde, cu celelalte în iarba malului, stătu pe loc. Blăniţa cenuşie îi lucea lin în umbră; numai capul fin, cu urechile înălţate, cu ochii mari, sta într'un sul de raze. Ascultă puţin. Apoi îşi plecă botul şi atinse de două ori apa de lângă picioarele subţiri. Işi ridică iar ochii. In undele limpezite, apoi, deodată căzu o picătură de sânge. Piciorul de dinainte, din stânga, se zgârci uşurel şi prinse a tremura. Dela umăr, se prelingea sânge. Acuma picătură după picătură cădea mai des, turburând apa pârâului. Căprioara îşi plecă domol capul, ca-şi-cum voia să-şi privească în oglinda aburită jumătatea de dinainte a trupului, în mişcare de oprire. Apoi avu parcă un gemăt uşurel şi-şi întoarse botişorul negru spre pata de sânge. Sta aşa. Din când în când se pleca spre apă. Din când în când îşi tremura pielea cenuşie. Iar departe, în urmă, vuia cornul, şi stâns, slăbit, răzbătea chefnitul copoilor.

Se trase încet pe iarba malului, îşi trase şi ochii în umbră. Lumina căzu numai asupra apei. Se lăsă pe covorul moale. Din vreme în vreme îşi întorcea capul spre rana care sângera. Dar pe drumul pe care venise ea, deodată răzbătu un ţap speriat, cu

corniţele înălţate. Lângă ea, se opri. Întinse capul, o mirosi. Căprioara mugi încet, abia auzit, parcă spunea ceva, şi ridică botul uscat spre căprior. Cornul tresări în urmă prin bolţi răsunătoare; ţapul se scuturâ, sări sprinten peste pârâu şi dispăru în desişuri. Ca-şi-cum i-ar fi venit o înfiorare de spaimă şi de putere, căprioara se ridică şi intră iar în apă. Şchiopătând uşor, numai în trei picioare, porni în copce scurte, domoale, în susul pârâului. Mergea la deal şi picături de sânge se tot prelingeau în lungul piciorului stâng şi se închegau în şuviţe roşii. În juru-i copacii stăteau neclintiţi; tufe de feregi, pe maluri, se plecau în trecerea ei şi iar se îndreptau cumpănindu-se; o pitulice ţârâi uşurel un timp deasupra ei, apoi dispăru undeva.

Vremea trecea. O aburire de răcoare începu a luneca în răstimpuri. În poieniţe, lumina se trăgea spre vârfurile copacilor; câte-un plop cu coajă cenuşie abia îşi clătea rămurelele subţiri şi-şi tremura bănuţii frunzelor, care luceau în două ape.

Căprioara suia pe pârâu, la deal. La dreapta şi la stânga malurile creşteau. Undele veneau mai repezi, murmurau printre pietre ascuţite, săreau fărâmându-se în bulgăraşi de argint. Ea schimba copitele negre ca abanosul de pe piatră pe piatră, şi urca încet, pe când pe picior i se scurgea sânge cald.

Sus, pe pisc, se înălţa în cer albastru bradul, vestitor al vânturilor. Mai jos, în jghiab pietros, într'o roată de mesteceni, se strângea apa pârâului într'o baltă limpede. Cădea tremurând, lunecând pe muşchiu de stâncă, se alina, se împrăştia, se liniştea într'o lumină care răsfrângea cerul şi pletele luminoase ale mestecenilor, — apoi iar strângea şuviţe şi ieşea lunecând domol pe vale, cu murmur nesfârşit.

Căprioara se opri între mesteceni, în iarbă naltă,

într'o adiere de răcoare ce începea să alunge mirezmele calde încă ale florilor sălbatice. Capu-i cu ochi negri dintr'odată tresări în oglinda apei, la mal. Se lăsă jos, trudită, cu puteri puţine. Sta mută cu privirile aţintite spre apă, în tăcerea măreaţă a codrului. Parcă asculta, parcă se gândea, şi din când în când era străbătută de un tremur care-i alerga pe sub piele.

Umbra creştea în juru-i. Lucirile de pe vârfuri ale soarelui se şterseseră. Pădurea avea în răstimpuri înfiorări rare, după care urmau alinări, linişti ca din alte lumi. Şi căprioara sta singură; şi sângele i se scurgea în iarba moale a ţărmului. Îşi plecă odată botul uscat spre luciu, apoi iar rămase neclintită. Din nesfârşite depărtări răzbăteau vibrările melancolice ale cornului, tot mai stânse; bătaia copoilor amuţise; sara venea, şi prin bradul de pe pisc trecu o oftare. In linişte, pe cerul întunecos din fundul apei, începu să tremure lacrima de aur a celei dintâi steluţe. Căprioara avea un muget abia auzit, şi ochii îi luceau în cea din urmă lumină a malului. Aşa sta singură şi murea, subt pletele mestecenilor cu trunchiuri albe.

(Din volumul *Vremuri de bejenie*).

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

DOMNU' TRANDAFIR

I.

Azi, după ce am văzut iar mănăstirea Neamţului, „vechea *Mănăstire Albă* cu trecut aşa de neguros şi de bogat', după ce am văzut *Cetatea,* „cuibul aprigilor războinici de odinioară", m'am suit dela un han, care răsuflă aburi de mâncări felurite, într'o birjă mare cât o corabie, la care erau înhămaţi patru cai cu coastele destul de arătoase.

Mă gândeam la vremea când am cutreierat cu tine aceste locuri, când am mâncat ouă răscoapte sus, între ruini, când am băut, firitisindu-ne unul pe altul în singurătatea aceia, sticla cea cu vin armaş pe care ne-o dăruise părintele Visarion, şi când am cântat într'un amurg liniştit, într'o pulbere de aur:

Pe o stâncă neagră, într'un vechiu castel,
Unde curge 'n vale un râu mititel!.....

Uite, ca de ieri mi-aduc aminte de înserarea aceia, de melodia noastră trăgănată pe care o cântam cu glasuri aşa de mişcate, şi de versurile pe care le-am zgâriat acolo, pe o piatră, de versurile înflăcărate pe care nu le-am mai găsit şi din care-mi aduc aminte numai frânturile dela începutul acestei epistole...

Şi m'am suit, în haradaica aceia cu patru cai, între buccele mari, între madame grase care se uitau zâmbind la mine, şi'am pornit spre târguşo-

rul meu natal într'un sunet domol de clopote dogite.

La spate aveam, departe, munţii în ceaţă; înainte se desfăşurau dealuri păduroase; şi mă simţeam, cu toată tovărăşia gălăgioasă, uşor şi vesel ca în cea dintâiu tinereţă. Prin nouraşii de praf luminos care ne urmăreau în vârtejuri, priveam ogoarele verzi, satele liniştite cu biserici albe, sclipirile depărtate ale apelor... Din când în când ne întâlneam cu băieţandri care-şi păşteau în şanţuri boulenii albi cu coarnele lucii. Ne urmăreau cu priviri liniştite până departe, şi rămâneau în urmă, tot mai în urmă. Şi parcă îmi venea să mă opresc, să-i întreb, să le spun o vorbă bună. Erau chipuri pe care le mai văzusem, pe care le uitasem de când m'am înstrăinat, şi pe care le regăseam aceleaşi în liniştea şi seninătatea lor.

Şi cu cât mă apropiam de locul unde m'am născut, cu atât se deşteptau amintirile copilăriei, vii şi luminoase, parcă răsăreau din împărăţia uitării prietini pierduţi, care mă salutau cu zâmbete de bunătate.

Când intrarăm la Moţca în codru, zvoana de glasuri din trăsură se potoli ca printr'un farmec. Caii mergeau la pas şi, în linişte, ascultam freamătul uşor al desişurilor. Parcă era un cântec, şi parcă-mi venea să dorm. Şi dintr'odată, dintre chipurile trecutului, care mă cercau unul după altul, unul rămase mai deslușit, şi-i zâmbii cu dragoste în piroteala care mă copleşea.

Era *Domnu,* domnu' Trandafir, învăţătorul meu.

Nu-l văzusem de mult pe domnu' Trandafir. Imi închipuiam că e pensionar, că trebuie să fi îmbătrânit. Eu îl vedeam însă tot ca odinioară, nalt, bine legat, cu mustăcioara neagră pe care şi-o tundea totdeauna scurt, zâmbind cu bunătate, în-

cruntându-se câteodată, insuflându-ne un respect nemărginit.

Toate patru clasele erau grămădite într'o odaie lungă. Unora din băieţi le da teme, pe alţii îi asculta. Când explica, ascultam toţi; şi istoriile minunate cu Ştefan-cel-Mare şi Mihai-Viteazul le-am ştiut chiar din clasa întâia.

Mai cu samă *explicaţiile* la istorie erau minunate. Pe sub tavanul scund al clasei treceau eroii altor vremuri în cununile lor de neguri. Îi urmăream înfiorat, auzeam parcă freamătul luptelor şi, acasă, îi visam o noapte întreagă.

Uite, şi acum mi se pare că *Domnu* nostru a fost un om deosebit. Îi scânteiau privirile şi era şi el mişcat când ne spunea despre mărirea strămoşilor. Când făcea un semn cu mâna, aşa, într'o parte, parcă ridica o perdea de pe trecut, şi eu vedeam tot ce spunea glasul lui... Şi când mă gândesc bine, când judec cu mintea de-acum, când caut să adun unele fapte pe care atunci, copil, le treceam cu vederea, găsesc cu mirare că Domnu era un om foarte năcăjit, hărţuit de administraţie, că cu greu îşi ducea gospodăria lui, că venea de multe ori amărît, ca să ne dea cu dragoste învăţătura de toate zilele... Dar atunci nu, n'avea altă grijă decât să ne spuie istorii mişcătoare.

Ca dânsul poate au mai fost mulţi. Şi toţi, dragă prietine, când te gândeşti bine, au fost nişte apostoli, care au îndurat sărăcie şi batjocură, care au trecut printr'un vifor de nemulţămiri şi vorbe rele, şi care totuşi au izbutit să-şi îndeplinească cu bine menirea...

Domnu nostru ne-a învăţat rugăciuni, ne-a învăţat cânteee care erau aşa de frumoase pentru copilăria şi sufletele noastre, deşi nu le înţelegeam bine; ne-a învăţat să credem şi în alte lucruri, în trecut şi vrednicia noastră, lucruri pe cari mulţi

le batjocoreau în acea vreme; ne-a învăţat multe, de care aminte nu ne mai aducem, dar care au rămas în fundul sufletului ca seminţe bune ce au înflorit bogat mai târziu.

Imi aduc aminte... Intr'o sară ne strânseserăm la şcoală, la împletit panere. Şedeam în cerdac, în cerdac la *Domnu,* şi unul spunea o poveste. Era o linişte mare în împrejurimi în primăvara aceia, şi departe, spre Siret, se auzea, abia se auzea un cântec de fluier. Umbrele înserării ne învăluiră, povestitorul tăcu, şi noi rămaserăm fără vorbe, cu Domnu în mijlocul nostru, ascultând adierea depărtată a cavalului.

— Măi băeţi, staţi, c'am să vă citesc şi eu o poveste...

Şi a aşezat în geam, pe dinlăuntru, o lampă, şi în lumina e', acolo între noi, ne-a cetit *Harap-Alb* al lui Moş-Creangă. Glasul lui curgea domol şi basmul ne fermeca pe toţi ca un cântec frumos. Povestea mi-a rămas adânc săpată în suflet, şi, mai târziu, când am cetit-o într'o ediţiă scundă, în Iaşi, pe când făceam liceul, am stat mult şi m'am gândit la sara când o citea învăţătorul, m'am gândit ca la o altă poveste senină a copilăriei mele...

Dintre toate amintirile frumoase, această sară, când ne-a citit povestea, rămase stăruitoare în piroteala mea, în legănarea trăsurii mari, pe când clopotele sunau încet prin liniştea pădurii. Treceam printre două ziduri de verdeaţă care-mi trimiteau aburiri răcoroase, şi mă apropiam repede de locul unde a fost odată şcoala, unde m'am jucat, unde Domnu şi-a petrecut atâţia ani — treizeci — dăscălind şiruri după şiruri de copilandri cu ochii neliniştiţi.

Acolo nu mai e nimic, e loc gol, şi Domnu,

îmbătrânit, cu părul alb, se plimbă încet, cu mânile la spate, singur şi trist.

Il întreb:

— Ce mai faci?

— Greu, greu! îmi răspunde încet, dând din cap. De-acuma mă duc să mă întâlnesc cu *Harap-Alb* şi cu Creangă...

Şi parcă mă cuprinde o îndoioşare, mă uit la dânsul şi nu-mi vine a crede că el e omul tânăr care altădată ne-a strecurat în suflete atâta credinţă şi atâta foc!

M'a deşteptat larma glasurilor şi lumina albă a câmpiei. Târguşorul meu se vede departe, într'o grămădire de acoperişuri negre şi roşii. Eram neliniştit, voiam să văd cât mai curând pe dascălul copilăriei. Şi vezi tu, dragă, poate scrisoarea aceasta deaceia e aşa de sentimentală şi aşa de plină de puncte de exclamaţie, pentrucă vestea pe care am aflat-o a fost tristă. Totuşi trebuia să mă aştept la ea. Domnu nu mai era nici vesel, nici trist, nici bătrân... După ce şi-a isprăvit cei treizeci de ani de dăscălie, s'a dus unde-i locul tuturor. Câte ceva din sufletul lui a rămas în sufletul multora, dar el nu mai este, şi-a îndeplinit cu anevoie o muncă grea de care nu s'a plâns şi prin care n'a strălucit, — a murit împăcat, ca mulţi alţii, şi acum se odihneşte!

II.

Din ziua când m'am întors aici, în târguşorul nostru cel vechiu, n'am stat o clipă. Am cutreierat în lung şi în lat locurile cunoscute, în care au rămas vii pentru sufletul meu întâmplările copilăriei, — întâmplările luminoase ale copilăriei aşa de îndepărtate.

Am văzut, la Siret, locul unde mă scăldam cu *dracii* de sama mea. Ne bălăceam în valuri, ieşeam

la mal şi ne ungeam cu nomol din cap până 'n picioare; lăsam să ne pârlească soarele prietin, ne sculam, ne alungam în lungul malului cu chiote şi cu răcnete, apoi dintr'odată săream cu toţii în apă, în bufneli asurzitoare şi în curcubeie de stropi.

Am văzut iarăşi întinsele zăvoaie de sălcii cenuşii în care intram cu grozava frică de bursuci. Frica ţinea până ce dădeam de desişurile cu mure, când ne puneam la ospăţ şi la taifas. Pe urmă, prin poieni, chiote şi goană, parcă venise pe acele meleaguri o oştire de sălbatici...

Ş'am mai văzut, la marginea târgului, şurile dărăpănate, pline de poloboace, unde ne jucam de-a-ascunsul, noaptea. Cu cât fior căutam prin colţuri negre, şi cotrobăiam prin poloboacele răsunătoare şi cercetam prin podurile în care se furişau dungi albe de lumină, pe tovarăşii ascunşi! Şi-mi aduc aminte că totdeauna trebuia să mormăiesc singur, să spun câte-o ghiduşie ca să izbucnească în râs cineva... Numai aşa puteam să dau de o urmă în pustiul acela!

Şi câte şi câte lucruri care m'au înfiorat şi m'au bucurat! Pe toate le-am văzut. Totuşi nici unul nu m'a mişcat aşa de mult, frate dragă, ca locul — numai locul a rămas — unde odată era şcoala.

Acolo am intrat în freamătul de copii cu teamă şi cu bucurie în întâia dimineaţă, când m'a adus tata de mână; acolo era un păr care făcea pere aşa de bune, din care Domnul ne dăruia de gustare câte două la începutul fiecărei vacanţe; acolo era curtea unde înălţam iarna uriaşi de zăpadă, la capul cărora ne suiam cu scara, să le punem pipe în gură şi cărbuni în locul ochilor; acolo multe lucruri s'au petrecut, prietine, — şi, deacolo pornind, simt că iar mă cuprinde înduioşarea şi iar am să-ţi vorbesc şi în această scrisoare de domnu' Trandafir.

Era un om bine făcut, puţin chel în vârful capului, cu ochii foarte blajini. Când zâmbea, se arătau sub mustaţa tunsă scurt nişte dinţi lungi, cu strungă la mijloc. Când ne învăţa cum să spunem poeziile eroice, vorbea tare şi înălţa în sus braţul drept; când cântam în cor lovea diapazonul de colţul catedrei, îl ducea repede la urechea dreaptă, şi, încruntând puţin din sprâncene, dădea uşor tonul: laaa! — iar băieţii răspundeau într'un murmur subţire, şi aşteptau cu ochii aţintiţi la mâna lui, care dintr'odată se înălţa. Atunci izbucneau glasurile tinere, într'o revărsare caldă. Când trebuia câteodată, Sâmbăta după amiază, să ne citească din poveştile lui Creangă, ne privea întâiu blând, cu un zâmbet liniştit, ţinând cartea la piept, în dreptul inimii, — şi în bănci se făcea tăcere, ca într'o biserică.

Tu bagi de samă că nu-ţi vorbesc de gramatică şi de aritmetică. Şi nici nu-ţi voiu vorbi. Acestea se făceau bine; băieţii învăţau după puterile lor; dar sunt nişte lucruri aşa de neînsemnate când le pui faţă în faţă cu învăţătura cealaltă, sufletească, ce ne-o da *Domnu!* Şi ne-o da această învăţătură nu pentrucă trebuia, şi pentrucă i se plătea, dar pentrucă în acest suflet era ceva din credinţa şi din curăţenia unui apostol.

Acolo, în colţul acela de ţară, putea să fie cum voia învăţătorul. Nimeni dintre cei mari nu-l tulbura; nimeni nu se interesa cum mergea şcoala lui. Bine, rău, — el făcea ceeace socotea că trebuie să facă, şi atât.

De-aceia domnu' Trandafir al nostru a rămas foarte mirat când, într'un rând, în cei din urmă ani de dăscălie, a primit vizita unuia din cei de sus.

Să vezi cum a fost.

Intr'o bună zi, iată că intră pe poarta ogrăzii doi străini. Băieţii în clasă erau cu monitorii. Domnu,

în grădină, privighea la descărcatul uunui car de fân. Era foarte gospodăros şi-i plăcea să se facă fiecare lucru cu rânduială.

Străinii se apropie.

— Bună-ziua!

— Mulţămim dumnilorvoastră!

Domnu' Trandafir se uită la străini; străinii se uită la domnu' Trandafir.

— Mă rog, ce doriţi dumneavoastră?

— Apoi, uite ce e... dacă eşti bun... Am vrea să vedem şcoala...

— Cum nu, numai să isprăvesc cu fânul ista. Marie! Ia vezi de ceva răcoreală! Dulceţi, cafea! Ia şedeţi vă rog colea, la umbră în cerdac, o leacă, de mai răsuflaţi...

— Nu, că sântem cam grăbiţi...

— Uite, îndată, cât ai bate 'n palme...

Şi iată-l că se scutură de fân, trece înainte şi pofteşte pe străini în clas. Acolo întrebări: câţi copii vin la şcoală, câţi sânt înscrişi? Şi Domnu' răspunde că vin câţi sânt înscrişi, şi se cam miră de ce l-or fi întrebând orăşenii de lucruri de-acestea. Revizori nu sânt; pe revizor îl cunoaşte el bine şi ştie că vine de două ori pe an. Vine rar, că ştie cu cine are deaface. Insfârşit, or fi fiind alţi slujbaşi mai mari, mai ştii?

Iar unul din ei:

— Mă rog, fii bun şi fă o lecţie... aşa, de curiozitate...

Şi Domnu face o lecţie, uite aşa, cum o făcea el totdeauna. Intreabă pe băieţi, vorbeşte şi el; spune lucruri care şi pe el îl mişcă şi-l ajung la inimă. Şi iată că orăşenii îl privesc cu ochii dintr'odată încălziţi, întreabă şi ei pe copii, ascultă o poezie, Domnu îşi loveşte uşor diapazonul de colţul catedrei: laaa! Şi clasa răspunde într'o adiere uşoară de glasuri tinere, şi toţi cântă, cântă aşa, de-i

place şi lui domnu' Trandafir şi zice şi el la urmă: „Bravo, băieţi!"

Iar străinii îl întreabă iar, dar cu glasurile cu totul schimbate şi cu o altă lumină în ochi, de unde-i, şi la ce şcoală a învăţat, cum îşi petrece vieaţa; şi Domnu răspunde şi nu prea, şi începe a se întreba de ce l-or fi iscodind oare orăşenii aceia.

Îi poftește la masă, ei îl roagă să-i ierte că nu pot, trebuie să plece; îi roagă să beie măcar un pahar de apă, ei îi mulţămesc iar. Unul scoate ceasul; altul, cu un ton de respect, spune ceva. Şi cel care pare a fi mai mare, porneşte înainte. Iar domnu' Trandafir întreabă tainic pe cestălalt, rămas mai în urmă:

— Mă rog, domnule, dacă eşti bun şi nu te superi... cu cine am onoarea?

— Eu?... Eu sunt inspectorul cutare...

— Hm! Şi domnu' Trandafir se uită cu coada ochiului, neîncrezător, la domnul inspector. Nu, fără şagă!... Dar celălalt domn?...

— Celălalt e domnul Ministru!

Asta e prea-prea; şi Domnu' începu a râde cu hohot.

— Ei, ştii că ai haz! Nu, că asta-i chiar frumos!

— Cum, dumneata crezi că glumesc?

— Ei asta-i! Dar cum ai socoti dumneata că am să cred asemenea lucru? Ce are să caute Ministrul aici, în sărăcia asta a noastră?

Şi celălalt străin se întoarce, zâmbeşte, scutură mâna lui domnu' Trandafir şi-l felicitează. Şi pleacă amândoi, — iar pe urmă mult s'a minunat dascălul nostru când a aflat dela primărie că în adevăr Ministrul şcoalelor a fost străinul cel drept, slab, cu mustaţa neagră.

Nu, Domnul nostru nu ne-a învăţat niciodată din pricină că s'ar fi temut de cei mari. Îi era drag să ne înveţe, şi parcă eram copiii lui, — asta am simţit-o totdeauna, cât am fost sub privegherea lui.

Se supăra rar şi nu spunea decât două vorbe. Asta-i era mânia cea mai mare:

— Măi domnule!

Nouă ne venea să intrăm în pământ, când zicea: „Măi domnule!“ şi se uita urît la noi.

Imi aduc aminte ce zarvă a fost, când într'un rând s'a zvonit că pe Domnu' nostru are să-l mute într'o altă comună, peste Siret. Ne-am strâns sara toţi băieţii, am vorbit, unii plângeau, şi am luat o hotărîre mare, să ne ducem şi noi cu Domnu peste Siret.

Dar Domnu nu s'a dus nicăieri; a rămas acolo pe pământul nostru; şi în pământul nostru l-au şi îngropat.

I-am văzut mormântul. O cruce de stejar, înegrită de ploi; deasupra, un brad care fâşâie la cea mai uşoară suflare de vânt. Flori sălbatice pe pământul negru. Pe cruce, o tăbliţă: „Aici odihneşte robul lui D-zeu Neculai Trandafir...“ şi celelalte cuvinte nu se mai cunosc, le-au şters ninsorile şi ploile.

Nici şcoala unde m'a învăţat el nu mai este. Acuma băieţii învaţă într'alt loc, într'o clădire nouă, înaltă şi frumoasă. Eu nu m'am dus însă s'o văd pe aceia; eu m'am dus să văd locul gol unde a fost o odaie scundă, în care ne era cald vara şi frig iarna. In locul acela odată a trăit un *om*. Pentru amintirea lui îţi trimit această scrisoare. Poate şi tu te vei gândi o clipă la dascălul acesta necunoscut şi vei dori odihnă lină „robului lui D-zeu“, al cărui nume ploile şi ninsorile în curând îl vor şterge şi de pe crucea mormântului. Cât despre

oamenii care l-au rănit şi l-au mâhnit, ei de mult l-au uitat!

...Şi mă vei ierta că te-am făcut să pierzi jumătate de ceas cu aceste lucruri aşa de vechi!

(Din volumul *La noi în Viişoara).*

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ȚAPUL

Au venit și pe meleagurile acestea fluturii albi ai iernii. Au coborît leneși, tremurători, și au înălbit până în zare fața pământului. Și crângurile se întind desfrunzite, cafenii, cu o ușoară pâclă arămie deasupra lor.

Deacum îngropate într'un fund de odaie rămân straiele călătoriilor verii; iar pușca, care mi-a fost tovarăș tăcut, nu va trece mult și va începe să-și dea drumul glasului prin înghețatele păduri de pe coaste.

Ieșiți la arătare, cizme cu turetcile înalte, ivește-te din fund de sipet, blăniță călduroasă! — Și căciula mare de miel unde mi-i? Și mănușile mari ca două caracatițe? Dar cingătoarea de piele? Dar cartușiera cu tuburile pline de poște? A venit iar vremea bună, măi Ioane; ian ia-ți cojocul pe umeri și dă o fugă până la Ștefanache pușcașul... Zăpada e de o palmă, a dat un ger de scapără... Mai pe sară ar fi bine s'o luăm spre pădure. Poate ne cade ceva la potică!

*

Și pe la toacă, vine sănuița sprintenă, cu Puica, iapa noastră cea blândă.

Cu pușca, cu torba, gros înfășurat în căldura hainelor, mă sui și îmi vâr picioarele în fân. Alături de mine se cuibărește Ștefanache pușcașul,

un bondoc care îmi ajunge la piept, cu flinta lui veche cu buza subţire într'o parte ca hârtia de ţigară, cu ochii lui mititei, picături de păcură lucind sub tufele sprâncenelor, c'un zâmbet poznaş între mustăţi şi barbă, c'o traistă de snoave gata să le scoată oricând la lumină.

— Ce zici, Ştefanache? ne cade azi ceva?

— Apoi eu ştiu? După cum s'a *tâmpla!* Dimineaţă am fost aşa o leacă împotriva pădurii, şi la margine am dat de urme multe...

— De iepuri?

— Cum spui, de iepuri... Dar erau şi de altele, erau şi capre...

— Ce spui!

— Hm! face Ştefanache şi mă priveşte cu coada ochiului.

— Vra să zică, stăm bine! zic eu. Şi numai de urme ai dat?

— Numai.

— Aşa vreun foc n'a pornit? vreun iepure n'a dat cu botul în omăt?

— Hm! face iar Ştefanache.

— Câţi, Ştefanache? Spune drept, câţi?

— Doi... şopteşte puşcaşul tuşind încet.

Şi săniuţa zboară pe omătul luciu; Puica sforăieşte; în urmă rămân două dungi albăstrii; pe de laturi o pulbere de diamante tremură licărind, şi sus pe coastă, începe a se vedea pădurea, sub fumul ei arămiu, şi bordeiul pădurarului la margine, fumegând spre cerul albastru, limpede, neclintit. Aerul aspru îmi şuieră pe la tâmple, îmi înghiaţă bărbia, îmi arde sfârcurile urechilor. Şi ceva cald mi se strecoară prin piept, îmi strânge inima: tulburarea, aşteptarea. Aşi vrea să ajung mai curând, mai curând aşi vrea să am sălbătăciunea în bătaia puştii; şi parcă nu-mi place că hoţul de Ştefanache a răsturnat singur doi urechiaţi.

Zurgălăii sună mărunt împrăştiind în întinderi clinchete argintii. Un şirag lung de corbi se înalţă de departe, din zare, punctând cu negru de cerneală albastrul cerului. Şi repede, repede, suim coasta, şi Puica sforăie zvârlind pe nări două suluri de aburi.

— Măi Gheorghe, măi cumnate Gheorghe! strigă Ştefanache.

Şi pădurarul iese cu părul vâlvoiu, cu pieptul descoperit. Ne coborîm; cumnatul Gheorghe duce pe Puica la adăpost. Cu Ştefanache după mine, o iau pe cărare; intru îndată sub bolţile ninse ale copacilor mari. Pe văi soarele împrăştie luciri sângeroase; uşoara negură a pădurii pare un fum de lumină. Şi dintr'odată, cum ne oprim în desişuri la marginea poienii, fără niciun cuvânt, — o tăcere adâncă se lărgeşte în laturi, în sus, ne înfăşură, ne strânge, ne înlemneşte parcă. Niciun murmur de vânt nu se strecoară prin crengi, niciun fâlfâit de pasere nu trece. Pădurea e împietrită; o creangă care trosneşte uşor înfioară tot codrul, şi după aceia liniştea pare mai mare în nesfârşita singurătate.

In urmă, spre asfinţit, o bucată de vreme pădurea parcă arde; apoi uriaşul foc se dărâmă, şi umbre se strecoară prin desişuri.

Ştefanache, de cealaltă parte a poienii, a încremenit ca o mogâldeaţă neagră; eu, ghemuit dincoace, stau cu cizmele în omăt, răzimat de un trunchiu bătrân; ochii cercetează desişurile, fug pe luciul albăstriu al zăpezii; şi ţesăturile ramurilor joacă în umbra care tot mai mult le cucereşte.

Stau, aştept.

Şi dintr'odată inima îmi zvâcneşte scurt, apoi prinde a bate cu grabă.

Un fâşâit nelămurit se aude, răzbate tot mai

aproape. O umbră neagră se arată, se șterge, iar răsare...

Clipesc pripit din ochi, îmi lărgesc pleoapele; întunericul crește.

Un țap sprinten s'a oprit, cu capul și coarnele înălțate, aproape de mine, subt un arc negru.

Cu botul întins, miroase aerul; blana cenușie lucește ape-ape tremurând. Se pregătește să se arunce într'o copcă.

Nici nu știu cum ridic pușca; inima-mi bate iute în pieptul înfierbântat.

O bubuitură adâncă trece clocotind și duruie spre vale, sfărâmând tăcerea singurătății... Dar numai o clipă... Sălbătăciunea se ridică tremurând, înalță în sus capul, parcă soarbe aer, și se repede. Picăturile de sânge fac dâră pe zăpadă.

Mă avânt dela locul meu; de dincolo se ridică Ștefanache. Imi pregătesc pușca; un glas detună: „Nu trage!" Și văd pe Ștefanache lăsându-se pe brânci, trăgând din cizmă cuțitul, repezindu-se... S'a aninat de grumazul căprioruluí, ridică mâna, o lasă, iar o ridică, iar o lasă; și sălbătăciunea îngrozită, cu greutatea în spinare, cearcă zadarnic să intre în desiș; cu mugete lungi, sfâșietoare, cade frământând sub copite zăpada sângerată.

Și pentru o clipă iar se întinde tăcerea. Soarele a asfințit. Un ger cumplit s'a lăsat de odată, și negura izvorăște ca un suflet, din fiecare copac. Suntem singuri, cu țapul mort la picioare; privim cum ploapele lunecă, închizând ochii sticloși. Deabia mai vedem, întunericul crește, crește...

Un zbor iute de pasere, un țipăt ascuțit au trecut pe deasupra... In zăpadă parcă a tresărit țapul... In urmă, spre casa pădurarului, poteca e o văgăună de întuneric.

Și simt ceva în mine, ceva nedeslușit... Mă cu-

prinde o simţire străină, rece, dintr'odată: parcă sunt vinovat de ceva!

De departe, de departe, dela casa din marginea pădurii poate, vine o trâmbiţare slabă, pierdută, de cucoş.

(Din volumul *La noi în Viişoara).*

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

RECRUȚII

Când recruții permanenți au intrat în companie la Noemvrie — soldații vechi — deștele — și gradații i-au luat la vale. Recruții sălbatici se grămădeau la un loc ca oile și priveau sperioși la lucrurile nouă de prinprejur. Se gândeau: Trei ani de zile!

— Vai de capul lui 902! zise dând din cap căprarul Florescu. Când am primit noi la corp, erau oameni mai zdraveni, mai chipeși... Tot unul și unul! Altfel era nouă sute ș'un cârlig (901)!

— Tea... ce vorbă! erau oameni strașnici, dom'căprar! izbuceni o deșcă; da'ăștia? uite la dânșii, toți îs buni de flancul stâng, afară de cel de colo din colț, lung și slab...

— Lung și rece! zise cu duh căprarul, în hohotele soldaților vechi. Vai de capul lui nouă sute ș'un țăpoiu (902!)

Alte hohote de râs urmară. Iar recruții se uitau nedumeriți și înfricoșați la mutrele bătăioase ale deștelor, la capelele puse pe o sprânceană, ascultau minunați o limbă cu înfloriturî și cu tâlcuri necunoscute pentru dânșii.

Nu cutezau nici să se miște în hainele acestea străine; și când pășeau, umblau țapeni, parcă le bătuse cineva pari prin trup. Cizmele bocăneau pe asfalt: călcau sfioși, în vârful picioarelor, ca în odaia unui bolnav.

— Mă *răgălie!* cuvântă iar cu ifos căprarul Flo-

rescu, nu murdări, mă, asfaltul că ai să intri *pă* mâna mea!

După vorbele acestea, nimeni nu mai îndrăzni să se scoale dela locul lui.

Când sfârşiră de privit pe sus, pe pereţi, afară,— începură să se uite unul la altul. Mai întâiu prinseră să vorbească cei dintr'un sat; pe urmă se amestecară întrebările şi răspunsurile în şoaptă: „Măi, pe tine cum te chiamă? — De unde eşti? — Mai ai fraţi?"

Fiecare, după aceasta, scoase câte o legăturică cu de-ale gurii. Atunci şi căprarii şi soldaţii vechi se apropiară de recruţi şi începură să-i întrebe cum îi chiamă şi de unde sânt.

Se dezlegară, mâncând, şi gurile deştelor. Începură vorbă lungă şi lată. Rămâneau îngroziţi, cu gura căscată, bieţii băeţi!

Acu, deocamdată, n'are să fie nimica; dar când or începe mânuirea de armă, e-he-hei, atunci e greu! Mai demult era *mai* greu, dar erau oameni mai ceva! Au să vadă ei *răcuţii* cât chin şi cât năcaz! Pe urmă la teorie! Mamă-mamă! Te îngrozeşti câte sânt de învăţat! Nici în trei ani nu le poţi deprinde! Şi trebuie să le spui bine — ca tatăl-nostru, — şi prin somn să le ştii! Uite, jurământul de pildă: In numele lui Dumnezeu atotputernicul eu soldatul Murariu Gheorghe jur credinţă regelui *Carul* întâiu supunere legilor şi *îndatoriilor militare* în toate *caziunile* în timp de pace ca şi în războiu aşa să-mi ajute Dumnezeu! — Vezi? aşa de repede trebuie să spui, — ba încă şi mai repede! Pe urmă: linie de ochire se numeşte linia dreaptă care pleacă din ochiul drept al împuşcătorului trece prin mijlocul crestăturii înălţătorului prin vârful cătării până la punctul *numit ochit* ţintă! Pe urmă *traectorie,* părţile armei, şi câte, şi câte! Până ce s'or vedea învăţaţi recruţii, le trece părul prin capelă! Că

doar le cere! şi domnu' colonel, când vine la inspecţie, întreabă, phii! şi ia să nu ştii! — D'apoi la primăvară! când or ieşi la câmp! ce mai pas alergător! Câte o jumătate de ceas, în căldura şi'n arşiţa soarelui, de-ţi vine să te pui jos şi să mori! Şi să vezi, şi să mai vezi! Sânt ofiţeri ai dracului, te poartă şi te mână cu sabia de dinapoi, — şi ia să rămâi în urmă, să slăbeşti... Vai-vai! Pomeneşti şi ţâţa pe care ai supt-o dela maică-ta! Aşa, măi frate, e greu de trăit!

Bieţii recruţi ascultau cu ochii mari şi cu gura căscată, nemişcaţi. Şi'n vremea asta, gradaţii şi soldaţii vechi făceau pârjol prin legături.

Inainte de jurământ o înghiţitură cât patru; după jurământ patru, una după alta; la *linie de ochire* iarăşi trei. La *pas alergător* se duce şi ce-i în legături, pe gâtul lor, tot în pas alergător!... Şi când au sfârşit mâncarea, se mai moaie miliţia...

— Ei, de voi are să fie bine; domnu' căpitan e om bun ca zaharul; domnu' sergent-major iar e bun care nu se mai află! Aţi avut noroc. — Măi camarade, ia dă şi la mine tutunul cela, să-mi răsucesc o ţigară; dă, voi acu aţi venit de-acasă, aveţi de unde... — Ei, aşa-i în oaste... da' încă acuma-i bine; a slăbit meliţia... Aşa... dă s'aprind acu... şi să-mi fac una, să am mai pe de-sară... vorba ceia: dă-mi o ţigară de tutun ş'oleacă'n mână...

Dacă s'a sfârşit ce-i în legături, şi vorba a cam slăbit. S'a sunat adunarea la masa de sară; cei vechi s'au sculat şi au ieşit. Au rămas recruţii singuri.

Se mai uită la paturile aşezate în rând, aşternute întins, cu pături curate pe ele; se uită la asfaltul luciu...

— Mult avem să năcăjim noi la asfaltul ista! zise un recrut negricios, cu ochii vioi.

Nu răspunse nimeni. Deafară veneau murmure

omenești și glasuri de trâmbiță. Recruții se gândeau, în tăcerea camerei.

Prin luncile Moldovei și ale Siretului bate vânt de toamnă, pe șesuri a îngălbenit iarba, prin prunduri vinete nu mai trec cârduri de fete. Dar va bate vânt de primăvară în lunci, vor înflori cuiburile dragostelor, iarba va înverzi, și pe prunduri iar vor trece cântând fetele... Ei vor alerga toată ziua mânați de biciul comandei: vai de tinerețea lor înlănțuită! Au intrat tineri fără mustață, vor ieși cu mustățile cât vrabia... Trei ani de zile!

Incepură să vorbească în șoaptă deocamdată. Se întrebară de mamă, de tată, de frați. Imprejurul lui Ion Holeaucă se făcuseră recruții roată.

— Eu n'am nici tată, nici mamă, — zicea el, — am crescut la călugări, în mânăstirea Râșca. Slujeam acolo. Când m'am făcut băiețandru, am prins a îngâna la strană, pe urmă am învățat slova bisericească, m'au pus călugării la carte și m'au scos dascăl.

Unul cu fața rotundă, cu ochii frumoși căutând în laturi, întrebă:

— Știi să cânți bine?

— Știu. — Da' tu de unde ești? și cum ai zis că te chiamă?

— Ion Lăzăroi... din Botoșani, din târg...

— Da' tatu-tău, ce-i? întrebă Holeaucă.

— Tătuca? Ei... tătuca e un biet moșneag, muncește cu palmele... Mamă n'am... Eu am crescut așa... Tătuca se ducea la lucru și mă lăsa singur. Mai am un frate, da' acela nu ședea deloc acasă. Acu e încolo, în jos, departe.

— E la închisoare, șopti unul; eu știu, că și eu is din Botoșani.

— Da, la închisoare! murmură Lăzăroi.

Vorbea moale, cam peltic, și ochii umezi nici-

odată nu se ţinteau asupra omului; se roteau încet, păreau a căuta ceva.

După un răstimp de tăcere, vorbi iar:

— Zici că ştii să cânţi bisericeşte; ia cântă o leacă.

— Da' de ce?

— Aşa. Imi place. Eu totdeauna mă duc la biserică ca să ascult cum cântă.

— Las' c'oiu cânta mai pe urmă, zise Holeaucă zâmbind. Acu să mai vedem ce-or zice şi oamenii iştialalţi. — Dar tu de unde eşti?

Cel întrebat era un flăcău nalt, deşirat (cel lung şi rece), bălan, cu părul şi puful de mustaţă galbene. Avea ochi vioi şi deştepţi; totdeauna părea că zâmbeşte.

— Dănilă mă chiamă, şi-s dela Ruginoasa,—vorbi el cam pe nas; — eu îs cel care prindeam fetele prin zăvoi şi le spuneam vorbe bune la ureche...

— Cum dracu, bre? zise râzând Holeaucă.

— Dacă vă spun!... De-altminterea, gospodar care nu se mai află: casa cu trei păreţi, cu tinda 'n pod şi cu ferestrele pe unde iese fum!...

O undă de veselie hohoti uşor printre recruţi şi vorba se mai dezgheţă puţin.

— Iaca, Guraliuc e dintr'un sat cu mine, zise Dănilă râzând şi arătând pe un băiat cu buzele mari şi cu ochii şterşi; el poate să vă spue în cuget curat: noi am fost tovarăşi la o negustorie: am furat o vacă cu funie cu tot şi am împărţit-o; el a luat funia şi eu vaca...

— Heai!... de asta eşti tu bun, nici vorbă! zise cu voie-bună Guraliuc.

— Şi puteţi să mai întrebaţi şi pe Simina! iacătă-l-ăi colo, cel cu dinţii negri şi cu obrazul alb ca fundul ceaunului. Când a trimete scrisoare Ilenei şi i-a spune că i-i dragă ca dinţii din gură, la mine are să vie să-i fac scrisoarea...

Dănilă i-a mai descreţit oleacă pe bieţii băieţi. Până sara s'au cunoscut, au vorbit, s'au împrietinit şi le au mai venit inimile la loc.

Soldaţii vechi îi împresurară iar, să vadă dacă mai au tutun *„răcanii"*. Sara veni încet, cu cer înourat, cenuşiu şi rece. Un vânt aspru se izbea în geamurile mari, cu înfiorări de durere, şi, în amurgul vânăt, părea că aduce oftări dela căminurile părăsite.

Târziu, când intrară pentru întâiaş dată sub păturile de lână, Lăzăroi mormăi cu glasul lui moale:

— Holeaucă, cântă oleacă... încet.

Plantonul — soldat vechiu — se plimba printre paturi, şi potcoavele cizmei ţăcăneau regulat pe asfalt.

— Poţi să cânţi dacă ştii, zise el, dar încet.

— Incet, încet! şopti Holeaucă.

Şi începu să cânte psalmi cu glas slab, subţire, tremurător. Sfârşiturile răsunau în camera rece, ca suspinele vântului de toamnă, — grele, trăgănate. Toţi ridicaseră capetele în sus şi ascultau cu ochii ţintiţi în gol. Plantonul se răzimase de-un stâlp, sub lampa mică, care împrăştia fire de aur în umbrele de prinprejur, — şi parcă se gândea adânc la ceva.

Holeaucă îngâna:

Omul ca iarba, zilele lui
Ca floarea câmpului, —
Aşa va înflori!...

O clipă stătu. Se auzi oftatul adânc al lui Lăzăroi, pe urmă murmurul slab şi înăbuşit, de trâmbiţă, al cornistului de serviciu de-afară, — apoi vuietul de apă al vântului de toamnă. Şi Holeaucă iar începu cântările, trist şi înăbuşit.

Din noaptea aceia Holeaucă a fost poreclit *Dascălul*.

A-doua-zi începu îmblânzirea sălbaticilor. La început recruţii sânt priviţi, la corp, ca nişte copii. Li se arată cum să se îmbrace, — şi e nevoie de învăţătura aceasta, pentrucă nu de puţine ori se întâmplă ca flăcăii noştri dela ţară să tragă pantalonii cu dinapoia dinainte şi să se încheie la spate; sânt purtaţi apoi prin curtea cazărmii: li se arată cu deamănuntul toate localurile; şi încetul cu încetul — după ce câteva zile sunt lăsaţi în linişte — se începe teoria: cum să se spele, cum să se gătească, cum să-şi aşeze efectele pe poliţă... Şi teorii de alt soiu: se deprind cu înjurăturile ostăşeşti, cu jargonul căzărmii şi cu alte multe lucruri războinice.

In cele dintâiu săptămâni mai iese şi muzica; le cântă; sânt puşi să joace, să se veselească, ca să mai uite de-acasă. Toată lumea se poartă moale cu ei, nimeni nu-i atinge. In toată vremea aceasta, bieţii băieţi oftează şi stau pe gânduri: muzica, vorbele bune şi arătările cu binişorul îi deprind cu cazarma; dar ia să dea un vânt aspru, cu ghionturi, sudălmi şi iuţeală, — la Crăciun, cincizeci dintr'o sută ar fi daţi dezertori. — Dar nu, ghionturile şi sudălmile vin la vremea lor... Şi armata îşi are şmecheriile ei.

Incet-încet şi instrucţia îşi făcu loc. Doi căprari: Florescu şi Ciobanu, şi doi fruntaşi: Creţu şi Mihăileseu, fură daţi ca instructori în plutonul recruţilor.

Parcă văd şi acum pe căprarul Florescu: strâmb şi slab ca o coromâslă, cu gâtul lung, cu faţa osoasă în care doi ochi răi îşi sfredeliseră două găuri adânci. Era adus de spate, cam ghebos cu alte vorbe, sau mai soldăţeşte: avea raniţă în spate. Vorbea lat şi tare.

Ciobanu era flăcău bun; bun instructor şi tare în serviciu. Era mititel şi negricios, păşea legănându-se, vorbea şi râdea mult în repaosuri.

Cum începu mânuirea de armă, se înăspri miliţia. Mergeau greu lucrurile, pentrucă recruţii lucrau fără tragere de inimă. Cât stăteau ofiţerii în pluton, era cum era; dar cum ieşeau ei, căprarul Florescu începea să mugească ca un bivol.

Se înăspri şi teoria. Sara, băieţii cădeau de somn, pe când căprarul bolborosea cuvinte neînţelese. Dar este leac împotriva somnului: atunci cunoscură recruţii pentru întâia oară amărăciunea pumnului străin, — căci nimeni nu te crede, nimeni nu te plânge.

Cu instrucţia era cum era, — dar cu teoria greu de tot! O samă aveau ţinere de minte, — dar unii degeaba! le intra pe o ureche şi le ieşea pe cealaltă. Bietul Guraliuc făcea pozne; la instrucţie mergea binişor, dar la teorie era ca lemnul. Lăzăroi dimoptrivă: la teorie se pricepea, după mintea lui slabă, dar la instrucţie era ca o cârpă, ca un mort, deabia se mişca.

Intr'o dimineaţă, scoate domnul sublocotenent pe Guraliuc. Era pe după Bobotează; recruţii erau aproape soldaţi vechi:

— Guraliuc, vino 'ncoace!

Guraliuc făcu doi paşi, aşa cum era, cu armagătiţi, şi rămase nemişcat ca o stană. Faţa i se îngălbeni şi ochii se ţintiră înainte, fără să privească nimic. Nu-l mai cunoşteam. Altfel era Guraliuc al nostru; ochii tot spuneau ceva când vorbea cu toţi ceilalţi, şi nu-l puteam deosebi de alţii. D'apoi când era vorba de teorie, — cu alţi ochi privea atunci Guraliuc lumea.

— Guraliuc, întrebă blând sublocotenentul, din câte părţi se compune arma?

— Din patru! zise înăbuşit şi repede Guraliuc.

— Nu.
— Din cinci.
— Nu.
— Din şase.
— Ei, din şase. Poţi să mi-le spui?
— Pot.
— Spune!

Guraliuc se gândi — adică păru că se gândeşte; apoi începu să-şi mişte buzele, mai domol întâiu, apoi pripit, fără ca vreun sunet să iasă dintre ele.

— Spune, Guraliuc!
— Intâiu vine ţeava... are cătarea şi *năţătoru*.
— Inălţătorul... bine. Pe urmă?
— Al doilea, vine *maganistru*...
— Ce-e? ce spui?
— Maganistru! zise repede şi cu jumătate de glas Guraliuc.
— Cum? A! mecanismul vrai să spui! me-ca-nismul! mecanismul, Guraliuc! strigă sublocotenentul, muşcându-şi buzele.
— Da, maganistru'.
— Greu, Guraliuc, greu de tot. Pe urmă?
— După maganistru, vine... ăăă... (Buzele iar începură să i-se mişte mute). După maganistru...
— Lasă dracului maganistrul! Mecanismu, omule!... Spune: al treilea, magazia cu repetiţie.
— Da, *ripitiţu!*
— Eh! las-o moartă, dă dracului şi maganistru şi ripitiţ! Altceva. Cine a făcut arma asta, Guraliuc?...
— Nu ştiu, s'trăiţi dom' sublocotenent!
— Să-ţi spun eu, Guraliuc: Manlicher!

Buzele lui Guraliuc se mişcară iar; apoi se auzi desluşit:

— *Malinchi!*
— Man-li-cher, Guraliuc!
— Ma-lin- chi!

— Nu așa, bre! Man...
— Ma...
— Li...
— Lin...
— Cher...
— Ceri...
— Manlicher...
— Malinceri...
— Ei spune: cine a făcut arma asta?
— Malinchi!

Sublocotenentul oftă greu, își dădu chipiul pe ceafă, oftă iar, scuipă și zise, plin de năduf:

— Du-te dracului! Imi scoți sufletul! Marș!

Apoi se întoarse spre căprarul Florescu:

— Bine, bre, n'ați fost în stare să-l învățați, barim cât-decât?

— S'trăiți, don' sublocotenent, ăsta e un soldat care nu se mai află... de cât doară cercăm noi ca și pe ceilalți, îl învățăm, dar e un om care-i... nici... nici nu mai este... e... ... e prost s'trăiți, don' sublocotenent!...

— Greu, bre, greu! — Guraliuc, știi tu cine e mai mare peste oștire?

— Nu știu, s'trăiți, dom' sublocotenent!

— Regele, bre!

— Da, Regiul și cu Prențasca sa Maria...

— Cum?

— Maistatea sa Regiul și Prențasca sa Maria!

Aici, bietul sublocotenent nu se mai putu ține. Incepu să râdă cu lacrimi, să se bată cu mânile peste genunchi, să râdă, să râdă de se înăbușea.

— Cum bre? cum?

— Prențasca sa Maria! zise Guraliuc repede, tare și foarte vesel.

(Din volumul *Amintirile căprarului Gheorghiță*).

MOŞ-CRĂCIUN

In partea dela vale a satului, curgea pârâul lui Berbec, şi dincolo de pârâu se înălţa pieptiş dealul Morii. Dealului îi zicea aşa pentru că pe apa lui Berbec, în susul satului, la poalele coastei, umbla o moară. Din vechi zile ridicată de un gospodar din neamul Berbeceştilor, fusese purtată cu vrednicie din generaţie în generaţie de feciorii mezini, după datină, ş'acuma, în vremea copilăriei mele, umbla pe sama lui moş Gavrilaş Berbec. Istoria, plină de lucruri ciudate, a morii şi a morarilor, pe vremea Turcilor, a Grecilor şi a Zaverei, pe vremea Ruşilor şi a Nemţilor, o spuneau câteodată babele, la claca de tors ori de desfăcut păpuşoiu, — eu însă nu-mi mai amintesc nimic. Ştiu numai c'o ascultam cu mare uimire şi înfiorare.

Moara, pitită în rovina pârâului, aşezată trainic pe taraşi negri de stejar, parcă se ferea de vederea oamenilor, supt o şandrama largă cu streşinile mari ş'aşa de joase, încât mâţele puteau sări dela pământ pe acoperiş. Era durată din bârne şi era aşa de tare, în cât trecuseră peste ea, fără s'o clintească, toate puhoaiele şi viforniţele anilor. Un val iute de apă venea din pârâu pe jgheab negru de scânduri, şi roata cu speteze, izbită, tresărea din somn ca supt o lovitură de biciu, şi prindea să se învârtă zornic. Inlăuntru, pietrele porneau o huruială înăbuşită, şi teica bătea în tact regulat şi monoton.

Pe moş Gavrilaş Berbec îl văzusem de câteva

ori până'n anul de care povestesc, dar de departe, — căci noi copiii ne sfiam de el. Il văzusem la jgheab, în bătătură, îl zărisem pornind încovoiat în susul pârâului, la râmnicul unde se iezeau apele, Ştiu că avea un suman sur, o căciulă roşcată ş'o barbă mare.

Intr'o iarnă, pe când eram bucher şi mă bucuram de prima mea vacanţă de Crăciun, — simţind că încep a avea putere şi drepturi pe lume, cerui cu plângeri şi suspine o săniuţă dela moş Irimia, omul nostru de ogradă. După ce bătrânul mi-a cioplit-o şi mi-a încheiat-o dintr'un fag bun, luai pe frate-meu Matei, c'un an mai mic decât mine, ş'o pornirăm cu cârdul de băieţi ai satului, spre dealul Morii.

Era o iarnă tare şi bogată în zăpadă. Pârâul era îngheţat şi troienit. La rovina morii, se zărea numai un sul de fum izvorând şi împrăştiindu-se spre cerul verzui. Din moară se vedea o pată neagră, ca un covru de sălbătăciune, numai după ce ne căţăram cu săniile sus, pe creasta dealului. In ziua cu soare şi cu puţin ger, parcă anume dăruită de Dumnezeu copiilor, — noi, toţi băieţii satului, făceam o larmă nemaipomenită. Şirag ne ridicam pe costişă, încovoiaţi şi trăgând săniile după noi; şirag ne dădeam drumul pe stecluş, chiuind şi urlând.

Abia atunci învăţam cârmuirea săniei, şi Vasile a lui Pânzaru, cel mai meşter în treaba aceasta, mă dăscălea. Deşi eram feciorul *boierului,* el îmi vorbea ca unui învăţăcel.

— Măi Tudoriţă, îmi zice el. Bagă de samă să nu te *hartoieşti,* adică să nu vii pe-o coastă, c'apoi te duci de-a tăvălucul şi-ţi beleşti nasul. Indreaptă sania la drum bun cu picioarele, lucrează din călcâie, — ş'apoi să vezi cum merge: *ca trinu!*

Cum se şi cuvenea, teoria lui o însoţi şi de practică.

El se aşează dinainte în săniuţă şi cu la spatele lui, ţinându-l strâns pe după piept, cu amândouă mânile. Cu şiragul de săniuţe după noi, o pornirăm la vale într'o furtună de pulbere de zăpadă. De simţirea de fericire a zborului în lumina zilei, pe omătul alb, în răceala aspră, îmi amintesc ş'acuma ca de una din cele mai rare clipe ale vieţii. Omătul clipea în mii de colori şi scântei; ochii mi se încălziră şi obrajii mi se aprinseră; în tot trupul simţeam o furnicare aprigă. Săniuţa repezită mergea fulgerător, apoi deodată o simţii că saltă în sus. Mă trezii pe troianul ridicat la malul pârâului de băieţi, ca să taie iuţeala şi să oprească săniuţele.

Vasile a lui Pânzaru se zvârli în picioare, mă apucă de-o mână şi mă feri la o parte; alte săniuţe veneau la vale ca zvârlite dintr'un tun.

— Ei, îţi place? mă întrebă el râzând, cu buza de sus încreţită deasupra gingiei.

— Tare-mi place! strigai cu înflăcărat.

— Atuncea mai hai odată, măi Tudoriţă!

A doua oară săniuşul a fost cu peripeţii.

Sania din frunte s'a hartoit, s'a prăvălit; şi noi, şi ceilalţi care veneau pe urmă, ne-am încurcat, ne-am izbit, ne-am răsturnat. Dar totul s'a petrecut cu atâta repeziciune, încât n'am mai avut când mă înspăimânta. Vasile Pânzaru iar râdea şi mă întreba pe când mă ridica de jos:

— Ei dar acu ţi-a plăcut?

— Mi-a plăcut ş'acuma! zisei cu scuturându-mă de omăt.

— Atuncea mai hai odată!...

Când mi-a venit şi mie rândul să mă aşez la cârmă, cu frate-meu la spate — Vasile Pânzaru şi-a bătut căciula de pământ ş'a strigat către băieţi:

— Staţi, măi! acu se chiamă că feciorul boierului dă *izamin* la sanie! Ia să vedem.

M'am aşezat; frate-meu m'a cuprins strâns; am

pornit. Nu îndrăzneam a chiui; eram cu sufletul neliniştit, dar eram încordat cu luare-aminte. Sus, toţi copiii stăteau grămădiţi şi priveau. Am izbutit să îndrept săniuţa pe drum bun, simţeam strânsoarea fratelui meu ca un cleşte tremurător; m'a cuprins o bucurie nebună când am săltat pe dâmbul de zăpadă şi zborul mi s'a oprit.

— Ai văzut? strigai eu cu mândrie către Matei. Sus, pe deal, băieţii satului chiuiau.

— Brava, măi Tudoriţă! striga Vasile Pânzaru. Ţi-am pus *noata zece!*

Isprava aceasta m'a aşezat deodată în rândul celor mari. Eram aţâţat şi vesel. O putere necunoscută îmi intrase în trup. O dată, de două ori, de zece ori, de nenumărate ori, ridicai dealul cu cârdul de copii. Umblam într'un şirag pestriţ de haine largi, de ciubote şi opinci mari. Unii băieţi erau cu cojocele, alţii cu mintene strânse pe trup cu fringhiuţe. Căciulile le cădeau până la nas. Dar cu toate straiele grele, opincile încărcate cu paie şi căciulile dintr'o oaie, toţi se mişcau cu hărnicie, nedoboriţi, neosteniţi. Departe, pe la podul de peste pârău şi pe şosea, treceau gospodari cu săniile; se opreau o clipă, priveau la prăvălirile noastre şi ascultau chiotele, apoi dădeau din cap, spuneau ceva unul către altul şi porneau mai departe....

Dar soarele începu să împurpureze asfinţitul şi ceaţa munţilor albaştri se făcu viorie. Băieţii se trăgeau unul câte unul spre sat. Încovoiaţi ca supt o povară, cu frânghiile săniuţelor pe după umăr, cu mânile în mânici, porneau domol, trudiţi, ca după o muncă grea. Gerul amurgului începu să scapere pe întinderi; în scăderile luminii, omătul căpăta o nuanţă albăstrie. — O fată mare, îmbodolită până la nas, veni c'o nuia lungă până la poalele dealu-

lui şi luă de dinapoi pe Vasile Pânzaru, dascălul meu de săniuş:

— Da' bine, măi răule, toată ziulica ai să te dai de-a tăvălucul pe deal? Fă acasă mai repede, că te chiamă tătuca!

Era încă lumină; satul era la o bătaie de puşcă; mă hotărîi să mă mai cobor de câteva ori cu săniuţa din vârful dealului.

Eram neobosit, îmi părea rău că o zi aşa de minunată se isprăveşte aşa de curând. Pânzaru şi soră-sa dispăruseră în sat, pe la podul de lemn.

— Da' noi nu mergem acasă? îndrăzni să mă întrebe Matei.

— Ba da, dar să ne mai dăm încă odată.

— Mie mi-i frig la mână... scânci el.

— Ei, lasă; suflă şi tu în degete, că te încălzeşti. Hai să ne mai dăm odată...

Când Matei porni a plânge încet şi când mă hotărîi însfârşit să pun un capăt petrecerii mele, — băgai de samă că se lasă grabnic înserarea. O lucoare trandafirie mai zâmbea pe munţi, dar pădurile erau sumbre, şi'n râpa pârâului se furişa întunecimea. In sat se aprinseră câteva lumini. Pe cerul albastru, de-asupra asfinţitului, născu flacăra albă a luceafărului.

Deodată simţii truda; picioarele mi se îngreuiară cumplit. Simţii şi frig ascuţit la mâni; degetele începură să-mi amorţească. Frate-meu plângea cu pumnii la ochi. — Eram singuri lângă râpa pârâului, venea noaptea; ce era de făcut? Nu înţeleg de ce mi-a venit deodată gândul să răzbat până la moară. Era mai aproape. Până la noi, în sat, la curte, — drumul îmi apărea nesfârşit.

— Haidem la moară! zisei eu.

Matei se luă după mine. Aflasem un liman. Işi conteni plânsul.

Pe zarea dealului, deodată se arătă o umbră fan-

tastică. Părea un animal mare, cu coarne uriașe. Fără de nici un cuvânt ne cuprinserăm de mână și începurăm a fugi, cu sania după noi. — Animalul se opri o clipă, apoi, și el spăriat, o luă la fugă pe coama dealului, pe lumina albăstruie a zăpezii.

— E iepure! zisei eu zâmbind lui Matei. I-a fost frică de noi!

Pe urme de sănii, răsbăturăm până la moara troienită. Apa pârâului nu mai susura. Roata cu speteze era încleștată de sloiuri uriașe de ghiață. Pe o ferestruică, răzbătea lumină.

Un căţel începu a lătra cu glas întărâtat din lăuntru. Auzirăm voci. — In ușa grea de stejar deodată se deschise un oblonaș, apăru un cap bărbos și fulgerară doi ochi.

— Care-i acolo, măi! strigă o voce răgușită.

Frate-meu plângea înfricoșat. Eu nu avui putere să răspund; parcă-mi înghețase glasul.

Dar moș Gavrilaș Berbec înțelese dintr'o privire cum stau lucrurile. Auzii huruind un drug, ușa cea mare scârțâi în bălămăli, și moșneagul, cu capul gol, cu un cojoc mare între umeri, ieși, făcu un pas spre noi, c'o vorbă bună ne cuprinse de mâni și ne-trase cu el în moară. Acolo simții un miros tare și rece de fum.

— Babă! deschide ușa! strigă moș-Gavrilaș.

O ușă scundă se deschise și lumina pătrunse în moara adormită și înghețată, plină de umbră și de colțuri tainice. Intrarăm în lumină și căldură, și o babă cu obraz zbârcit și cu ochii mititei ne cuprinse în brațe.

— Is băieții boierului, zise morarul.

Baba ne pipăia mânile și obrajii și ne trăgea spre vatră, unde licărea o movilă de jar.

— Vai de mine și de mine, moșnege! mânile lor îs sloiu! și obrăjeii li-s reci ca ghiața... Da' cum de v'ați rătăcit așa pe-aicea?

— Apoi nu vezi, babă, răspunse moș-Gavrilaș, că-s cu săniuța? S'au dat toată ziua pe deal, cu ceilalți *ghiavoli* din sat. Au rămas la urmă și i-a prins noaptea...! Acu ce faceți? Așa-i c'aveți să dormiți la moară?

Eu nu puteam răspunde; îmi erau fălcile încleștate.

— Așa-i c'aveți să vă înveliți cu saci plini de făină? urmă râzând morarul, și barba căruntă îi tremura. In loc să stați colo acasă, într'o zi ca asta mare, a Nașterii Domnului... hm! In loc să mâncați acasă numai mâncări cu zahar, — aveți să ospătați la noi friptură de porc dintr'un hârb de ceaun!... Vi-i foame?

— Mi-i foame! izbutii eu să vorbesc.

— Așa? Atunci grăbește, babă hăi, și mestecă mămăliguța.

— Da' de spăriet nu v'ați spăriet?

— Nu! răspunsei eu.

— Am văzut un iepure! scânci frate-meu.

— Săracii puișori! mormăi baba, plecată asupra hârbului în care sfârâia friptura.

Pe când ne dezghețam lângă soba caldă, pe când mâncam mămăliguță, cu brânză și cu friptura aceia minunată de slănină și mușchiu afumat care, în Moldova-de-Sus, se chiamă *tochitură*, — bătrânii se sfătuiau încet și vorbeau despre grija și despre zvonul dela curte, când se va vedea că băieții nu mai vin acasă...

— Lasă, babă, că-i întorc eu la cuibul lor!

— D'apoi or putea ei merge, amorțiți și trudiți cum sânt?

— Mergem cu sania! răspunse morarul râzând și scuturându-și pletele.

După ce isprăvirăm de mâncat, bătrânii se întoarseră spre icoane și se închinară. Priviră apoi spre noi: ședeam și eu și frate-meu neclintiți, fără

să mulţămim lui Dumnezeu. Morarul clătină din cap şi făcu: hm! — şi mă gândesc acum că trebuie să fi fost foarte amărît, cugetând cât sântem de păgâni...

— Hei, babă, grăi el; noi am avut nouă, şi pe toţi i-am crescut şi i-am gospodărit; da' ei ştiau să facă cruce şi nu uitau să mulţămească lui Dumnezeu de pâne şi de sare!

— Ei lasă, moşnege, lasă! zise repede, blând şi împăciuitor baba; îs nişte copii cruzi. Ce ştiu ei!...

Moşneagul clătină iar, cu nemulţămire, din cap; apoi, împreună cu baba, începu să ne învălească în lăvicere de lână. Aşa, ca pe nişte săculeţe, ne luară în braţe şi ne purtară până în bătătură. Ne aşezară în săniuţă.

— Să vă ţineţi bine! zise moş Berbec.

Işi trase cojocul pe mâneci, îşi îndesă bine căciula în cap şi strigă babei:

— Pune zăvorul, măi *fumeie!* Eu mă întorc îndată! Am să-ţi aduc ş'o leacă de dulceaţă de la crâşmă!

Stam neclintit în săniuţă. Moşneagul apucă de frânghiuţă şi porni. — Noaptea era senină, şi cerul plin de stele scânteia. Din sat veneau rare lătrături de câni. Se auzea în răstimpuri sunetul unei *dobe,* pe care un flăcăuaş o încerca ş'o pregătea pentru sara anului nou. — Era ger cumplit şi paşii moşneagului scârţâiau pe cale.

Ştiu nedesluşit că a fost o larmă ş'o bucurie mare la curte când morarul a intrat în lumina ferestrelor cu povara lui, — icoana sosirii însă nu mi-a rămas întipărită în minte. Dar drumul, pe malul singuratic al pârâului, prin lumina albăstrie a câmpiilor, pe la podul cel negru şi pe la poarta ţarinei, unde sta neclintit un copac bătrân încărcat de promoroacă, — a rămas în mine ca o dâră de

lumină. Moş-Berbec, tăcut, cu căciula-i naltă, cu cojocu-i larg, cu cizmele-i grele şi cu barba lui mare şi căruntă, trăgea săniuţa, şi eu îl asemuiam cu bătrânul fantastic şi argintiu pe care-l văzusem zugrăvit în cele dintâiu cărţi de poveşti pe care cu greu, silabisind, le citisem.

(Din volumul *Ţi-aduci aminte).*

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

DOI VOINICI

Doi *ţânci* numai de-o şchioapă stau pe prispa căsuţei şi vorbesc. Când a plecat tata lor la bătălie, le-a spus aşa, că să fie *oameni* de treabă şi cuminţi. Ei sânt băieţi de cuvânt şi într'adevăr se simţesc oameni. Şi-au pus pălărioarele deoparte şi stau cu câte-o mână 'n chimir, c'o înfăţişare liniştită. Cum încruntă sprânceana şi grăiesc rar şi cu tact gospodarii cei vrednici, — aşa fac şi ei deocamdată.

— Vra să zică, măi cumătre, zice Ilie, — noi avem să pornim război mare...

— Apoi aşa s'aude, răspunde Petrişor. Avem să ne batem cu Ungurul şi cu Bulgarul. Şi cu ei stau legaţi Turcul şi Neamţul.

— Ce să faci? spune celălalt, trecându-şi mâna pe supt nas, cşicum şi-ar mângâia o mustaţă, care nu se vede; ce să-i faci, om bun? A venit vremea să ne batem cu toate lighioanele pământului.

— Da' ne batem şi cu dracu! mormăieşte cel mititel, privind la frate-său cu doi ochi bulbucaţi şi plini de veselie.

Ilie e cel mai mare, Petrişor, mezinul. Cel dintâiu e mai bătrân decât cel de-al doilea cu optsprezece luni. Şi anii lor, adunaţi la un loc, nu trec de paisprezece. Ilie samănă cu tatu-său. E subţire, năltuţ, negricios, cu ochii ca două cireşe negre. Cel mititel e mai bucălat şi are ochii maică-sa, mari şi verzi ca o apă de munte, — ş'un păr bălan ca fuiorul.

Vorbele spuse le-au auzit dela gospodari, cu câteva zile înainte de pornirea tatălui lor. Cum stau şi se soresc în lumina după-amiezii, tac o clipă. Amândoi îşi aduc aminte de cel plecat. Mezinul întreabă:

— Oare pe unde-a fi tătuca acuma?

Ilie îi răspunde:

— Apoi nu ştii ce vorbeau femeile asară?

— Care femei?

— Mama, mătuşa Anghelina şi altele.

— Nu ştiu, că eu am fost trudit ş'am adormit de vreme.

— Apoi spuneau aşa că „ai noştri" au intrat la Ungur.

— Ei? şi ce fac acolo?

— Hm! cum ce fac? Acolo-i bătălie. Trag cu puşca şi cu tunu.

— Şi nu-i aşa, bădiţă Ilie? întreabă aprig cel mic; nu-i aşa că ai noştri îi bat pe ceilalţi?

— D'apoi cum! Altfel nici nu se poate.

— Aşa este... aşa este murmură pe gânduri mezinul.

Vorbele acestea: *altfel nici nu se poate* erau vorbele tatălui lor, când s'a sculat să plece şi când maica lor a început a lăcrăma şi l-a prins de umeri şi şi-a plecat fruntea pe pieptul lui. A mai spus aşa: „C'o viaţă sunt dator. Dar dac'a da Dumnezeu, ne vedem iar cu bine la cuibul nostru". A sărutat-o pe ea, i-a sărutat pe dânşii, şi a pupat-o şi pe Ilenuca cea mititică, care abia acuma se năcăjeşte să umble în picioare. Şi ea încă râdea, căci o gâdilau la obrăjori mustăţile.

— Tatei nici nu-i păsa... zice Petrişor. S'a adunat cu ceilalţi şi s'au dus cântând. Plângeau numai femeile.

— Apoi aşa-s muierile, bagă de seamă cel mai mare. Ele-s mai slabe şi 'ndată plâng. Da' după

aceia, asară, stăteau liniştite şi spuneau că noi avem oaste multă şi sântem într'o unire cu alţii câtă frunză şi iarbă. Mai spuneau că acolo, la Ungur, e pământ de-al nostru, românesc, pe care l-au răpit în vremea veche liftele păgâne; ş'acuma oastea noastră trebuie să-l desrobească. Aşa spuneau; da'tu n'auzeai, căci sforăiai ca un motan, pe cuptor.

— Dacă ieri am umblat cu viţeii pe prund... răspunde cam ruşinat cel mic.

— Aşa este, da' se chiamă că azi e Duminică ş'am stat acasă. Mămuca a luat pe Ilenuca în braţe şi s'a dus la cucoana preoteasă. Părintelui îi vine o gazetă dela *Eş* şi cucoana preoteasa ceteşte într'însa, află ce este prin lume şi spune mamei. Ş'apoi, sara, s'adună femeile la noi şi stau la sfat.

— Atuncea-i bine, grăieşte vesel Petrişor. Am s'aud şi eu despre războiu.

— Ai s'auzi, măi băiete. Războiu-i lucru greu şi se poartă de oameni vrednici.

— Aşa?

— Apoi se 'nţelege. Acu, măi Petrişor, m'am gândit eu: cum bat războiu tătuca şi ceilalţi dela noi din sat, cu Ungurii, şi-i *puşcă* cu glonţul şi-i împung cu *baineta,* aşa trebuie să pornim şi noi, căci şi noi avem un duşman, măi Petrişor...

Mezinul începu a râde, căci pricepea cam unde bate frate-său.

Sar amândoi de pe prispă, cu mare însufleţire. Se reped în şură, unde au ei ascunse două beţe bune de alun. Mămuca nu-i acasă: acu pot ei bate războiu.

— Bădiţă Ilie, strigă Petrişor; aşa-i că-i Ungur?

— Se 'nţelege că-i Ungur, macar că-l chiamă Osman! Baba Maranda nu-i acasă şi putem sări în livadă.

Făcând cu beţele semne de războiu în patru părţi de zare, cei doi omuşori se avântă spre grădina

de alături. Acolo, într'un bordeiu, şade o babă chioară, care se uită urît la copii cu ochiul cel bun; îi ameninţă cu cociorva şi bate dintr'o gură cu trei colţi felurite ocări. Băieţii au auzit c'ar fi o fărmăcătoare; unii îi spun „calul dracului"; alţii arată c'ar fi având un spiriduş închis într'un clondir cu apă tare. De-aceia ei se tem de dânsa ca de foc. Şi se tem şi mai tare de cânele cel negru Osman, care stă pe brânci într'un covru de pământ, în coasta bordeiului. Acuma asta n'ar însemna nimic, dacă tot în coasta bordeiului nu s'ar înălţa un păr rotat, bătrân de o sută de ani, plin de struguri de pere mari harbuzeşti...

Intăiu cel mare, pe urmă mezinul pun piciorul în gardul de nuiele şi sar cu mare curaj în grădina babei. Şi cum Osman Ungurul se zvârle spre ei, smuncind lanţul şi hămăind răguşit cu strașnică îndârjire, — mezinul strigă:

— Pe el, bădiţă; să-l luăm în *baineţă!*

Şi amândoi se apropie şi încep să împungă cu beţele pe dulău. Cu dreapta împungeau şi cu stânga ridicau de jos şi cărau în sân pere pârguite căzute pe jos.

Dar când era bătălia mai în toiu, se trezi din somn baba, din fundul bordeiului, deschise uşa şi se arătă în lumină c'un măturoiu mare. Aţinti spre copii un ochiu viu şi unul stâns şi deschise o gură mare cu trei colţi negri.

Când ea începu a ţipa, — Ilie şi Petrişor, ca vrednici oşteni, începură o retragere dibace şi iute spre gard. Dar acolo sta şi-i privea supărată, cu Ilenuca în braţe, mama lor.

— De ce v'aţi apucat, hoţilor? strigă ea, stropşindu-se la ei.

Incolţiţi şi din această parte, cei doi viteji bătură în retragere în lungul gardului, — găsiră un pârleaz,

îl săriră ușor și se mistuiră ca niște șopârle în porumbiște. Acolo, într'un colț tainic, își socotiră prada și prinseră s'o mănânce cu mare poftă.

— Acuma numai pe mama s'o împăcăm, zice Ilie cu gura plină; că'ncolo ne-am purtat vrednic ș'am bătut cât ce-am putut în ungurime!

(Din volumul *Frunze 'n furtună*).

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

KIKI DĂ EXAMEN ÎN FAŢA ONORATEI COMISII.

In gară, la un tren târziu de noapte, ne aşteptau doi cunoscuţi vechi ai tovarăşului meu, doi răzeşi din valea Racovei. S'au bucurat foarte, când ne-au văzut coborînd, cu puştile şi blănurile.

— Aceştia sunt prietini din tinereţă... îmi zise doctorul Andrei Botezatu, tovarăşul meu. De treizeci de ani eu n'am lipsit niciodată toamna, ori iarna, dela vânătorile lor la stuhuri...

Răzeşii îmi strânseră mâna şi râdeau tăcut, arătându-şi dinţii în lumina lunii.

Eu ştiam cum îi chiamă şi de unde-s, căci doctorul îmi vorbise, în tren, destul de amănunţit despre dânşii.

Erau doi oameni scunzi şi rotofei, bine hrăniţi şi iubitori mari de vin. Obrajii rumeni şi ochii ageri dovedeau încă tinereţă, deşi bărbile şi mustăţile, tuşinate scurt, luceau caşi omătul. Umblau sprinteni înaintea noastră, cu ciubotele lor nalte de iuft, cu căciulile brumării ţuguiete şi'n scurtele de şiiac căptuşite cu vulpe. Două săniuţi cu câte doi cai aşteptau în dosul gării, pe calea lucie. Cuconu-Neculai Biţoban, cel care vorbea mai gros dintre dânşii, luă sub aripa lui pe doctor. Cuconu-Iancu Iorga, poftindu-mă tainic c'un glas subţiratic, desfăcu blana mare de berbece: intrarăm în ea alături şi ne învălirăm strâns până la şolduri.

— De-acu putem merge până la capătul pământ-

tului, îmi zise răzeşul meu, râzând iar în lună, şi simţii dela el spre mine un abur de vin.

Zurgalăii se deşteptară deodată, armonizaţi pe două tonuri. Se împărecheau plăcut şi glasurile conducătorilor: Biţoban înainte, gros şi moale, — cuconu Iancu Iorga lângă mine, blând şi subţire. Săniile cu oplene lunecau uşor şi iuţi pe drumul lin şi împrejurimile scăpărau vioriu subt luna plină. Se deslueau departe crânguri cafenii şi după ele table argintii de apă îngheţată.

Drumul acesta în blăni calde şi la un ceas târziu de noapte prin singurătăţile vasluiene îmi pare episodul cel mai de căpetenie şi mai plăcut al vânătorii noastre. Subt bolta de cristal naltă până la stele, în aerul curat şi rece, navigam spre un ţărm necunoscut.

Nu-mi putui stăpâni o îngânare, mai mult pentru tovarăşul meu:

— Frumos drum! Ş'avui îndată păreri de rău c'am rupt farmecul.

Răzeşul râse subţirel.

— Gerul a făcut pod peste toate, îmi răspunse el. In asemenea vreme ne simţim şi noi slobozi şi avem plăcerea să înhămăm caii. Trecem peste dealuri şi colnice, prin văi şi peste ape. Căci când desfundă Dumnezeu ploile toamnei, ori când se revarsă apele primăverii, stăm în bârlogurile noastre ca'n închisori. Noi în ţinutul acesta al Vasluiului, nu ştim ce-s drumurile pietruite. Şi socot că nici copiii copiilor noştri n'or şti, căci sântem prea departe de lume. Ş'au să trăiască şi ei, cum am trăit şi noi, ca'n vremea lui Ştefan-Vodă cel Bătrân...

Mă întorsei în căldura blănurilor spre el. Ii luceau dinţii în lumina nopţii, dar nu mi se părea că glumeşte.

— De ce ca'n vremea lui Ştefan-Vodă, întrebai eu.

— Așa. Trebuie să știi și dumneata că'n vremea aceia s'a întâmplat aici la noi, în văile Racovei, mare război cu Turcii. Și i-a răzbit Ștefan-Vodă pe păgâni numai din pricina glodurilor, a smârcurilor și'a negurii. Așa, dac'ar fi drumuri bune, ar veni alți dușmani împotriva noastră. Mai bine trăim noi astfel nestricați și nebântuiți, cu rânduielile noastre cele de demult, iar în preajma Bobotezei, la vremea gerurilor, așază Dumnezeu drumurile acestea line și minunate, pentru plăcerea noastră. Mai mult nu ne trebuie...

Tovarășul meu avea o vorbă ușoară și tainică, la care răspundea basul lui Bițoban din sania dinainte. Bițoban însă vorbea despre altceva. — El vorbește despre vânat și despre câni, mă lămuri Iancu Iorga. El și când doarme vorbește despre asta și vânează și'n vis...

— Așa-i de mare vânător?

— D'apoi cum. Nu-i însă mai mare decât alții. El mai scapă câte-o vulpe, ori câte-un iepure. Din fața pușții mele însă niciodată n'a trecut vânatul mai departe. Și are el de anul trecut un fleac de câne, cu care eu nu mă pot împăca. I l-a adus domnu doftor.

— Știu. Mi-a vorbit doctorul în tren despre asta. E vorba de-un *basset*. E rasă aleasă. Vulpar bun și mână și iepurii.

— Nu știu. Eu cu asemenea dihanie nu mă pot împăca. Mai întâiu că-i mititel și cu picioarele strâmbe. Ce ispravă poate face un asemenea câne? Când fuge parcă înoată și i se târâie pântecele de pământ. Noi avem capăi mari, pe care i-am apucat dela bătrâni. Înșfacă vulpea de după ceafă ș'o scutură ș'o vântură ca pe-o măță. Și-l și chiamă Kiki.

— Cum?

— Kiki! Spune și dumneata dacă aista-i nume de capău. Eu am doi, dar capăi cum se cade. Pe

unul îl chiamă Şoimu şi pe celalt Dudaş. Şi am ş'o capaucă bătrână, pe care o scot mai rar. Aceleia-i zice Năpârca. Da de Kiki eu n'am auzit de când sânt!

— Apoi să vezi dumneata, cucoane Iancule, cere eu să-i explic; căţelul acela întâiu şi'ntâiu a fost al cucoanei doctorului; şi dumneaei i-a pus asemenea nume. Iar doctorul, înţelegând că-i vânător, l-a adus aici şi l-a dat pe mâna lui cuconu-Neculai Biţoban. Numele nu i l-au mai schimbat. Dar am aflat că se poartă bine.

— Cine?

— Căţelul!

— Kiki? rânji cuconu Iancu Iorga, şi se grămădi asupra blănii de berbece, ca să poată râde mai bine şi cu toată pofta.

Am păstrat tăcerea, nevoind să m'amestec într'o chestie locală de politică vânătorească. Insă cuconu Iancu Iorga mai ales cu numele bassetului nu se putea împăca, — şi din când în când îl rostea comic, — parcă sughiţa. Incet-încet însă s'a liniştit şi gerul nopţii i-a răcorit obrazul îmbujorat. Plutiram vreme îndelungată subt lună, în peisagiul vioriu. Vedeam înainte-mi, pe orizontul miezului nopţii, carul mare cu oiştea întoarsă. Stelele-i clipeau albe în adâncimile lor. Se apropia dimineaţa. Simţii şi'n coada ochiului drept, în gene, mănunchiu de raze dela luceafărul zorilor. Căzui într'o aţipire scurtă, — caşicum m'aşi fi scufundat spre alt tărâm.

Mă deşteptai între glasuri vesele. Caii răsuflau aburi subt o streşină neagră; săniile se alăturaseră, şi pe-o uşă mare deschisă ieşeau doi răzeşi străini, mai tineri decât tovarăşii noştri. Lucirea zorilor le bătea în obraji. Din şandramaua de unde ieşiseră, pătrunse până la mine miros de făină proaspătă de păpuşoi. Indată îmi zvoni în urechi şi freamătul apei. Huruiau pietrele şi bătea teica.

— Asta-i moara lui Biţoban, îmi zise cuconu-Iancu

Iorga. Facem aici popas, până ce se luminează bine de ziuă. Am adus aici şi cânii. Ai să-i vezi dumneata pe aceia şi ai să vezi şi pe Ki-ki! Gustăm ceva şi îndată ieşim şi căutăm stuhurile şi rădiurile.

Era bine şi'n moara lui Biţoban. Şi, stând lângă un jar năprasnic în odaia morarului, atât Biţoban cât şi Iancu Iorga şi-au adus copoii, ca să-i cunosc numaidecât şi să ştiu cu cine am de-afacc. Cânii tovarăşului meu de sanie erau întradevăr nalţi şi pieptoşi şi aveau în sprâncenele şi'n părul lor semne de vânători, dar şi multe semne amestecate de corci. Aveau în ei şi ceva de dulăi ciobăneşti.

— Buni câni! zise doctorul.

— Ce, cucoane! îşi umflă pieptul şi se înalţă Iancu Iorga. Eu pe Dudaş şi pe Şoimu nu-i dau pentru o moşie. Aşa câni nu găseşti dumneata să umbli toată ţara Moldovei!

— Aşa-este, încuviinţă doctorul privind cu plăcere în juru-i. Dar Kiki unde-i? Iaca şi Kiki. Aista-i căţelul pe care l-am dăruit eu lui cuconu Neculai Biţoban. Face vreo ispravă, cucoane Neculai?

— Cum nu, domnu doftor? se poate? răspunse blajin răzeşul. Eu cu căţelul ista, când ies, am aşa o plăcere — parcă m'aşi înţelege ş'aşi vorbi c'un om...

Iancu Iorga îmi făcea semne cu ochiul şi râdea.

— Nu râde, cucoane Iancule, îi zise grav celălalt răzeş. Eu l-am văzut ce poate. Şi azi, cât îi el de mititel şi cu picioarele sucite, se chiamă că dă examen. Ş'apoi, după asta om preţui ce ai dumneata şi ce am eu.

— Bine, bine... se stăpâni Iancu Iorga. Ai dreptate şi dumneata, cucoane Neculai. Văd eu că ai o slăbăciune pentru asemenea căţel franţuzesc. Iar până ce-om ieşi, ştiu eu că ai dat poruncă, după datină, morarului să aducă un căuş de fruntea făinii; şi să svârlă pe cărbuni nişte caraşi prinşi în noaptea

asta la prodafuri. Ii tăvălim după aceia într'o salamură cu ardei — şi mămăliguţa o mestecăm mult ş'o scoacem bine. Apoi la asemenea lucru se întovărăşeşte rachiul de prune — grozăvie!

— Aferim! încuviinţă Biţoban. Aşa să fie precum spui. Dumneata, cucoane Iancule, grăieşti uşor, însă cu mult meşteşug. Eu măcar că am viers mai gros, — cu dumneata nu mă pot lua la clanţă. Numai cât astăzi eu puterea mea am să mi-o arăt cu căţelu ist cu picioarele strâmbe. Ş'apoi pe urmă oiu vedea eu ce-ai să mai zici!...

Am râs cu toţii şi ne-am bucurat, căci intra şi morarul, cu ceaunul de mămăligă şi carasii. Şi gustând şi cinstind, am stat la sfat până ce s'a făcut ziua mare. Iar Dudaş şi cu Şoimu numai de vorbit nu vorbeau, cum ne arăta şi ne dovedea cuconu Iancu: ni se uitau în ochi şi ne urmăreau toate mişcările. Eu totuşi această agerime a lor eram foarte înclinat s'o atribui foamei. Nu mi se păreau tocmai bine hrăniţi — şi clămpăneau prea tare când se aţineau şi prindeau din zbor o bucată de mămăligă ori un os de peşte. Kiki, însă, neam subţire, somnoros şi gras, numai de câteva ori îşi ridică botul de lângă coadă, cum sta culcat covrig pe pat lângă stăpânu-său, — şi-şi întinse nasul fin spre mine mirosindu-mă. Simţise că l-am mângâiat pe urechile mătăsoase şi lungi, — ş'avea în ochi o bunătate ş'o inteligenţă vie care mă mişcară. Imi era milă de el ş'aveam îndoieli faţă de încercarea la care era pus, — când îl comparam cu tovarăşii lui nalţi, pieptoşi şi cu capetele mari.

Ieşirăm însfârşit în ziua albă, care scăpăra de soare şi ger. Trecurăm în lungul lăptocului ş'al gârlei, şi dădurăm în stufăriile cele nalte ale iazului. Cei doi câni ai lui Iancu Iorga intrară cu putere şi curaj în desime. Legănându-se pe labele-i strâmbe îndrăzni şi Kiki să se aventureze

după dânşii. Şi 'ndată cum intră, dădu glas, subţire şi muzical.

— Aici este vulpe... ne îndemnă cu voce scăzută Biţoban. Înşiraţi-vă!

— Aş! el bate de frică!... răspunse cuconu-Iancu cât în şagă, cât într'adins. Dar hai să-i facem lui cuconu Neculai plăcere.

Trăgând cucoaşele puştii, o apucă repegior înainte spre o curmătură a stufului. Pe malul cellalt se aflau trecuţi ceilalţi doi vânători mai tineri. Izbucniră şi ţăhniturile lui Dudaş ş'a lui Şoimu. Şi pana stuhului se scutură în mijloc, unde era desimea şi tăria.

Când bătăile cânilor celor mari se întăriră, ne oprirăm neclintiţi pe maluri. Acuma se vedea lămurit fiorul vulpii prin mijlocul desimii. Copoii lui Iorga o urmăreau cu zgomot, rupând şi călcând trestia căzută. Şi fiorul cel dinainte mergea lin, ca o dâră pe apă.

Deodată, scurt şi energic, tresări iar glasul căţelului. Imi simţii inima înfierbântată în piept — căci în bătaia bassetului răzbătuse ca o chemare anumită. — Adierea de pe pământurile stuhului se abătu şi coti. Căţelul era la coada dihăniei ş'o mâna afară. Urmăream pe deasupra fuga pripită a vulpii spre scăpare, spre margine, spre puşca lui Iancu Iorga. Şi ţăhnitul subţire şi pătrunzător stăpânea din adâncimile stuhului pe toţi vânătorii împrăştiaţi şi neclintiţi şi amândouă coastele văii încununate de rădiuri şi ponoare. Deabia într'un târziu luai sama că dau glas şi cânii cei mari. Vulpea izbucni cu coada târâiş pe omăt în preajma lui Iancu Iorga. Răzeşul o abătu scurt c'un foc de puşcă. Bassetul se arătă numai decât din stuh, înotând cu hărnicie ş'o ajunse când îşi isprăvea zvârcoliturile. Ţupăi în jurul ei cu luare-aminte, o mirosi atent, apoi o părăsi cu grabă şi se întoarse iar

la desime. Ţăhnitul lui energic şi subţire tresări îndată iarăşi — şi rămăsei cu ochii aţintiţi asupra altei unduiri line, pe subt care îşi tăia drum tainic şi scăpare altă sălbătăciune.

Ziua aceia prin stuhuri a fost plină de mişcare şi peripeţii dramatice. Dudaş şi Şoimu s'au purtat şi ei cu vrednicie. Pe lângă două vulpi, acolo la moară, au mai căzut trei la coada iazului şi alta în rădiacul Hulubului. Dar peste toată vrednicia cânilor celor mari se înălţa căţelul cu picioarele sucite al lui cuconu Neculai Biţoban. Umbla ca zvârluga prin desime, cu hotărire şi fără oboseală — cu nasu-i fin întins şi pipăind omătul şi pământul. Putoarea sălbătăciunii era pentru el ca un fir solid pe care umbla fără greş. N'avea nevoie de ochi. Dădea glas puternic prietinilor lui şi fugea cu ardoare pe urma firului mirositor. La urmă îşi făcu proba şi la câmp deschis. In capătul din vale dela rădiacul Hulubului dădu peste un covru de iepure. Sălbătăciunea ţâşni cu urechile înălţate şi căţelul se abătu spăimântat la o parte. O clipă stătu strâmb, privind numai c'un ochiu pe fugar. Apoi, primind în nări mirosul, porni la deal pe urma vânatului, ţăhnind pe alt ton, mai dulce şi mai stâns.

Vorba lui cuconu Iancu, care se strica de râs: înota cu labele strâmbe şi-şi târâia pântecele pe omăt. El deabia suia prin cornul rădiului, şi iepurele trecuse dealul. Hai—hai, domol, dând glas: ţah—ţah! — sui şi el pe urma iepurelui şi trecu dealul.

— Acuma, până ce l-a aduce înapoi, putem fuma o ţigară... vorbi cu fudulie cuconu-Neculai Biţoban.

Am fumat câte-o ţigară ş'am aşteptat, rânduiţi în preajma tufărişurilor. Ş'am auzit într'un târziu ţăhnitul subţire al căţelului. Iepurele a apărut în vârful dealului, cu urechile ţapoşe. A stat privind valea şi împrejurimile: apoi, fără să-i pese de ur-

măritorul nevăzut, începu a juca în trei picioare coborînd la vale, spre puștile vânătorilor. Se arată și cățelul drept pe urma lui — parcă născut din omăt, cu urechile-i mari fluturând; — înota cu statornicie și dădea glas cu încăpățînare. Când sună pușca, valea se umplu de ecouri și țăhnitul lui se stânse deodată. Cu limba lungă și gâfiind veni să miroase vânatul. Apoi își ciuli urechile și 'ntoarse un ochiu: îl chema cuconu-Neculai cu glas desmierdător, ca pe-un copil. Când înțelese chemarea, veni foarte bucuros, râzând cu toată mutrișoara lui deșteaptă, și îndeplini un lucru care birui cu desăvârșire pe Iancu Iorga. Se așeză popândoc pe coadă și ridică amândouă labele de dinainte lângă botu-i fin. Primi din degetele bătrânului o pătrățică de zahar ș'o cronțăi în dinți cu plăcere, închizând pe jumătate ochii omenești.

— Apoi s'a sfârșit! strigă subțire Iancu Iorga, zmulgându-și căciula din cap și trântind-o de pământ. Mă'nchin și nu mai am nimica de spus. Ne suim repede'n sănii și mergem la mine acasă, unde ne-așteaptă femeia c'un cuptor de plăcinte. Și dau cep la un butoiaș de vin de poamă fragă.

S'a încins chef mare la răzășii din Valea Racovei în sara aceia, pentru cățelul cu picioarele strâmbe. El însă își primise plata, bucățica de zahar. Cum a dat la lumină și la căldură ș'a scăpat de mângâieri și de laude, s'a furișat într'un colț de divan, s'a făcut covrig ș'a adormit răpus de trudă. Visa că urmărește dihănii, scheuna și țăhnea abia auzit, pe când noi beam vin de poamă fragă și mâncam plăcinte moi.

(Din volumul *Țara de dincolo de negură*).

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CEASURI DE PACE

In dimineaţa aceia de 9 Octomvrie, soarele răsări cu o lumină prietinească, negura se risipi curând şi văzduhul se umplu de strălucire. Prin văi, se înmlădiau pale de ceaţă, se făceau din ce în ce mai străvezii, până ce se mistuiau în limpezimea aerului de toamnă. Tunurile bubuiau în Plevna şi în împrejurimi. Pretutindeni omul sta la pândă ca o fiară şi obuzele duceau moarte. Şi răniţii stăteau palizi, cu feţele la cerul albastru, care le trimitea mângâieri tuturor de o potrivă, şi morţii îşi dormeau somnul veşniciei nesimţitori.

La ceasurile nouă, un parlamentar ieşi din întăriturile turceşti, cu steag alb, în faţa Griviţei noastre. Indată, pe parapetul dorobanţilor, se înălţă fâlfâind pânza păcii. Lătratul tunurilor conteni împrejur, apoi încet-încet, în tot cuprinsul bântuit de viforul morţii, focul se potoli, până ce se stânse, — şi stâlpii cenuşii de fum se pierdură, şuviţe resfirate, în nemărginire, şi adâncul văzduh de pace se umplu de strălucire mai mare.

Oamenii se înfrăţiseră pentru un răstimp. Din întăriturile turceşti ale Griviţei, ieşiră ofiţerii şi un şir de sentinele fără arme, care se rânduiră de-alungul şanţului lor, cu faţa spre noi. Ieşiră şi din Griviţa noastră dorobanţi neînarmaţi şi se aşezară în faţa Turcilor, — flăcăi chipeşi, gătiţi ca de paradă, cu căciula pe-o sprânceană. Pe şuşăniţele de pământ din dosul celor două şiruri de sentinele, stăteau grămădiţi, putrezind, căzuţii luptelor trecute.

Erau mulţi flăcăi de-ai noştri. Focul ucigaş îi zvârlise fără suflare pe pământul umed, — şi acolo stăteau de săptămâni încheiate, pe pământul plin de apă, supt cerul plin de ploae, subt schimbul vrăjmaş de plumb şi de schijă; stăteau cu armele alături, în somnul cel adânc, în noaptea cea adâncă. Zile şi nopţi trecuseră; şi ochii se scufundau în orbite, şi obrajii aveau coloarea ţărânei. Şi, pe deasupra lor, în văzduh, trecuseră nourii plumburii cu şuvoaiele de apă, şi trecuse peste ei pasul iute şi greu al asaltului, şi gemuseră tunurile, şi pocniseră puştile, şi căzuseră alţi tovarăşi peste leşurile lor ţapene. Acuma ei nu mai doreau nimic, dar la vetrele copilăriei lor, în satele umilite, stăteau bătrânii şi babele fără feciori, oftau, tăceau şi aşteptau. Treceau vânturile toamnei cu cântece triste, venind de pe ţărmuri depărtate. Vânturile ar fi putut spune ceva, căci trecuseră peste fruntile şi peste ochii feciorilor, dar bătrânii ştiau să aştepte numai, şi nu ştiau că vatra va rămânea pustie şi cuiburi de dragoste, văi cu ape răsunătoare şi crânguri pline de soare, nu vor mai simţi paşii celor care nu se vor mai întoarce. Ei tăceau şi aşteptau.

Iar acum, în lumina cea prietinoasă a soarelui de toamnă, prinseră a furnica brancardierii şi doctorii. Se opreau la fiecare mort, îl aşezau cu grijă pe năsălie şi-l porneau spre şanţurile noastre. Erau morţi de toate felurile. Erau cu capetele zdrobite şi negre, erau cu faţa senină; unii stăteau liniştiţi pe spate, alţii grămădiţi cu capu'n piept, încovoiaţi asupra pământului. Şi paturile porneau, curgeau neîntrerupt.

Morţii turci erau duşi pe bucata de pământ neutru, între lanţurile de sentinele, şi năsăliile lor veneau şi-i luau. Şi'n ziua liniştită, toţi umblau încet, vorbeau cu glasuri scăzute. Ici-colo, dădeau peste trupuri pe care nimeni nu le mai putea ridica. Săpau

o groapă pe loc, împingeau trupul cu hârleţele şi aruncau de-asupra pământul. Nimeni nu ştia cine-i căzutul, cum îl chiamă şi de unde-i.

Un pâlc de căciulari se opri dinnaintea unui morman de leşuri de-ale camarazilor. Toţi tovarăşii de luptă căzuseră cu faţa spre duşman, pe-o coastă, într'un avânt furtunos, şi toţi stăteau cu ochii deschişi, privind parcă grozavul cuib de foc de unde veniseră izbiturile de moarte. Printre armele căzute, în mijlocul tuturora, stătea un sergent mândru, cu sprâncenele încruntate pe ochi tulburi, în somnul morţii.

Un flăcău zise încet:

— Iaca şi domnul sergent Axinte. Ce om bun era, bre!... Cu dânsul nu ţi se ura niciodată. Ne-a spus multe năzdrăvănii în şanţuri, în nopţile de ploaie, când ne erau sufletele îndoite şi pline de amar.

— Da, murmură altul, e din sat dela noi; e logodit cu fata judeţului. Dumnezeu să-l ierte!

Iar domnul sergent Axinte dormea dus, şi'n somnul lui negru şi fără de sfârşit poate tot se gândea la fata cea sprintenă a judeţului, fata cea cu ochii ca porumba şi cu cosiţele negre, cu care se avusese el bine în alte vremuri.

— Iaca şi vărul Năstase, rosti un glas mişcat. Ce-are să zică mătuşa Ruxanda când a vedea că mă întorc singur! Uite şi Ilie al lui Tudor Păduraru, uite şi Vasile al Pânzarului...

Şi cei vii îşi cunoşteau camarazii cu care duseseră greul războiului, ori prietinii vechi cu care hoinăriseră în copilărie, prin văile şi luncile ţării. Şi glasurile erau mai întunecate şi cuvintele puţine, fără izbucniri şi păreri mari de rău. Sufletele se închideau înnaintea durerii; moartea nu mai înfiora pe nimeni. Mâni va porni iar viforul de foc, şi mulţi se vor aşeza la odihnă de veci caşi vărul Năstase şi caşi domnul sergent Axinte. Iar peste podişul

plin de morţi, peste liniştea de o clipă, lumina blândă a soarelui îşi tremura strălucirile. In Plevna era pace, în împrejurimi era pace, şi din pământul udat de sânge şi ploaie, din văi, se înălţau pânze subţiri, de-abia văzute, de aburi. Pe subt pâlcurile albe de nouri, sus, în cerul adânc-albastru, se roteau vulturi; convoiuri de corbi se ridicau din zare. Iar flăcăii îşi ridicau camarazii şi-i purtau spre şanţurile noastre. Şi fiecare vieaţă umilită care se stânsese acolo, pe glia străină, şi care era să rămâie pe veci îngropată acolo în pământ străin, lăsase în urmă o fericire ori o durere.

Flăcăi vrednici, cu suflete potolite! voi, umiliţilor şi nebăgaţilor în seamă! supt pasul vostru s'a cutremurat pământul străin. Voi aţi răbdat şi-aţi suferit, aţi lăsat în urmă căminuri pustii şi lacrimi; dar cumplita voastră vitejie a suflat negura de pe moşia părinţilor noştri. Fraţilor, pace vouă!

Cazmalele şi hârleţele săpau cu grabă gropi îndărătul întăririlor. Leşurile fură aşezate alături-ca. Şi preotul îşi înălţă glasul, şi începu a citi rugăciunile din urmă, pe când batalioanele se descopereau. Era o linişte în întinderi ca într'o biserică uriaşă, şi toţi tăceau. Numai glasul popei se auzea slab: „Veşnica pomenire, veşnica lor pomenire!...", şi un gornist, într'un colţ, în dosul rândurilor, începu a suspina, din goarna înăbuşită cu palma, melodia trăgănată a morţii. Apoi pământul căzu peste cei adormiţi pe veci, gropile se umplură şi cornul nevăzut conteni.

Dincolo, paturile brancardierilor tot încărcau morţii. Ofiţerii noştri supraveghiau lucrul şi lanţurile de sentinele tăcute privindu-se dela douăzeci de paşi. Apoi, în căldura mângâetoare a soarelui de toamnă, privirile duşmanilor se întâlniră. Ofiţerii noştri şi cei turci se priviră zâmbind, se salutară, se apropiară. Erau toţi mai curat îmbrăcaţi, ca de sărbă-

toare. Fumau ca în vremurile liniştite de garnizoană, şi parcă voiau să se hotărască la pregătirea unei petreceri.

Soldaţii tăcură o vreme, apoi unul dela noi strecură o glumă. Un râs stăpânit se întinse. Un Turc răspunse într'o românească stricată, şi alt râs porni. Apoi un căprar azvârli un pac de tutun, un fruntaş un pesmete, — şi oştenii turci îşi arătau dinţii albi, rânjind foarte prietineşte. Schimbul de vorbe se întinse, din rândul cellalt veniră la noi pipe, ţigarete şi alte „fleacuri turceşti".

Un căprar bălan, cu ochii foarte vioi, strigă:

— Effendi! hei, effendi?

— Evala! zise, de dincolo, un Turc înalt şi bărbos.

— Moclis hacana! vorbi foarte serios căprarul. Ghel burdà? Perpeliţa hacanà, ţangăr mangăr berlengher buf!

Turcul rămase cu ochii holbaţi, fără să priceapă.

— Nu priceput? întrebă căprarul. Şi flăcăii prinseră a râde. Turcul îşi întinse şi el gura, cu dinţii albi, într'un râs fericit, îşi scoase pipa din tunică şi o zvârli căprarului.

— *Sabalairusum!...* strigă căprarul, ridicând luleaua. Şi Turcii izbucniră în râs. De aici prietinia se întinse pe toată linia. Iar căprarul care ştia turceşte sta mândru ca un paşă şi scotea, din când în când, câte-o vorbă năstruşnică, care stârnea râsul tuturor.

Dar la amiază lucrul se isprăvi. Ofiţerii se traseră spre şirurile de sentinele. Comandele se înălţară şi de o parte şi de alta, oştenii intrară în şanţuri. Urmă o clipă de linişte şi de tăcere; apoi, deodată, steagurile albe ale păcii se cumpăniră şi se lăsară în şanţuri.

Şi'n soarele amiezii, în întăriturile noastre, un

şurub gros de fum alb se înalţă spre cer, desfăşurându-se grabnic; tunul izbuceni şi scuipă căpăţâna de schijă spre reduta turcească. Ca după un semnal, bateriile îşi deschiseră focul. Glasul viforos al morţii prinse a bubui din dealuri în văi.

Flăcăii stăteau în şanţuri. Erau mai tăcuţi şi mai gânditori decât în alte dăţi. Căci era o lumină frumoasă de toamnă şi'un cer senin cum nu văzuseră ei de mult, şi gândurile pribegeau spre căminurile părinteşti.

Din când în când, se spărgeau obuze de-asupra parapetului, şi spărturile şuierau trecând peste capetele lor. Ei nici nu le băgau în seamă: erau prea obişnuiţi cu aşa fel de oaspeţi.

Dar spre sară, din asfinţit, se înălţară nouri negri, soarele se cufundă într'un noian de flacări. Un vânt aspru porni odată cu amurgul şi, când veni întunericul nopţii, glasul vântului de toamnă cânta cu înmlădieri dureroase pe de-asupra parapetelor. Tunurile bubuiau înspăimântate parcă, şi ghiulele treceau ca nişte puncte roşii prin văzduhul negru. In şanţuri, flăcăii erau treji şi tăceau şi se gândeau, lângă mormintele mari ale fraţilor lor, şi gornistul necunoscut, într'un colţ, zicea din goarna înăbuşită cu palma un cântec încet, care aducea cu suspinele buciumului în munţii noştri.

(Din volumul *Povestiri din războiu.*)

VEVERIŢA

Vânătorii ieşeni păstrează bune şi vechi obiceiuri. Unele le ţin încă de-acum o sută de ani, când beizadè Alecu Suţu şi-a adus puşti nouă de la Viena. Aşa, în primele zile însorite ale primăverei, caută sitari în pădurea de la Repedea. Şi-i caută cu aceeaşi rânduială de atunci, nu cu câni, ci cu copii care intră în sihlă, bat cu beţele şi dau zvoană cu glasurile. Aşa am ieşit şi eu a patra oară ieri, în 14 Aprilie, cu câţiva prietini; şi după ce-am străbătut Socola, am urcat printre vii în piscul cel mare, de unde se vede capitala Moldovei într'o panoramă fără pereche, pe trei coline.

Acolo ne-am oprit puţin, tot după o veche rânduială, şi ne-am înduioşat, admirând Iaşii subt lumină de primăvară şi ceaţă; şi am primit cu toţii, adânc pătrunşi, părerea că aşa ceva — Iaşii, văzut de la Repedea — este unic pe lume. Indată ni s'au înfăţişat, subt clădirile moderne şi subt lumina nouă, amintirile trecutului legate de ziduri vechi, pisanii şi morminte. Acolo dorm Voievozi şi Domniţe, boieri şi cneaghine, şi pulberile iubirilor. Soarele de altă dată zace închis subt pământ şi lespezi.

După ce am jertfit ca totdeauna, tot după rânduială, acestui ticălos sentimentalism, ni s'a înfăţişat Gheorghe Meiu, omul nostru, cu stolul lui de copii. Au ieşit mărunţei şi slăbuţi din iarnă, dar se adună în rând cu mare însufleţire, smârcâindu-şi nasurile şi ghiontindu-se. De-o sută de ani, în fiecare primăvară generaţiile de copii aşteaptă pe vânători. Unii

intră în slujbă întâia oară în acest an şi simţesc mândrie legitimă. Alţii îşi iau aere de şefi faţă de cei cu mai puţine drepturi. Iar Meiu are predilecţie pentru unul pe care-l chiamă Motocel. La acela strigă, pe acela îl îndrumează, către acela îşi declară nemulţămirile.

Insuşi Gheorghe Meiu al nostru e un om rar. In viaţa lui de toate zilele şi între gospodarii din sat, nu ştiu care i-i situaţia şi nici nu mă interesează. Gheorghe Meiu e omul sitarilor de la Repedea. Dintr'o întâmplare, a rămas cam beteag şi şchioapătă puţin în dreapta; cu toate acestea, urcă, scoboară şi ţine la drum cu nedomolită tărie. Dimineaţa şi sara, fără armă, la vremea aceasta a pasajelor, numai c'un beţişor în mână, intră în pădure şi observă dacă i-au venit paserile cu plisc lung pe care le aşteaptă. Cum înţelege că se anunţă minunea, adică pasajul cel mare, pe care fiecare vânător îl aşteaptă toată vieaţa, dă veste grabnică de vale, la Eş, şi boierii lui se şi înfiinţează.

— Sânt sitari, Meiule?

— Sânt, cucoane, slavă Domnului! De când îi tot pândesc! Acum au venit. Am stat asară în părăie şi i-am văzut cum zburau, ca muştele.

Şi vânătorii, şi copiii, şi Meiu pornesc c'o însufleţire extraordinară, ca să se vadă, după trei ceasuri de trudă prin smârcuri şi râpi, că sitarii — dacă au fost într'adevăr — s'au ridicat peste noapte şi şi-au urmat calea către munte. Câteodată însă îi iese şi lui Meiu dreptatea, şi atunci obrazul lui ars de trude şi năcazuri se luminează. Sitarii sar din toate desişurile, copiii fac o zvoană de s'aude până la cer, focurile de armă detună huruind în văi, iar Meiu are un aer de mulţămire şi de protecţie, parcă el ar fi crescut şi-ar fi păscut acele paseri străine.

— Nu le-am crescut şi nu le-am păscut, cucoane; dar eu stau aicea deauna şi sânt străjerul lor.

Aşa de ani de zile conduce pe vânători pe Repedea şi 'n Bârnova, nu ca un salariat obişnuit, ci cu pasiune. Deşi nu poartă în mână decât vărguţa lui, el ia parte la toate peripeţiile şi emoţiunile expediţiei, îndeamnă, antrenează şi încurajează pe vânători, îi poftește să nu piardă nădejdea şi să mai caute un colţ de sihlă, şi încă unul, şi după aceea văicica asta din dreapta, şi după asta coasta aceea din stânga. Urcă, scoboară cu noi, iar urcă şi scoboară, şchiopătând în dreapta şi dăscăleşte pe Motocel:

— Măi, Motocel, strigă, bre, la cei din stânga ta să nu grăbească aşa!

Copiii se îndeamnă din glas: Hai-hăi!, bat în tufari, se strecoară printre lianele pădurii, se înghimpă în păducei şi răsuri, se agaţă cu picioarele în ruguri de mure, şi înaintează cu hărnicie ca nişte lighioi cu mişcări şi contorsiuni ciudate, până când, c'un fâlfâit mare de aripi, sitarul svâcneşte printre crengi şi saltă de-asupra pădurii.

— Sitarul la deal! sitarul la deal! izbucnesc şi băieţii, dând veste vânătorilor.

In ziua de care vorbesc, am găsit soare în poienile de la Repedea ş'o căldură lină, cea dintâi zi în adevăr blândă în această târzie şi schimbătoare primăvară. Din când în când, suna vântul în crengi pe de-asupra pădurii. Sticleau ochiuri de apă în încovoieturi de văicele şi tăuri reci şi negre în funduri de râpi. Pe la dosuri stăruiau încă grămezi de omăt. Frunzişul mort, bine ţesut şi bătut subt greutatea zăpezilor iernii, lucea în stropiturile de soare într'o coloare de sânge vechiu şi stins. Incă nu-l înţepaseră colţii ierbii şi nu-l spărseseră florile. Dar, pe la feţe inundate de lumină, zăream pâlcuri de viorele, ca nişte fulgi de cer.

Deşi eram la jumătatea lui Aprilie, pădurea încă mărturisea suferinţa iernii. Pe alocuri deschidea hrube de întuneric. In tăurile negre parcă rămăse-

seră cuibarele și ouăle părăsite ale balaurilor viscolelor și furtunilor, care au trecut peste lumea noastră în luna lui Faur. Fagi și plopi rupți și dărâmați mărturiseau bătăliile trecute. Pădurea păstra încă în cuprinsul ei o mâhnire ș'o oboseală. Mierle și brigheci zărisem numai în tufișurile de la margine. Aici, în adâncuri, nu fâlfâiau zboruri, nu țârâiau glasuri. Era neclintire și tăcere.

Intr'un tău, subt unghiul de omăt al unui clin, sticli un glob de ghiață. In el văzuiu, ca într'o crisalidă de diamant, viermele altei ierni cumplite care va veni după un veac. Iar în sufletul meu, ca și într'al pădurii, tresări spaima iernii care s'a dus.

Iarna aceasta a anului 1929, care a adus peste noi și peste pădurea aceasta furtuna de ghiață de la Spitzberg și Novoia-Zemlia, se păstra încă acolo, fulgerată de o rază de soare. Evoca urletele de groază într'un fel de peșteră a morții, cu sălbătăciunile pitite în covruri reci, și cu oamenii ghemuiți dincolo în bordeiele lor șubrede, subt viscolul sfârșitului lumii. Deasupra, însă, fulgerau, în primăvara nouă, săgețile de aur ale arcașului ceresc.

Motocel, locotenentul lui Gheorghe Meiu, umbla înainte pe cărarea ce ducea în fundul râpei. Deodată se opri, în neclintirea pădurii pustii, și dădu un strigăt de bucurie. Inălță brațul și arătă spre furca unui fag:

— O veveriță!

Ne oprirăm în cărare și căutarăm cu privirile minunea pe care o descoperise copilul.

Era într'adevăr o veveriță, un ghem de blăniță de coloarea flacării, cu coada stufoasă adusă pe spinare spre urechi, cu un căpșor minuscul, în care licăreau ochișorii ca două boabe de ploaie ori de lacrimi.

La exclamațiile noastre se mișcă brusc și trecu în partea cealaltă a trunchiului, ca să se ascundă de

privirile noastre. Apoi apăru mai sus, pe altă creangă.

Tăcurăm. Ea era însă tot neînerezătoare. Se furişă pe o ramură subţire, apoi, desprinzându-se de acolo, trecu pe un fag mai bătrân. Făcuse o săritură, fără îndoială, de pe o creangă joasă, în înălţime; însă fără nici o sforţare, ca şi cum puful ei de flacără se desprinsese de-aici şi plutise în sus. Acolo, în fagul cel bătrân, se opri puţin cercetându-ne, atât cât puturăm să-i observăm cravata albă; apoi dispăru iar, în partea opusă. De-acolo nu ne vedea ea, şi-şi închipuia, cu grăunciorul ei de înţelegere, că n'o vedem nici noi.

Indată ce mă lăsaiu iarăşi la vale, o văzuiu însă din nou. Rămăseiu în urma tuturor, privind-o atent şi neclintit. Globul iernii era jos, în tăul negru; şi ea era sus, flacără măruntă a vieţii. Se temea încă de duşman; rămăsese încă o clipă în ea amintirea dezastrului şi a marei bătălii; bănuia încă o primejdie, acum când cânta soarele în crengi; şi stătea neclintită ca o frunză, lipită strâns de trunchiul fagului bătrân, şi, cu urechea grămăditâ în scoarţă, asculta un ceasornic care bătea acolo mărunţel, măsurând timpul. Nu era însă decât inimioara ei de puişor al fagului, al pădurii, ş'al primăverii.

N'am simţit în acea clipită milă, nici bucurie; ci am avut un simţimânt intens de simpatie pentru fărâma ei simbolică de viaţă, într'o fracţiune a eternităţii, în tristul şi scurtul timp al oamenilor.

Am lăsat-o în îmbrăţişarea ei prietinească, ascultându-şi inima ei ş'a pădurii, subt mângâierea soarelui, tatăl nostru al tuturora. M'am depărtat încet, către tovarăşii mei.

(Din volumul *Depărtări.*)

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CU OCHII LA CER

Soldatul Petrea Neguţ zăcea pe malul Neajlovului cu faţa în sus, lovit de-o schijă de obuz. Parcă se rupsese ceva în el: nu se mai putea clinti. O amorţire grea îl cuprinsese când deschisese ochii. Acuma nu-l mai durea parcă nimica.

In juru-i se deschidea o lumină ciudată şi se făcea sară. Undeva, departe, se auzeau mugete de tunuri. Pârâituri de puşti tresăreau pe o boare de vânt. Bătălia se depărtase. El zăcea singuratic, aproape de o salcie desfrunzită. O vedea pe cele din urmă luciri ale amurgului: părea un cap zbârlit şi spăimântat care se uita la el. Pe cer fugeau nouri despletiţi şi între ei deodată zări o stea. Şi cum se simţea liniştit deplin şi aproape de alinarea din urmă, îi veni aşa ca o mângâiere şi i se păru că pluteşte spre scaunul Impărăţiei, în locuri necunoscute, nedesluşite şi depărtate, unde stă risipită o lumină dulce, ca subt flori de cireş primăvara.

Şi văzu o faţă blândă de Impărat bătrân şi din a dreapta lui chipul lui Hristos, aşa cum era zugrăvit în bisericuţa dela el din sat. Amândoi se uitau la dânsul zâmbind. Şi soldatul simţi un nod în gât şi i se umplură ochii de lacrimi.

— Tu eşti Petrea al lui Toma Neguţ? îl întrebă încet Impăratul.

— Da, Doamne.

— El e, şopti chipul cel bălaiu de-alăturea. Il cunosc de când era copil. Venea în biserică la Bou-

reni și se uita cu ochii mari la mine, cum stam răstignit pe o cruce veche, în pridvorul de lemn.

— Așa este, se gândi cu mirare soldatul. De-atuncea-i mult, dar El n'a uitat. Mă duceam cu bătrânii pe subt codrul cel de fag la biserică și auzeam toaca și clopotele și vedeam cum scânteie departe, printre zăvoaie, apele Moldovei.

— Și ce-ai făcut tu pe lumea asta, Petrea al lui Neguț? îl întrebă iarăși Impăratul.

— Doamne, șopti smerit soldatul; eu am fost un băiat sărac și am rămas devreme orfan. Bătrânii s'au petrecut din lumea pământească și eu am rămas ca să muncesc cu boii cei porumbi pe bucățica noastră de ogor. Cum ni-i rânduit nouă plugarilor, ieșeam primăvara și zvârleam pe brazde sămânța cea de tine binecuvântată. Așa am muncit ani și ani. Am suferit ca toți cei de sama mea și am avut și bucurii în zilele tinereților mele.

Impăratul îl privi pătrunzător. Și Petrea Neguț înțelese că Cel ce toate le știe îi citește în suflet și'n amintire ca'ntr'o carte deschisă. Ca aduse de-o poruncă i se perindau pe dinainte icoanele vieții lui. Văzu cu uimire multe priveliști uitate și-i păreau ca niște icoane la panorama cea minunată dela iarmarocul din Pașcani. Și deodată văzu și pe Măriuca în Poiana-Mărului, la un șipot, într'o zi de Sfântul Petru, când umpleau lumea de mireazmă teii împovărați de flori. Și-i era parcă rușine și de vorbele trecătoare pe care le rostiseră ei atunci, și de îmbrățișările lor, și de toate cele lumești trecute și pe vecie prăpădite.

— Nu te rușina, îi șopti blând Impăratul, căci iubirile cu le-am împrăștiat în lume, ca să înflorească zilele cele amărîte ale omului.

— Au rămas la Boureni, în căsuța noastră, trei băieți cu părul bălaiu, răspunse cu glas înduioșat soldatul.

— Pentru aceasta nu-i mustrare, vorbi iar bătrânul. Ci pentru alte păcate ale țărânei din care ești zidit. Căci ai pizmuit, ai băut mai mult de cât se cuvine, ți-ai asuprit muierea și ai uitat prea adesea poruncile mele. Ai făcut mult rău în juru-ți cu prostia ta.

— Așa este, așa este... se gândi omul cu amărăciune. Acum mi s'a împlinit veleatul și mă aflu la scaunul dreptului judecător.

— Părinte! rosti atuncea Hristos cu bunătate; pe mine m'au alungat răutatea și ticăloșia omenească din lume, — dar din când în când tot mă întorc printre cei umiliți. — Ș'odată, într'un amurg, flămând, trudit și bolnav, — un cerșetor, — am căzut la poarta acestui plugar: și el m'a întâmpinat c'o vorbă bună și m'a poftit la cina lui săracă... — Și era în sara când sunau pe pământul acela clopote, chemând pe oameni la războiu. Și l-am văzut pe acest Petrea Neguț îmbrățișându-și soața și pruncii și pregătindu-se să plece cu inima dreaptă și credincioasă la jertfă...

— Da, Doamne, zise și Neguț; m'am dus cu toți cei de sama mea. Ș'am suferit de drumuri lungi, de foame și sete; am trecut prin vijelii de foc și prin tot ce a scornit ura și ticăloșia omului; căci pământul părinților noștri a fost cotropit de neamuri străine... Ne-am ridicat, Doamne, pentru dreptate. Mi-am adus aminte de ce ne spunea „domnul" nostru cel bătrân la școala cea veche dela marginea satului, de toate amărăciunile trecute și de faptele voievozilor pământului nostru, de sila și durerea altor frați ai noștri din pământuri românești; ș'atunci mi-am pus și eu viața mea pentru răscumpărare... Ș'am suferit și m'am bătut în munții noștri la hotar... Și de-acolo am mers și ne-am bătut în alte părți, în locuri depărtate. Și dela apa Moldovei am ajuns la Neajlov, în singurătăți, ș'acolo a fost

o bătălie cruntă, ş'acolo am căzut eu şi mi-a curs sângele în pământul pentru care luptăm, şi pentru neamul pe care l-ai aşezat tu în aceste locuri.

— Fericiţi cei ce visează... şopti cu dulceaţă Împăratul.

După aceste cuvinte, i s'a părut lui Neguţ că lumina din jurul scaunului Impărăţiei creşte. Şi chipul cel blând al lui Hristos s'a plecat spre el, sărutându-l pe frunte. Işi aduse aminte de cei trei ţânci cu părul bălaiu şi privi drept în ochii mântuitorului, care-i zâmbea.

După aceia soldatul Petrea Neguţ nu mai simţi nimic. Oftă uşurat şi muri cu ochii la cer, lângă salcia desfrunzită de pe malul Neajlovului.

(Din volumul *Frunze'n furtună*.)

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

TABLA DE MATERIE

Pagina

Viaţa, opera şi personalitatea lui Mihail Sadoveanu 3
Discursul lui G. Bogdan-Duică la recepţia D-lui M. Sadoveanu în Academia Română . . . 26
Raport privitor la proclamarea de Doctor honoris causa a Domnului M. Sadoveanu . . . 50
Moara părăsită 59
Bulboana lui Vălinaş 69
In pădurea Petrişorului 113
Domnu' Trandafir 123
Ţapul 135
Recruţii 141
Moş-Crăciun 151
Doi voinici 161
Kiki dă examen în faţa onoratei comisii . . . 167
Ceasuri de pace 177
Veveriţa 183
Cu ochii la cer 189

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII - IAŞI -

EDITURA „SCRISUL ROMÂNESC" S. A., CRAIOVA

COLECȚIA CLASICII ROMÂNI COMENTAȚI

subt îngrijirea D-lui N. CARTOJAN, Profesor universitar

AU APĂRUT:

V. ALECSANDRI:
Călătorii și Misiuni Diplomatice, (ed. II), comentate de Al. Marcu.
Teatru, (ed. II), comentat de Alex. Iordan, Bibl. la Acad. Rom.
Proză, (ed. II), comentată de Al. Marcu, Prof. universitar.
Drame istorice, comentate de G. Baiculescu, Bibl. la Acad. Rom.
Poezii, comentate de D-na El. Rădulescu-Pogoneanu.

N. BĂLCESCU:
Scrieri istorice, (ed. II), comentate de P. P. Panaitescu, Prof. univ.

I. L. CARAGIALE:
Teatru, (ed. II), comentat de D. Murărașu, Doctor în litere, Prof.
Nuvele, schițe și note critice, (vol. I și II), comentate de M. Paulian și T. D. Măruță, Profesori.

CRONICARI ȘI ISTORICI ROMÂNI DIN TRANSILVANIA.
Școala Ardeleană: Vol. I și II, comentată de Dr. I. Lupaș, Prof. universitar.

M. EMINESCU:
Scrieri politice, (ed. II), comentate de D. Murărașu, Doctor în litere, Profesor.
Scrieri literare, (ed. II), comentate de D. Murărașu, Doctor în lit., Prof.
Literatură populară, comentată de D. Murărașu, Doctor în lit., Prof.
Poezii, comentate de C. Botez, f. Insp. gen. al Învăț. secundar.

N. FILIMON:
Ciocoii vechi și noi; roman social, comentat de G. Baiculescu, Bibl. la Acad. Rom.

P. ISPIRESCU:
Legende sau basmele Românilor, (ed. II), comentate de N. Cartojan, Prof. universitar.

M. KOGĂLNICEANU:
Scrieri și discursuri, (ed. II), comentate de N. Cartojan, Prof. universitar.

ION NECULCEA:
(vol. I și II), Letopisețul Țării Moldovei (ed. II), comentat de Al. Procopovici, Prof. universitar.

C. NEGRUZZI:
Păcatele tinereților, opere comentate de D-ra V. Ghiăcioiu, Profesoară.

AL. ODOBESCU:
Psevdo-Kynegeticos, (ed. II), comentat de Al. Busuioceanu, Docent la universitatea din Buc.

ANTON PANN:
Povestea vorbei, comentată de Dr. M. Gaster.

ION ELIADE RĂDULESCU:
Scrieri literare, comentate de G. Baiculescu, Bibl. la Acad. Rom.

DOI SCRIITORI BĂNĂȚENI:
I. Popovici-Bănățeanu și Victor Vlad Delamarina, comentat de I. Bistrițeanu, Prof. secundar.

GR. URECHE:
Letopisețul Țării Moldovei, (ed. II), comentat de C. C. Giurescu, Prof. universitar.

AL. VLAHUȚĂ:
Pictorul N.I.Grigorescu, ilustrat cu reproduceri cu o introducere de I. D. Ștefănescu, Prof. univ.

DUILIU ZAMFIRESCU:
— Nuvele.
— Poezii, (ed. II).
— Viața la țară, (ed. II).
— Tănase Scatiu.
— In Război.
— Indreptări.
— Anna.
Fiecare volum comentat de D-na M. Zamfirescu-Rarincescu.

37.272

LEGATORIA
BIBLIOTECII UNIVERSITARE
IAȘI

25 SEP. 1939

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY